xmoo
ec XIV
$375.–

9544

bal

BERNARD M. ROSENTHAL, INC.
RARE BOOKS · MANUSCRIPTS
120 EAST 85TH STREET
NEW YORK 28, N. Y.
REGENT 4-3711

CICERO. De officiis. Folio, 18th-century marbled boards.

Italy, late 14th century

Manuscript in Latin on 47 paper leaves (11 by 8 1/2 inches). Written in a very fine and neat book cursive (Gotica cursiva textualis). All initial spaces with guide letters left blank.

A fine and relatively early manuscript of this text, signed (but not dated) by the scribe:

Fol.47r: "Marci tulii ciceronis de officiis liber tercius et ultimus explicit. deo gratias amen. Completus in (?)mane sancti Antonii de Viena et inceptus die octavo p(raesenti?)s m(ensi?)s Januarii Alberti de Petra(?) Rubea(?) Qui scripsit scripta manus eius sit benedicta Amen."

The name of the scribe is difficult to read; possibly Albertus de Petra Rubea. This name is in none of the standard works on the subject, nor is this scribe recorded in the major manuscript catalogues consulted by us.

Excellently preserved. Manuscripts of this text prior to 1400 are very uncommon.

$ 375.00

q uamqȝ te marce fili. Annum iam audientem cratippum idqȝ a
thenis habundare oportet preceptis institutisqȝ philosophye
propter summam doctoris auctoritatem et urbis. quorum alter te
sciencia augere potest. altera exemplis. tamen ut ipse ad meam utilitatem semper
cum grecis latina coniunxi. neqȝ id in philosophia solum. sed etiam in dicendi
exercitacione feci. idem tibi censeo faciendum. ut par sis in utriusqȝ oraci
onis facultate. Quam quidem ad rem nos ut videmur magnum ad
iumentum attulimus hominibus nostris. ut non modo grecarum literarum rudes. sed
etiam docti aliquantulum se arbitrentur adeptos. et ad dicendum et ad iu
dicandum. Quam obrem disces tu quidem a principe huius etatis philoso
phorum. et disces quamdiu voles. tamdiu autem velle debebis quoad te
quantum proficias non penitebit. Sed tamen nostra legens non multum a peripate
ticis dissidencia. quoniam utrique socratici et platonici esse volunt. de rebus ipsis
utere tuo iudicio. nichil enim impedio. Oracionem autem latinam profecto
in legendo nostra
legendis nostris efficies pleniorem. Nec vero hoc arroganter dictum exi
stimari debet velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis quod est
oratoris proprium apte distincte ornate dicere quoniam in eo studio eta
tem consumpsi. si id michi assumo. videor id meo iure quodammodo vendi
care. Quare magnopere te hortor mi cicero ut non solum oraciones
meas. sed hos etiam de philosophia libros qui iam illis fere se equarunt stu
diose legas. vis enim maior est in illis dicendi. sed hoc quoqȝ colendum est
equabile et temperatum oracionis genus. Et id quidem nemini video
grecorum adhuc contigisse. ut idem utroqȝ in genere laboraret. sequereturqȝ
et illud forense genus dicendi et hoc quietum disputandi genus. nisi forte
demetrius phalereus in hoc numero haberi potest. disputator subtilis orator
parum vehemens. dulcis tamen ut theophrasti discipulum possis agnoscere
Nos autem quantum in utroqȝ profecerimus aliorum sit iudicium. utrumqȝ certe
secuti sumus. Equidem et platonem existimo. si genus forense dicendi tr
actare voluisset gravissime et copiose potuisse dicere. et demostenem si illa
que a platone didicerat tenuisset et pronunciare voluisset ornate splen
dideqȝ facere potuisse. Eodemqȝ modo de aristotele et socrate video. quorum
uterqȝ suo studio delectatus contempsit alterum. Sed cum statuissem aliquid
ad te scribere aliquid hoc tempore. multa post hac ab eo ordiri ma
xime volui quod etati tue esset aptissimum et auctoritati mee gravi
ssimum. Nam cum multa sint in philosophia et gravia et utilia accurate
copioseqȝ a philosophis disputata latissime patere videntur ea que de offi
ciis tradita ab illis et precepta communata consummata sunt. Nulla enim vite
pars neqȝ publicis neqȝ privatis neqȝ forensibus neqȝ domesticis in rebus neqȝ
si tecum agas quid. neqȝ si cum altero contrahas vacare officio pot

in eo quoque colendo sita est vite honestas omnis. et negligendo turpitudo. Atque hec quidem questio communis est omnium phylosophorum. Quis est enim qui nullis officii preceptis tradendis phylosophum se audeat dicere. Sed sunt non nulle disciplinae que propositis malorum et bonorum finibus officium omne pervertunt. Nam qui summum bonum sic instituit ut nichil habeat cum virtute coniunctum idque suis comodis non honestate metitur hic si sibi ipse consentiat. et non interdum nature bonitate vincatur. neque amiciciam colere possit nec iusticiam. nec liberalitatem. fortis vero dolorem summum malum iudicans. aut temperans voluptatem summum bonum statuens esse. certe nullo modo potest. Que quamquam ita sint in promptu ut res disputatione non egeat. tamen sunt a nobis alio loco disputata. hee disciplinae igitur si sibi consentanee velint esse de officio nichil queant dicere. Neque ulla officii precepta firma. stabilia. coniuncta nature tradi possunt. Nisi aut ab hiis qui solam aut ab hiis qui maxime honestatem propter se dicant expetendam. Itaque propria est ea preceptio stoycorum academicorum peripateticorum. quoniam aristonis pirronis errilli iam pridem explosa est. qui tamen haberent ius suum disputandi de officio si rerum aliquem delectum reliquissent. ut ad officii inventionem aditus esset. Sequimur igitur hoc quidem tempore et in hac questione. potissimum stoycos non ut interpretes. Sed ut solemus e fontibus eorum iudicio arbitrioque nostro quantum quoque modo videbitur hauriemus

Primum capitulum. hic incipit tractatus. et primo ponit materiam totius operis in generali. secundo prosequitur. in primo capitulo. Item primo premittit in generali secundo in speciali. Capitulum

P

Placet igitur. quoniam omnis disputatio de officio futura est. ante diffinire quid sit officium. quod a panecio pretermissum esse miror. omnis enim que a ratione suscipitur de aliqua re institutio. debet a diffinitione proficisci. ut intelligatur quid sit id de quo disputetur

Quotuplex de officio sit questio. et de quibus officiis sit hiis libris explicandum. Capitulum

O

Omnis de officio duplex est questio. Unum genus est quod pertinet ad finem bonorum. alterum quod positum est in preceptis. quibus in omnes partes usus vite conformari possit. superioris generis huiusmodi exempla sunt. omniane officia perfecta sint. Numquid officium aliud alio maius sit et que sunt generis eiusdem. Quorum autem officiorum precepta traduntur ea quamquam pertineant ad finem bonorum. tamen minus id apparet. quia magis ad institutionem vite communis spectare videntur de quibus est nobis hiis libris explicandum. Atque etiam alia divisio est officii. Nam et medium quoddam officium dicitur et perfectum. perfectum autem officium rectum oppinor vocemus quod greci cathathoma. hoc autem commune officium vocatur. Atque ea sic diffiniunt. ut rectum quod sit. id officium perfectum esse diffiniunt. Medium autem officium id esse dicunt. quod cur factum sit ratio probabilis reddi possit. Capitulum secundum. deliberatio consilii tripartita secundum panecium. Capitulum

T riplex igitur est ut panetio videtur consilii capiendi deliberatio
nam honestumne factum sit an turpe dubitatur id quod in de
liberationem cadit. In quo considerando sepe animi in contrarias sen
tencias distrahuntur. Tum autem aut inquirunt aut consultant ad vi
te iocunditatem commoditatemque vel facultates et copias rerum et ad opes
ad potentiam quibus et se iuvare possint et suos conducat id necne
de quo deliberant. Que deliberatio omnis in racionem utilitatis cadit.
Tercium genus disputandi est cum pugnare videtur cum honesto quod vi
detur esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere honestas contra revocare
ad se videtur fit ut distrahatur in deliberando animus afferat
que ancipitem curam cogitandi. Hac divisione cum preterire aliquid v
maximum vicium in dividendo sit duo pretermissa sunt. Nec enim so
lum utrum honestum an turpe sit deliberari solet. sed etiam duobus pro
positis honestis utrum honestius itemque duobus propositis utilibus utrum
utilius. Itaque ille triplicem putavit esse rationem in quinque partes
distribui debere reperitur. Primum est igitur de honesto sed dupliciter
tum pari ratione de utili post de comparatione eorum disserendum

De honesti origine capitulum tercium. Rubrica

P rincipio generi animantium omni a natura est attributum
ut se vitam corpusque tueatur. declinetque ea que nocitura
videantur. omniaque que sit ad vivendum necessaria acquirat
et paret. ut pastum ut latibula ut alia eiusdem generis. Commune autem
omnium animantium est coniunctionis appetitus procreandi causa et cura
quedam eorum que procreati sunt. Sed inter hominem et beluam hoc
maxime interest. quod hec tantum quantum sensu movetur ad id so
lum quod adest quodque presens est se accommodat paulum admo
dum sentiens preteritum aut futurum. Homo autem qui racionis est par
ticeps per quam consequencia cernit causas rerum videt earumque pro
gressus et quasi antecessiones non ignorat. similitudines comparat
rebusque presentibus adiungit atque annectit futuras facile totius vi
te cursum videt ad eamque degendam preparat res necessarias.
Eademque natura vi racionis hominem conciliat homini et ad orationis
et ad vite societatem. Ingeneratque in primis precipuum quendam amorem
in eos qui procreati sunt. Impellitque ut hominum cetus et celebra
tiones et esse et a se obiri velit. ob easque causas studeat parare
ea que suppeditent ad cultum et ad victum nec sibi soli sed coniu
gi liberis ceterisque quos caros habeat tuerique debeat. Que cu
ra exsuscitat quoque etiam animos et maiores ad rem gerendam facit.

primisque hominis est propria ueri inquisitio atque inuestigatio. Itaque
cum sumus necessariis negociis curisque uacui. cum habemus aliquid
uidere, audire, addiscere. cognicionemque rerum aut occultarum aut ad
mirabilium ad beate uiuendum necessariam ducimus. Ex quo in
telligitur quod uerum simplex sincerumque sit id esse hominis nature aptissi ad inueniendi
mum. Huic ueri uidendi cupiditati adiuncta est appetitio quedam
principatus. ut nemini parere animus bene informatus a natu
ra uelit nisi sapienti aut docenti aut utilitatis causa iuste et legi
time imperanti. ex quo animi magnitudo existit humanarumque
rerum contemptio. Nec uero illa parua uis nature est racionisque quod
unum hoc animal sentit quid sit ordo, quid sit quod deceat in
factis dictisque, qui modus. Itaque eorum ipsorum que aspectu senciuntur
nullum aliud animal pulcritudinem uenustatem conuenienciam par
cium sentit. quam similitudinem natura racioque ab oculis ad animum
transferens. multo aut magis pulcritudinem constanciam ordinem in con
siliis factisque conseruandum putat. cauetque ne quid indecore effe
minateue faciat. tum in omnibus et opinionibus et factis. ne quid
libidinose aut faciat aut cogitet. Quibus ex rebus conflatur et
efficitur id quod querimus honestum. quod etiam et si nobilitatum
non sit. tamen honestum sit. quodque uere dicimus etiam si a nullo
laudetur natura esse laudabile. Capitulum quartum quod
si noticia honesti haberetur mirabiles amores sapientie excitaret

F Ormam quidem ipsam marce fili. et tamquam faciem honesti
uides. que si oculis cerneretur mirabiles amores ut
ait plato excitaret sapientie. Sed omne quod est honestum id quatuor
partium oritur ex aliqua. Aut enim in perspicacia ueri soller
tiaque uersatur. aut in hominum societate tuenda. tribuendoque suum cuique
et rerum contractarum fide. aut in omnium que fiunt queque dicuntur or
dine et modo. in quo inest modestia et temperancia. que quatuor quam
quam inter se colligata atque implicata sint tamen ex singulis certa
officiorum genera nascuntur. uelut in ea parte que prius descripta
est. in qua sapienciam et prudenciam ponimus inest indagacio atque
inuencio ueri eiusque uirtutis hoc munus est proprium. Ut
enim quisque maxime perspicit quid in re quaque uerissimum sit
quique acutissime et celerrime potest et uidere et explicare racio
nem is prudentissimus et sapientissimus rite haberi solet quo
circa huic quasi materia quam tractet et in qua uersetur subiecta est
ueritas. Reliquis autem tribus uirtutibus necessitates proposite sunt

ad eas res parandas tuendasque quibus actio uite continetur ut et socie
tas hominum coniunctioque seruetur et animi excellencia magnitudoque cum
in augendis opibus utilitatibusque et sibi et suis comparandis tum mul
to magis in ipsis despiciendis elluceat. Ordo autem et constancia et mo
deracio et ea que sunt hiis similia uersantur in eo genere ad quod est adhi
benda actio quedam non solum mentis agitacio hiis enim rebus que trac
tantur in uita modum quendam et ordinem adhibentes honestatem
et decus conseruabimus. ¶ Capitulum quintum de prudencia qua omnes
trahimur ad cupiditatem cognicionis et sciencie Rubrica

ex xquatuor autem locis in quos honesti naturam uimque diuisimus
primus ille qui in ueri cognitione consistit maxime naturam atti
git humanam. Omnes enim trahimur et ducimur ad cognicionis et sciencie
cupiditatem in qua excellere pulcrum putamus. labi autem errare
nescire decipi et malum turpe ducimus. In hoc genere naturali et
honesto duo uicia uitanda sunt. unum ne incognita pro cognitis ha
beamus hisque temere assenciamus. quod uicium effugere qui uolet
omnes autem uelle debent adhibebit ad considerandas res et tempus
et diligenciam. Alterum est uicium quod quidam nimis magnum stu
dium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt eas
demque non necessarias. quibus uiciis declinatis quod in rebus honestis et
cognitione dignis cure opereque ponetur id iure laudabitur ut
in astrologia Sulpicium audiuimus. In geometria Sexti pompe
ium ipsi cognouimus multos in dyalecticis. plures in iure ciuili
que omnes artes in ueri inuestigatione uersantur. cuius studio a
rebus gerendis abduci contra officium est. Virtutis enim laus omnis
in actione consistit. a qua tamen fit intermissio sepe multique dantur ad
studia redditus. tum agitacio mentis que numquam acquiescat potest nos
in studiis cognicionis etiam sine opera nostra continere. Omnis autem co
gitacio motusque animi aut in consiliis capiendis de rebus honestis et
pertinentibus ad bene beateque uiuendum. aut in studiis sciencie cognitionis
que uersabitur. ac de primo quidem officii fonte diximus

Capitulum sextum de iusticia Rubrica

d e tribus autem reliquis latissime patet ea racio qua socie
tas hominum inter ipsos et uite quasi communitas continetur. cuius
partes due sunt iusticia in qua uirtutis splendor est maximus. ex qua
boni uiri nominantur et huic coniuncta beneficencia quam eandem uel
benignitatem uel liberalitatem appellare licet. Sed iusticie primum
munus est ut ne cui quis noceat nisi lacessitus iniuria. Deinde

ut civibus pro civibus utatur. privatus ut suis. Sunt autem privata nulla natura sed aut vetere occupacione. ut qui quondam in vacua venerunt. aut victoria. aut qui bello potiti sunt. aut lege. pactione. condicione. sorte. Ex quo fit ut ager arpinas arpinatium dicatur tusculanus tusculanorum. Similisque est privatarum possessionum descriptio. Ex quo quia suum cuiusque fit. eorum que natura fuerant comunia. quod cuique obtigit. id quisque teneat. Ex quo siquis sibi plus appetet violabit ius humane societatis. Sed quoniam ut preclare scriptum est a platone non nobis solum nati sumus. ortusque nostri partem patria vendicat. partem amici. atque ut placet stoycis. que in terris gignuntur ad usum hominum omnia creari. homines autem hominum causa esse generatos ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint. in hac naturam debemus ducem sequi. communes utilitates in medium afferre. mutacione officiorum dando. accipiendo. tum artibus. tum opera. tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem. Fundamentum autem est iusticie fides. id est dictorum conventorumque constancia et veritas. ex quo quamquam hoc videbitur fortasse cuipiam durius. tamen audeamus imitari stoycos qui studiose exquirunt unde ducta sint verba. credamusque quia fiat quod dictum est appellatam fidem.

Capitulum 7. De iniusticia et iniuria. Rubrica

S Sed iniusticie genera duo sunt. unum eorum qui inferunt. alterum eorum qui ab hiis quibus infertur si possunt non propulsant iniuriam. Nam qui iniuste impetum in quempiam facit aut ira aut aliqua perturbacione incitatus is quasi manus videtur afferre socio. Qui autem non deffendit nec obsistit si potest iniurie tam est in vicio quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.

Capitulum 8. Quod iniurie fiunt propter duo. de causis iniuriam inferendi. Rubrica

a Atque ille iniurie que nocendi causa de industria inferuntur sepe a metu proficiscuntur. cum is qui alteri nocere cogitat timet ne nisi id fecerit ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur ut adipiscantur ea que concupiverunt. in quo vicio latissime patet avaricia. Expetuntur autem divicie tum ad usus vite necessarios tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem maior est animus in hiis pecunie cupiditas spectat ad opes et ad gratificandi facultatem. ut nuper M. crassus negabat ullam satis magnam pecuniam esse ei qui in re publica princeps vellet esse. cuius fructibus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici apparatus. vitaque cultus cum elegancia et copia. Quibus rebus effectum est ut infinita pecunie cupiditas esset. Nec vero rei familiaris amplificatio.

divicie

crassus

nemini nocens vituperanda est. Sed fugienda semper iniuria est. Maxime autem adducuntur plerique ut eos iustitie capiat oblivio cum in imperiorum honorum glorie cupiditatem inciderunt. Quod enim est apud ennium. Nulla sancta societas nec fides regni est. id latius patet. Nam quicquid eiusmodi est in quo non possint plures excellere in eo plerumque fit tanta contentio ut difficillimum sit servare societatem. Declaravit id modo temeritas G. cesaris qui omnia iura divina et humana pervertit propter eum quem sibi opinionis errore finxerat principatum. Est autem in hoc genere molestum quod in maximis animis splendidissimisque ingeniis plerumque existunt honoris imperii potentie glorie cupiditates. Quo magis cavendum est ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni iniustitia permultum interest utrum perturbatione aliqua animi que plerumque brevis est et ad tempus an consulto et cogitata fiat iniuria. Leviora enim sunt ea que repentino aliquo motu accidunt quam ea que meditata et preparata inferuntur. Ac de inferenda quidem iniuria satis dictum est.

Capitulum viiii. In illos qui non propulsant iniuriam et qui eius officiis haud recte occupantur.

Pretermittende autem defensionis deserendique officii plures solent esse cause. nam aut inimicitias aut laborem aut sumptus suscipere nolunt. aut etiam negligentia pigritia inertia aut suis studiis quibusdam occupationibusve sic impediuntur ut eos quos tutari debeant desertos esse patiantur. Itaque videndum est ne non satis sit id quod apud platonem est in philosophos dictum quod in veri investigatione versentur quodque ea que plerique vehementer expetant de quibus inter se digladiari soleant contemnant et pro nihilo putent propterea iustos esse. Nam alterum iustitie genus assequuntur in inferenda ne cui noceant iniuria in alterum incidunt. studio enim discendi impediti quos tueri debent deserunt. itaque eos ad rem publicam ne quidem accessuros putat nisi coactos. Equius autem erat id voluntate fieri. nam hoc ipsum ita iustum est quod recte fit si est voluntarium. Sunt etiam qui aut studio rei familiaris tuende aut odio quodam hominum suum se negotium agere dicant. nec facere cuiquam videantur iniuriam. Qui altero genere iniustitie vacant in alterum incurrunt. deserunt enim vite societatem quia nihil conferunt in eam studii nihil opere nihil facultatum.

Rubrica. Capitulum x. De cunctis temporis officiis.

Quando igitur duobus generibus iniustitie propositis adiunximus causas utriusque generis easque res ante constituimus quibus iustitia continetur facile

Ennius
Cesaris
meditata passio
negligentia pigritia inertia
platonem
digladiari

quod cuique tuis officium sit poterimus, nisi nosmet ipsos valde a
mabimus iudicare. Est enim difficilis cura rerum alienarum. Quamquam
terencianus ille cremes humani nichil a se alienum putet. Sed
tamen quia ea magis percipimus atque sentimus que nobis ipsis aut (terencius)
prospera aut adversa eveniunt, quam illa que ceteris que quasi longo in
tervallo interiecto videmus, aliter de illis ac de nobis iudicamus. Quo
circa bene precipiunt qui vetant quicquam agere quod dubites equum sit an
iniquum. Equitas enim lucet ipsa per se. dubitatio cogitacionem signi
ficat iniurie. Capitulum xi. de commutatione et perturbatione officiorum
et de iniusticia per malam iuris interpretationem. Rubrica.

Sed incidunt sepe tempora cum ea que maxime videntur digna esse iusto
homine. eoque quem virum bonum dicimus commutantur fiuntque contraria
ut reddere depositum. etiam ne furioso promissum est facere. Queque pertinent
ad veritatem et ad fidem ea negare interdum et non servare fit iustum. Re
ferri enim decet ad ea que posui in principio fundamenta iusticie. primum ut
ne cui noceatur. deinde ut communi utilitati serviatur. Cum autem tempore commu
tantur. commutatur officium et non semper est idem. Potest enim accidere
promissum aliquod et conventum ut id effici sit inutile. vel ei cui pro
missum sit vel ei qui promiserit. Nam si ut in fabulis est neptunus quod (theseo)
theseo promiserat non fecisset. theseus filio ypolito non esset orbatus. Ex
tribus enim optatis ut scribitur hoc erat tercium quod de ypoliti interitu iratus
optavit. quo impetrato in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur servanda
sunt hiis que sint ea quibus promiseris inutilia. nec si plus tibi (Nec promissa non sunt servanda his que sunt quibus promisistis inutilia)
noceant quam illi prosint cui promiseris. contra officium est maius anteponere
minori. ut si constitueris cuipiam te advocatum in rem presentem esse venturum
atque interim graviter egrotare filius ceperit. non sit contra officium
non facere quod dixeris. magisque ille cui promissum sit ab officio discedet
si se destitutum queratur. Iam illis promissis non standum esse quis non
videt que coactus quis metu. que deceptus dolo promiserit. Que qui
dem plerique iure pretorio liberantur non nulla legibus. Existunt etiam iniurie
sepe calumpnia calumpnia quadam et nimis callida sed maliciosa iuris inter (calidis)
pretatione. Ex quo illud summum ius summa iniuria factum est iam
tritum sermone proverbium. quo in genere et in re publica multa peccantur. ut ille
qui cum xxx dierum esset cum hoste pacte induciae. noctu populabatur agros
quod dierum essent pacte non noctium induciae. Nec noster quidem probandus si
verum est. Q. Fabium labeonem seu quem alium (nichil enim habeo preter audi (Q. Fabium labeonem)
tum) arbitrum nolanis et neapolitanis de finibus a senatu datum. cum ad
locum venisset cum utrisque separatim locutum ne cupide quid agerent neve appe
terent. atque ut regredi quam progredi mallent. Id cum utrique fecissent. ali
quantum agri in medio relictum est. Itaque illorum fines sic ut ipsi dixerant termi
navit in medio relictum quod erat populo romano adiudicavit. Decipere hoc
quidem est non iudicare. quocirca in omni re fugienda est talis solercia

Capitulum xi. de officiis adversus iniuriam illatores servandis et inimicos de iure bellandi. Rubrica

Sunt autem quedam officia etiam adversus eos servanda a quibus iniuriam acceperis. Est enim ulciscendi et puniendi modus. Atque haud scio an satis sit eum qui lacesserit iniuriam iniurie sue penitere ad effectum ut et ipse nequid tale posthac faciat et ceteri sint ad iniuriam tardiores. Atque in re publica maxime conservanda sunt iura belli. Nam cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc beluarum, confugiendum est ad posterius si uti superiore non licet. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam ut sine iniuria in pace vivatur, parta autem victoria conservandi sunt hy qui non crudeles in bello non inmanes ut maiores nostri tusculanos equos volscos sabinos hernicos etiam in civitatem acceperunt. At non cartaginem et numantiam funditus sustulerunt. Nollem corinthum, sed credo eos secutos opportunitatem loci maxime ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari. Mea quidem sententia paci que nichil habitura sit insidiarum semper est consulendum. In quo si michi esset obtemperatum et si non optimam, at aliquam rem publicam, que nunc nulla est, haberemus. Et cum hiis quos deviceris consulendum est, tum hy qui armis positis ad imperatorem confugiunt fidem confugiunt quamvis murum aries percusserit recipiendi. In quo tantopere apud nostros iusticia culta est ut hy qui civitates aut naciones devictas bello in fidem recepissent earum patroni essent more maiorum. Ac belli quidem equitas sanctissime feciali populi romani iure perscripta est. Ex quo intelligi potest nullum bellum esse iustum nisi quod aut rebus repetitis geratur aut denunciatum ante sit et indictum. Popilius imperator tenebat provinciam in cuius exercitu catonis filius tyro militabat. Cum autem pompilio videretur unam dimittere legionem, catonis quoque filium qui in eadem legione militabat dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, cato ad popilium scripsit ut si eum patitur in exercitu remanere secundo eum obligaret militie sacramento. Quia priore amisso iure pugnare cum hostibus non poterat. Adeo summa erat observacio in bello movendo. Marci quidem catonis senis est epistola ad marcum filium in qua scribit se audisse eum missum factum esse a consule cum in macedonia bello persico miles esset. Monet igitur ut caveat ne prelium ineat. Negat enim ius esse qui miles non sit pugnare cum hoste. Equidem etiam illud animadverto quod qui proprio nomine perduellis esset is hostis vocaretur lenitate verbi rei tristiciam mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus. Indicant xii. tabule: aut statutus dies cum hoste. Itemque adversus hostem eterna auctoritas. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest cum quo cum bella geras tam molli nomine appellare. Quamquam id nomen durius effecit iam vetustas a peregrino enim

Flores de iusto bello

recessit et proprie in eo quod contraferret arma remansit. Cum vero de imperio decertatur
bello, queritur gloria, causas omnes subesse tamen oportet easdem quas dixi paulo ante iustas causas esse
bellorum. Sed ea bella quibus imperii gloria proposita est minus acerbe gerenda
sunt. Ut enim cum civiliter contendimus, aliter si est inimicus, aliter si
competitor, cum altero certamen honoris et dignitatis est, cum altero capitis
et fame, sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum ut cum inimicis gerebatur,
uter esset, non uter imperaret; cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Penis, Pirro
de imperio dimicabatur. Peni federifragi, crudelis Anibal, reliqui iusti
ores. Pyrri quidem de captivis reddendis illa preclara sententia est: Nec mi
aurum posco nec pacem michi dederitis, nec cauponantes bellum, sed belli
gerantes ferro non auro vitam cernamus utrique. Vos ne velit an me reg
nare hera quidve ferat fors, virtute experiamur. Et hoc simul accipe
dictum: Quorum virtuti belli fortuna pepercit, eorundem me libertati parcere
certum est. Dono ducite, doque volentibus cum magnis dis. Regalis sane
et indigna Eacidarum genere sententia. Atque etiam si quid singuli temporibus te
poribus adducti hosti promiserunt, est in eo ipso fides conservanda, ut primo Regulus
punico bello Regulus captus ab hostibus Penis, cum de captivis commuta
dis Romam missus esset iurassetque se rediturum, primum ut venit captivos
reddendos in senatu non censuit, deinde cum retineretur a propinquis et
amicis, ad supplicium redire maluit quam fidem hosti datam fallere. Secunda in aliquibus libris hic
autem punico bello post Cannensem pugnam decem quos Anibal Romam misit astri vacat usque ibi: ac
tos iure iurando se redituros esse nisi de redimendis hiis qui capti erant de bellicis, et de hac
impetrassent, eos omnes censores quoad quisque eorum vixit, quod periurasset, libro iii
in erariis reliquerunt. Nec minus illum qui iure iurando fraude culpam
invenerat. Cum enim permissu Anibalis exisset e castris, rediit paulo post
quod se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus castris iure iurando se solutum
putabat, et erat verbis, re non erat. Semper autem in fide quid senseris non
quod dixeris cogitandum. Maximum autem exemplum est iusticie in hostem a ma
ioribus nostris constitutum, cum a Pyrro perfuga senatui est pollicitus se
venenum regi daturum et eum necaturum. Senatus eum et C. Fabricius
Pyrro dedit. Ita ne hostis quidem et potentis et bellum ultro inferentis in
teritum cum scelere approbaverunt. Ac de bellicis quidem officiis satis dictum est.
// Capitulum xiii. De iusticia seu officiis erga infimos homines. Rubrica
a) Meminerimus etiam adversus infimos iusticiam esse servandam. Est
autem infima condicio et fortuna servorum, quibus non male precipiunt
qui ita iubent uti ut mercenariis, operam exigendam, iusta prebenda.
// Capitulum xiiii. De vi et fraude et ypocresi. Rubrica
c) Cum autem duobus modis, id est aut vi aut fraude, fiat iniuria,
fraus quasi vulpecule, vis leonis videtur; utrumque alienissimum ab homine,
sed fraus odio digna maiore. Totius autem iniusticie nulla capitalior quam
eorum qui cum maxime fallunt id agunt ut viri boni esse videantur. De iusticia satis
dictum est.

Capitulum .xvi. de beneficencia et liberalitate et tribus cautelis eius que sunt dicenda

b Deinceps ut erat propositum de beneficencia ac liberalitate di
catur qua quidem nichil est nature hominis accommodacius. Sed habet
multas cautiones. Videndum est enim primum ne obsit benignitas et his
ipsis quibus benigne videbitur fieri et ceteris. Deinde ne maior benigni
tas sit quam facultates. Tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id enim
est iusticie fundamentum ad quam hec omnia sunt referenda. Nam et
qui gratificantur cuipiam quod obsit illi cui prodesse velle videan
tur non benefici neque liberales sed perniciosi assentatores iudicandi sunt
et qui aliis nocent ut in alios liberales sint in eadem sunt iniusticia
ut si in suam rem aliena convertant. Sunt autem multi equidem cupidi sple
ndoris et glorie qui eripiunt aliis quod aliis largiantur. Hii quam arbi
trantur se beneficos in suos amicos fieri si locupletent eos quacumque
racione. Id autem tantum abest officio ut nichil magis officio possit esse con
trarium. Videndum est igitur ut ea liberalitate utamur que prosit
amicis et noceat nemini. Quare L. Sille et C. Cesaris pecuniarum transla
cio a iustis dominis ad alienos non debet liberalis videri. Nichil enim liberale
quod non idem iustum. Cavendum esse ne benignitas facultates excedat. c. xvii.

a Altera locus erat cautionis ne benignitas maior esset quam fa
cultates. Qui enim benigniores esse volunt quam res patitur primum
in eo peccant quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim copias hiis
suppeditari equius est et relinqui eas transferunt ad alienos. Inest
enim in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi et auferendi per in
iuriam ut ad largiendum suppeditant copie. Videre eciam licet pleros
que non tam natura liberales quam quadam gloria ductos ut benefici
videantur facere multa que videntur magis proficisci ab ostenta
cione quam a voluntate. Talis autem simulacio vanitati est coniunctior quam
aut liberalitati aut honestati. Capitulum .xviii. ut pro dignitate
cuique tribuatur et spectandos esse mores eius in quem beneficium confert. Rubrica

c Tercium autem est propositum ut in beneficencia delectus esset digni
tatis in quo et mores eius erunt spectandi in quem beneficium con
feretur et animus erga nos et communitas ac societas vite et ad nost
ras utilitates officia ante collata. Que omnia ut concurrant optabi
le est. Sed minus plures causas maioresque ponderis plus habebunt.
Quoniam autem vivitur non solum cum perfectis hominibus planeque sapientibus sed
cum hiis in quibus preclare agitur si sunt simulacra virtutis, eciam hoc
intelligendum puto neminem omnino esse negligendum in quo aliqua significacio
virtutis appareat. Colendum autem esse ita quemque maxime ut quisque
maxime hiis virtutibus lenioribus erit ornatus, modestia, temperancia, hac
ipsa de qua multa iam dicta sunt iusticia. Nam fortis animus et magnus

in homine non perfecto nec sapiente. Ferventior plerumque est. Ille virtutes leniores viri videntur potius attingere. Atque hec in moribus.

Capitulum xlvii. Spectandum esse animum cuius erga nos et quem benivolencia conferatur. et spectanda ad nostras utilitates officia ante collata. Rubrica

De benivolencia autem quam quisque habeat erga nos primum in officio est illud ut ei plurimum tribuamus a quo plurimum diligamur. Sed benivolenciam non adolescentulorum more ardore quodam amoris sed stabilitate potius et constancia iudicemus. Sin erunt merita ut non ineunda sed referenda sit gratia maior quedam cura adhibenda est. Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea que acceperis utenda maiore mensura si modo possis iubet reddere Hesiodus. quid nam beneficio provocati facere debemus. An imitari agros fertiles qui multo efferunt quam acceperunt. Etenim si in eos quos speramus nobis profuturos non dubitamus in eos officia conferre quales in eos esse debemus qui iam profuerunt. Nam cum duo genera liberalitatis sint. unum dandi beneficii. alterum reddendi. demus necne in nostra potestate est. Non reddere bono viro non licet modo id facere possit sine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi. nec dubium quin maximo cuique plurimum debeatur. In quo tamen in primis quo quisque animo studio benivolencia fecerit ponderandum est. Multi enim multa faciunt temeritate quadam sine iudicio vel morbo in omnes. vel repentino quodam quasi vento impetu animi incitati. Que beneficia eque magna non sunt habenda atque ea que iudicio considerate constanterque delata sunt. Sed in collocando beneficio et in referenda gratia si cetera paria sunt. hoc maxime officii est. ut quisque maxime opis indigeat ita ei potissimum opitulari. Quod contra fit a plerisque. a quo enim plurimum sperant etiam si ille non eget tamen ei potissimum inserviunt. Optime autem societas hominum coniunctioque servabitur si ut quisque erit coniunctissimus. ita in eum benignitatis plurimum conferetur.

Capitulum xlviii. De hiis rebus que sunt principia societatis humane. Rubrica.

Sed que nature principia sint communitatis et societatis humane repetendum videtur altius. Est enim primum quod cernitur in universi generis humani societate. Cuius autem vinculum est ratio et oratio. que docendo. discendo. communicando. disceptando. iudicando. conciliat inter se homines. coniungitque naturali quadam societate. Neque ulla re longius absumus a natura ferarum in quibus inesse fortitudinem sepe dicimus. ut in equis in leonibus. iusticiam equitatem bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis et orationis expertes. Ac latissime

Hesiodus

quidem patet hominibus inter ipsos omnibus inter omnes societas hec est
in qua omnium rerum quas ad communem usum hominum natura genu-
erit est servanda communitas ut que descripta sunt legibus et iure civili
hec ita teneantur ut sit constitutum. E quibus ipsis cetera sic ob-
serventur ut in grecorum proverbio est. Amicorum esse communia omnia. Omnia
autem communia hominum videntur ea que sunt generis eius quod ab Ennio — Ennio
dicitur positum in una re transferri in multas potest. Homo qui erranti
comiter monstrat viam quasi de suo lumine lumen accendat facit nihil-
ominus ut ipsi luceat cum illi accenderit. Una ex re satis precipit ut
quidquid sine detrimento commodari possit id tribuatur vel ignoto.
Ex quo sunt illa communia non prohibere aqua profluente pati ab
igne ignem capere consilium fidele deliberanti dare. Que sunt
hiis utilia qui accipiunt danti non molesta. Quare et hiis utendum
est et semper aliquid ad commune utilitatem afferendum. Sed quoniam co-
pie parve singulorum sunt. Eorum autem hiis qui egeant infinita est
multitudo vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii fi-
nem nihilominus ipsi luceat. Scilicet ut facultas sit qua in nostros simus
liberales. || Capitulum xvii^m. De gradibus societatis humane.

Gradus autem plures societatis sunt hominum. Ut enim ab illa di-
scedatur infinita propior est eiusdem gentis nationis lingue
qua maxime homines coniunguntur. Interius etiam est eiusdem esse civita-
tis. Multa enim sunt civibus inter se communia. Forum fana porticus
vie leges iura iudicia suffragia consuetudines. Preterea etiam
familiaritates multeque cum multis res rationesque contracte.
Artior vero colligatio est societatis propinquorum. Ab illa enim in-
mensa societate humani generis in exiguum angustumque conclu-
ditur. Nam cum sit hoc natura commune animantium ut habeant libidi-
nem procreandi prima societas in ipso coniugio proxima est in liberis — vult velle quod magis dilligant se coniuges alter alterum quam filios
deinde una domus communia omnia. Id autem est principium urbis et
quasi seminarium rei publice. Sequuntur fratrum coniunctiones post consobrinorum so-
brinorumque qui cum una domo iam capi non possint in alias domos
quasi in colonias exeunt. Sequuntur conubia et affinitates. Ex
quibus etiam plures propinqui. Que propagatio et soboles origo
est rerum publicarum. Sanguinis autem coniunctio et benivolentia devin-
cit homines caritate. Magnum est enim eadem habere monumenta maiorum. Eis-
dem uti sacris. Sepulcra habere communia. Sed omnium societatum nulla
prestantior est nulla firmior quam cum viri boni moribus similes
sunt familiaritate coniuncti. Illud enim honestum quod sepe diximus
etiam si in alio cernimus tamen nos movet atque illi in quo id inesse videtur
amicos facit. Et quamquam omnis virtus nos ad se alliciat faciatque ut

eos diligamus in quibus inesse ipsa videatur. tamen iusticia et liberali
tas id maxime efficit. Nichil autem amabilius est nec copu
lacius quam morum similitudo bonorum. In quibus enim eadem stu
dia sunt eedem voluntates in hiis fit ut eque quisque altero dele
ctetur ac se ipso. efficiturque id quod pytagoras vult in amicicia
unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est que conficitur
ex beneficiis ultro citro datis acceptisque. Que mutua et grata
dum sunt. et inter quos ea sunt firma devinciuntur societate.
Sed cum omnia ratione animoque lustraris omnium societatum nulla est gravior
nulla carior quam ea que cum re publica est unicuique nostrum. Cari sunt
parentes. cari liberi. propinqui. familiares. sed omnes omnium cari
tates patria una complexa est. pro qua quis bonus dubitet
mortem oppetere. si ei sit profuturus. Quo est detestabilior istorum
immanitas. qui laceraverunt omni scelere patriam. et in ea funditus
delenda occupati et sunt et fuerunt.

Capitulum xxi. quibus plurimum tribuendum sit officium. Rubrica

Et si contencio quedam et comparatio fiat. quibus plurimum trib
uendum sit officium principes sunt patria et parentes. quorum
beneficiis maxime obligati sumus. proximi liberi. totaque domus que
spectat in nos solos. neque aliud ullum potest habere perfugium. deinceps
bene convenientes propinqui. quibus cum communis etiam fortuna plerumque est.
Quam ob rem necessaria presidia vite debentur hiis maxime quos ante
dixi. vita autem victusque communis. consilia. sermones. cohortaciones.
consolaciones. interdum etiam obiurgaciones in amiciciis maxime
vigent. Estque ea iocundissima amicicia quam similitudo morum con
iugavit. Sed in omnibus officiis tribuendis videndum erit. quid cuique
maxime necesse sit. et quid quisque vel sine nobis aut possit
aut non possit. Ita non idem erunt necessitudinum gradus qui temporum.
Suntque officia que aliis magis quam aliis debeantur. vicinum ci
cius adiuveris in fructibus percipiendis quam fratrem aut familiarem. At
si lis in iudicio sit propinquum potius et amicum quam vicinum defen
deris. Hec igitur et alia circumspicienda sunt in omni officio et consue
tudo exercitatioque capienda. ut boni raciocinatores officiorum esse possimus
et sic in calculo nunc addit nunc diminuit summa. et addendo deducendoque
videre que reliqui summa fiat. Ex quo quantum cuique debeatur intelligas.
Sed ut nec medici nec imperatores nec oratores quamvis artis precep
ta perceperint quicquam magna laude dignum sine usu exercitacioneque
consequi possunt. sic officii conservandi precepta traduntur illa quidem ut
faciamus ipsi. Sed et rei magnitudo usum quoque exercitacionemque desiderat.
Atque ab hiis rebus que sunt in iure societatis humane quemadmodum ducatur
honestum. ex quo ortum est officium satis fere diximus

unus ex pluribus

[illegible]

Exercitatio

Capitulum xxv. qualiter ab eo quod magno animo elatoque humanasque res despiciente factum sit dicatur honestum. Textus.

Intelligendum est autem cum proposita sint genera quatuor e quibus honestas officiumque maneret, splendidissimum videri quod animo magno elatoque humanasque res despiciente factum sit. Itaque probris maxime in promptu sit est si quid tale dici potest. Vos enim iuvenes animum geritis muliebrem, illa virgo viri. Et si quid est eiusmodi: salmacida spolia sine sudore et sanguine. Contraque in laudibus que magno animo fortiter excellenterque gesta sunt ea nescio quo modo pleniore ore laudamus. Hinc rethorum campus de marathone salamine plathees termophilis leutris. Hinc noster cocles. Hinc decii. Hinc gn. et p. scipiones. Hinc marcus marcellus. Innumerabiles alii. Maximeque ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellice glorie quod statuas quoque videmus ornatu fere militari. Sed ea animi elatio que cernitur in periculis et laboribus si iustitia vacat pugnatque non pro salute communi sed pro suis commodis, in vicio est. Non modo enim id virtutis non est sed est potius immanitatis omnem humanitatem repellentis. Itaque probe diffinitur a stoicis fortitudo cum eam virtutem dicunt propugnantem pro equitate. Quocirca nemo qui fortitudinis gloriam consecutus est insidiis et malicia laudem est adeptus. Nichil enim honestum esse potest quod iustitia vacat. Preclarum igitur illud platonis. Non inquit solum scientia que est remota a iustitia calliditas potius quam sapientia appellanda est. Verum etiam animus paratus ad periculum si sua cupiditate non utilitate communi impellitur audacie potius habeat nomen quam fortitudinis. Itaque viros fortes magnanimos eosdemque bonos et simplices veritatis amicos minime fallaces esse volumus que sunt ex media laude iustitie.

Capitulum xxvi. pertinaciam et nimiam cupiditatem principatus esse vitandam. Textus.

Sed illud odiosum est quod in hac elatione et magnitudine animi facillime pertinacia et nimia cupiditas principatus innascitur. Ut enim apud platonem est omnem morem lacedemoniorum inflammatum esse cupiditate vincendi. Sic ut quisque animi magnitudine maxime excellit. Ita maxime vult princeps omnium vel potius solus esse. Difficile autem est cum prestare omnibus concupieris servare equitatem que est iustitie maxime propria. Ex quo fit ut neque disceptatione vinci se nec ullo publico ac legitimo iure patiantur. Existuntque in re publica plerumque largitores et factiosi ut opes quam maximas consequantur et sint vi potius superiores quam iustitia pares. Sed quo difficilius hoc preclarius. Nullum enim est tempus quod iustitia vacare debeat. Fortes igitur et magnanimi sunt

Fortitudo quid

hendi. non qui faciunt sed qui propulsant iniuriam.
// Capitulum xxiiii. De vera animi magnitudine. Rubrica.
Vera autem et sapiens animi magnitudo honestum illud quod ma
xime natura sequitur in factis positum non in gloria iudicat
principemque se esse mavult quam videri. Etenim qui ex errore imperite
multitudinis pendet. hic in magnis viris non est habendus. Faci
llime autem ad res iniustas impellitur ut quisque altissi
mo animo est et gloria et cupiditate. Qui locus est sane lubricus
quod vix invenitur qui laboribus susceptis periculisque aditis non
quasi mercedem rerum gestarum desideret gloriam.
// Capitulum xxv. Quod fortitudo animi duobus tantum consistat. Rubrica.
Omnino fortis animus et magnus duabus rebus maxime cerni
tur. quarum una in rerum externarum despicientia ponitur. cum persua
sum sit nichil hominem nisi quod honestum decorumque sit aut ad
mirari aut optare aut expetere oportere. nullique homini neque
perturbationi animi nec fortune succumbere. Altera est res ut
cum ita sis affectus ut supra dixi res geras magnas
illas quidem et maxime utiles sed ut vehementer arduas ple
nasque laborum et periculorum tum vite tum multarum rerum que
ad vitam pertinent. Harum rerum duarum splendor omnis animi amplitu
do est. addo etiam utilitatem que in posteriore parte est. Causa autem
et ratio efficiens magnos viros est in priore in eo enim est il
lud quod excellentes animos et humana contempnentes facit.
// Capitulum xxvi. Quod contemptus mundanorum duobus casibus cernitur. Rubrica.
Id autem ipsum cernitur in duobus si solum id quod honestum
sit bonum iudices et ab omni animi perturbatione liber sis.
Nam et ea que eximia plerisque et preclara videntur parva du
cere eaque ratione stabili firmaque contempnere fortis animi magnique
ducendum est. Et ea que videntur acerba que multa et va
ria in hominum vita fortunaque versantur ita ferre ut nichil
a statu nature discedas nichil a dignitate sapientis robustique
animi est magneque constantie. Non est autem consentaneum qui me
tu non frangitur eum frangi cupiditate nec qui invictum se
a labore prestiterit vinci a voluptate. Quam ob rem et hec
vitanda sunt et pecunie fugienda cupiditas. Nichil enim est tam
angusti animi tamque parvi quam amare divitias. Nichil honestius
magnificentiusque quam pecuniam contempnere si non habeas et si habeas
ad beneficentiam liberalitatemque conferre. Cavenda est etiam glorie
cupiditas ut supra dixi. Eripit enim libertatem pro qua magnanimis
viris omnis debet esse contentio. Nec vero imperia expetenda ac potius aut non

pecunie cupiditas

accipienda interdum aut deponenda non numquam

Cap. xxvii. de diversis institutis hominum diversorum in vivendo. Rubrica

u Vacandum autem est omni perturbatione, tum cupiditate et metu, tum
etiam egritudine et voluptate animi et iracundia, ut tranquilli-
tas animi adsit et securitas, que affert tum constantiam tum etiam dignitatem.

Cap. xxviii. de hiis qui ad ocium profugerunt, et nec ociosorum
nec rem p. et magnas gerentium contempnendam esse sententiam. Rubrica

m Multi autem et sunt et fuerunt qui eam quam dico tranquillitatem
expetentes a negociis publicis se removerunt ad ociumque pro-
fugerunt. In hiis et nobilissimi philosophi longeque principes
et quidam homines severi et graves nec populi nec principum
mores ferre potuerunt, vixeruntque non nulli in agris delectati
re sua familiari. Hiis idem propositum fuit quod regibus, ut ne
qua re egerent, nec cui parerent, libertate uterentur, cuius proprium est
sic vivere ut velis. Quare cum hoc commune sit potentie cupidorum cum hiis
quos dixi ociosis, alteri se id posse adipisci arbitrentur si opes
magnas habeant, alteri si contenti sint et suo et parvo. In quo quidem
neutrorum omnino contempnenda est sententia. Sed et facilior et tu-
cior et minus aliis gravis aut molesta vita est ociosorum. Fruc-
tuosior autem hominum generi et ad claritatem amplitudinemque aptior
eorum qui se ad rem publicam et ad magnas res gerendas accomoda-
verunt. Quapropter et hiis forsitan concedendum sit rem p. non ca-
pessentibus qui excellenti ingenio doctrine sese dediderunt, et hiis
qui aut valitudinis imbecillitate aut aliqua graviori causa im-
pediti a re publica recesserunt, cum eius administrande aliis laudemque
concederent. Quibus autem talis nulla sit causa, si despicere se dicant
ea que plerique mirentur, imperia et magistratus, hiis non modo non lau-
di verum etiam vicio dandum puto. Quorum iudicium in eo quod gloriam
contempnunt et pro nichilo putant difficile factum est non probare,
sed videntur labores et molestias tum offensionum et repulsarum
quasi quandam ignominiam timere et infamiam. Sunt enim qui in
rebus contrariis parum sibi constent, voluptatem severissime contem-
pnant, in dolore sint molliores, gloriam negligant, frangantur
infamia, atque ea quidem non satis constanter. Sed hiis qui habent
a natura adiumenta rerum gerendarum abiecta omni cunctatione adi-
piscendi magistratus et gerenda res p. est. Nec enim aliter aut regi
civitas aut declarari animi magnitudo potest. Capessentibus autem rem
publicam nichilominus quam philosophis haud scio an etiam magis et magni-
ficencia et despicientia adhibenda sit rerum humanarum quam sepe di-
co, et tranquillitas animi atque securitas. Siquidem non anxii futuri sunt

Libertas quid

et cum gravitate constanciaque vivatur. Que eo faciliora sunt phylosophis quominus multa patent in eorum vita que fortuna feriat et quominus multis rebus egent. Et quia siquid adversi eveniat tam graviter cadere non possunt. Quo circa non sine causa maiores animorum motus concitantur maioraque efficiendi rem publicam gerentibus quam quietis. Quo magis his et magnitudo animi adhibenda est. Et vacuitas ab angoribus. Ad rem autem gerendam qui accedit caveat ne id modo consideret quam illa res sit honesta sed etiam ut habeat efficiendi facultatem. In quo ipso considerandum est ne aut temere desperet propter ignaviam aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus autem negociis priusquam aggrediare adhibenda est preparacio diligens

// Capitulum xxviij. de vi bellandi si utrum sint bellica preferenda urbanis. si fortes sapientibus R

Sed cum plerique arbitrentur res bellicas maiores esse quam urbanas minuenda est hec opinio. Multi enim sepe bella quesierunt propter glorie cupiditatem. Atque id in magnis animis ingeniisque plerumque contingit. Eoque magis si sunt ad rem militarem apti et cupidi bellorum gerendorum. Vere autem si volumus iudicare multe res extiterunt urbane maiores clarioresque quam bellice. Quamvis enim Themistocles iure laudetur et sit eius nomen quam Solonis illustrius citeturque Salamis clarissime testis victorie que anteponatur consilio Solonis ei quo primum constituit ariopagitas non minus preclarum hoc quam illud iudicandum est. Illud semel profuit hoc semper proderit civitati hoc consilio leges atheniensium hec maiorum instituta servantur. Et Themistocles quidem nichil dixit in quo ipse ariopagum adiuverit. at ille vere adiuvit themistoclem. Est enim bellum gestum consilio senatus eius qui a Solone constitutus erat. Licet eadem de pausania lisandroque dicere. quorum rebus gestis quamquam imperium lacedemoniis dilatatum putatur tamen ne minima quidem ex parte ligurgi legibus et disciplina conferendi sunt. Quin etiam ob has causas ipsas et parenciores habuerunt exercitus et fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis M. Scaurus C. Mario. Neque cum in re p. Quintus Catulus Gneo pompeio cedere videbatur. Parvi enim sunt foris arma nisi est consilium domi. Nec plus Affricanus singularis et vir et imperator in exscindenda numancia rei publice profuit quam eodem tempore P. Nasica privatus cum T. Graccum interemit. Quamquam hec quidem res non ex domestica racione est. Attingit etiam bellicam quoniam vi manuque confecta est. Sed tamen id ipsum est gestum consilio urbano sine exercitu. Illud autem optimum est in quod invadi solere ab improbis et invidis audio. Cedant arma toge. Concedat laurea laudi

[Right margin: cum versaremur; lingue]

[Left margin: themistocles / Solonis; pausania / lisandro; Marcus scaurus / G. mario. Quintus / catulus. Gneo pompeio / Affricanus; Cedant arma / toge]

et cum alios omittam nobis rem p. gubernantibus toge arma cesserunt. nec
quam cum periculum in re p. fuit grauius umquam nec maius ocium. Itaque
consiliis diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum ciuium
delapsa arma ceciderunt. Que igitur res gesta umquam in bello tanta.
Qui triumphus conferendus. Licet enim michi marce fili apud te glo
riari cui et hereditas glorie huius et factorum imitacio pertinet. Michi
quidem certe uir habundans bellicis laudibus Gn. pompeius multis a
udientibus hoc attribuit ut diceret etiam se frustra tercium triumphum
deportaturum fuisse nisi meo in rem p. beneficio ubi triumpharet esset
habiturus. Sunt igitur domestice fortitudines non inferiores milita
ribus in quibus etiam plus operis in his studiique ponendum est. Omnino il
lud honestum quod ex animo excelso magnificoque querimus animi effici
tur non corporis uiribus. Exercendum tamen corpus et ita afficiendum est ut o
bedire consilio racionique possit in exequendis negociis et in labore to
lerando. Honestum autem id quod exquirimus totum est positum in animi cura
et cogitatione. In quo non minorem utilitatem afferunt qui togati rei
p. presunt quam qui bella gerunt. Itaque eorum consilio sepe aut non suscepta
aut confecta bella sunt. non numquam etiam illata. ut M. catonis. bellum
tercium punicum in quo etiam mortui ualuit auctoritas. Quare ex
petenda quidem magis est decernendi racio quam decertandi fortitudo. Sed
cauendum ne id bellandi magis fuga quam utilitatis racione faciamus.

1 Bellum autem ita suscipiatur ut nichil aliud nisi pax quesita uide
atur. Fortis uero animi et constantis est non perturbari rebus asperis nec
tumultuantem de gradu deici ut dicitur. Sed presenti animo uti et consilio nec a
racione discedere. Quamquam hoc animi illud ingenii magni est. precipere co
gitatione futura. et aliquanto ante constituere quid accidere possit in
utramque partem. et quid agendum sit cum quid euenerit. nec committere
ut aliquando dicendum sit non putaram. Hec sunt opera magni animi et ex
celsi. et prudencia consilioque fidentis. Temere autem in acie uersari et
manu cum hoste confligere immane quiddam et beluarum simile est. Sed
cum tempus necessitasque postulat decertandum est manu et mors seruituti
turpitudinique anteponenda. // Cap. xxx. q sint fienda captis urbibus

8 Euertendis autem diripiendisque urbibus ualde considerandum
est ne quid temere ne quid crudeliter. Idque est magni uiri
rebus agitatis punire sontes. multitudinem conseruare. in omni fortuna
recta atque honesta retinere. Ut enim sunt quemadmodum supra dixi qui
urbanis rebus bellicas anteponunt. sic reperies multos quibus peri
culosa et callida consilia quietis cogitatoribus splendidiora et maiora ui
deantur. // Cap. xxxi. ne nos offeramus periculis sine causa &c.

bellum querendum ut pax habeatur

non putaram

M. catonis

n unquam omnino periculi fuga committendum est ut imbelles timidique
videamur. Sed fugiendum etiam illud ne offeramus nos periculis
sine causa quo esse nihil potest stultius. quapropter in adeundis periculis consuetudo me-
dicorum imitanda est qui leviter egrotantes leniter curat. gravi-
oribus aut morbis periculosas curationes et ancipites adhibere
coguntur. Quare in tranquillo tempestatem adversam optare dementis est
subvenire aut tempestati quavis ratione sapientis. Eoque magis si plus
adipiscare re explicata boni quam ad dubitata mali. Capitulum xxxii. De quo
pericula promptiores esse debemus et de quo pati dimicare. Rubrica.

p Ericulose aut rerum actiones partim hiis qui ea susceperunt sunt p
partim rei publice. Itemque alii de vita alii de gloria et benivolentia
civium in discrimine vocantur. Propriores igitur debemus esse ad no-
stra pericula quam ad communia dimicareque parati de honore et gloria quam de
ceteris commodis. // Capitulum xxxiii. Contra eos qui glorie iacturam ne
minimam facere vellent. Rubrica.

i Nventi aut multi sunt qui non modo pecuniam sed etiam vitam
fundere pro patria parati essent. iidem glorie iacturam ne mini-
mam quidem facere vellent ne re publica quidem postulante. ut callicra-
tidas qui cum lacedemoniorum dux fuisset pelloponciaco bello multa-
que fecisset egregie vertit ad extremum omnia cum consilio non paruit
eorum qui classem ab arginusis removendam nec cum atheniensibus
dimicandum putabant. quibus ille respondit lacedemonios classe
illa amissa aliam parare posse se fugere sine suo dedecore non pos-
se. Atque hec quidem de lacedemoniis plaga mediocris illa pestifera
qua cum cleombrotus invidiam timens temere cum epaminunda conflixis-
set lacedemoniorum opes confluxerunt. Quanto quintus maximus melius
de quo Ennius. Unus homo nobis cunctando restituit rem. Non pone-
bat enim rumores ante salutem. Ergo postque magisque viri nunc
gloria claret. Quod genus peccandi vitandum est etiam in rebus ur-
banis. Sunt enim qui quod sentiunt etiam si optimum sit tamen omnino
invidie metu non audent dicere. // Capitulum xxxiiii. Que servan-
da tuentibus rem publicam sunt. Rubrica.

o mnino qui rei publice prefuturi sunt duo precepta teneant platonis
unum ut utilitatem civium sic tueantur ut quecunque agunt ad
eam refferat obliti commodorum suorum. Alterum ut totum corpus rei publice cu-
rent ne dum partem aliquam tuentur reliquas desserant. Ut enim tu-
tella sic procuratio rei publice ad eorum utilitatem qui commissi sunt non
ad eorum quibus commissa est gerenda est.
// Capitulum trigesimum quintum. quod sequitur Ex contrario Rubrica.

Calicratidas

Cleobrotus
Epaminunda
Q. maximus
Ennius

qui aut parti
civium consulunt

q ui autem parti civium consulit partem negligit rem perniciosam
in civitatem inducit seditionem atque discordiam. Ex quo e
venit ut alii populares alii studiosi optimi cuiusque videantur pa
uci universorum. Hinc apud athenienses magne discordie in nostra re
pu. non solum seditiones sed etiam pestiffera bella civilia. Que gra
vis et fortis civis et in re pu. dignus principatu fugiet atque ode
rit tradetque se totum rei pu. nec opes aut potenciam consectabit
totamque eam sic tuebitur ut omnibus consulat. Nec vero criminibus falsis
in odium aut invidiam quemque vocabit omninoque ita iusticie hone
statique adheresceret ut dum ea conservet quamvis graviter offendat mor
tem oppetat potius quam deserat illa que dixi // Cap.m xxxvi. quod
miserrimum est ambire honores / attinet eis intendere. Rubrica.

a miserrima omnino est ambitio honorumque contentio de qua preclare
apud eundem est platonem similiter facere eos qui inter se
contenderent uter potius rem pu. administraret ut si naute cer
tarent quis eorum potissime gubernaret. Idemque precipit ut eos adver
sarios existimemus qui arma contraferrunt non eos qui suo
iudicio tueri rem pu. velint qualis fuit inter p. affricanum et q.
metellum sine acerbitate deffensio (dissensio)

p. affricanum
q. metellum

// Cap.m xxxvii. inimicis non esse graviter irascendum. Rubrica.

n Nec vero audiendi qui graviter inimicis irascendum pu
tabunt idque magnanimi et fortis viri esse censebunt.
Nichil enim laudabilius nichil magno et preclaro viro dignius
placabilitate atque clemencia. In liberis vero populis et in iuris equabi
litate exercenda est et facilitas et altitudo animi que dicitur ne si ir
ascamur aut intempestive accedentibus aut imprudenter rogantibus
in morositatem inutilem et odiosam incidamus. Et tamen ita probanda
est mansuetudo atque clemencia ut adhibeatur rei pu. causa severitas
sine qua administrari civitas non potest. Omnis autem et animadversio et ca
stigacio contumelia vacare debet neque ad eius qui punit aliquem
aut verbis castigat sed ad rei pu. utilitatem refferri

// Cap.m xxxviii. penam non debere maiorem esse quam culpa. Rubrica.

c Cavendum est etiam ne maior pena quam culpa sit. Et ne is
dem de causis alii plectantur alii ne appellentur quidem. Pro
hibenda autem maxime est ira in puniendo. Nunquam enim iratus qui
accedet ad penam mediocritatem illam tenebit que est inter nimium
et parum que placet peripateticis. Et recte placet modo ne lauda
rent iracundiam et dicerent utiliter a natura datam. Illa vero omnibus in rebus
repudianda est. Optandumque ut hii qui presunt rei pu. legum similes

sint que ad puniendum non iracundia sed equitate ducantur.

// Capitulum tricesimum nonum in prosperis fugiendam esse superbiam et cetera

Atque etiam in rebus prosperis et ad voluntatem nostram fluentibus magnopere superbiam magnopere fastidium arrogantiamque fugiamus. Nam ut adversas res sic secundas inmoderate ferre levitatis est. Preclaraque est in omni vita equabilitas et idem semper vultus eademque frons ut de socrate itemque de G. lelio accepimus. Philippum quidem macedonum regem rebus gestis et gloria superatum a filio facilitate et humanitate video superiorem fuisse. Itaque semper alter magnus alter sepe turpissimus ut recte percipere videantur qui monent ut quanto superiores simus tanto nos geramus summississimos. Panecius quidem affricanum auditorem et familiarem suum solitum ait dicere ut equos propter crebras preliorum contenciones ferocitate exultantes domitoribus tradere soleant ut facilioribus hiis possint uti sic homines secundis rebus effrenatos sibique presidentes tamquam in girum rationis et doctrine duci oportere ut perspiceret rerum humanarum imbecillitatem varietatemque fortune.

// Capitulum xl. quod in secundis rebus maxime est utendum consiliis amicorum

Atque etiam in secundis rebus maxime est utendum consilio amicorum hiisque etiam maior quam ante tribuenda auctoritas. Hisdemque temporibus cavendum est ne assentatoribus patefaciamus aures nec adulari nos sinamus in quo falli facile est. Tales enim nos putamus esse ut iure laudemur ex quo nascuntur innumerabilia peccata cum homines inflati opinionibus turpiter irridentur et in maximis versantur erroribus. Sed hec quidem hactenus. Illud autem sic est iudicandum maximas geri res et maxime ab hiis qui res publicas gerant regant quod earum administracio latissime pateat ad plurimosque pertineat. Esse autem magnanimos et fuisse multos etiam in vita ociosa qui aut investigarent aut conarentur magna quedam seseque rerum suarum finibus continerent aut interiecti inter philosophos et eos qui rem publicam administrarent delectarentur re sua familiari non eam quidem omni racione exaggerantes neque ab eius usu suos excludentes potiusque et amicis impercientes et rei publice si quando usus esset. Que primum bene parata sit neque ullo turpi questu neque odioso tamque plurimis modo dignis se utilem prebeat deinde augeat racione diligencia parsimonia non libidini potius luxurieque quam liberalitati et

Socrate
Lelio

bn̄ficẽtiae pareat. hec pſcripta ſuantem licet magnifice grauiter animoſeque uiuere atque etiam ſimpliciter fideliter uere uiri hominum amice. // Capitulum xli. quemadmodum a temperancia et modeſtia ducatur honeſtum. Rubrica

Sequitur ut de una reliqua parte honeſtatis dicendum ſit. in qua uerecundia et quaſi quidam ornatus uite temperancia et modeſtia omniſque ſedacio perturbationum animi et rerum modus cernitur. hoc loco continetur id quod dici latine decorum poteſt. grece enim prepon dicitur. huius uis eſt ea ut ab honeſto non queat ſeperari. Nam et quod decet honeſtum eſt. et quod honeſtum eſt decet

// Capitulum xlii. inter honeſtum et decorum. Rubrica

Qualis autem ſit differentia honeſti et decori facilius intelligi quam explanari poteſt. quicquid enim eſt quod deceat. id tum apparet cum antegreſſa eſt honeſtas. Itaque non ſolum in hac parte honeſtatis de qua hoc loco diſſerendum eſt ſed etiam in tribus ſuperioribus quid deceat apparet. nam et ratione uti atque oracione prudenter. et agere quod agas conſiderate omnique in re quid ſit uerum uidere et tueri decet. Contraque falli. errare. labi decipi tam dedecet quam delirare et mente eſſe captum. et iuſta omnia decora ſunt. iniuſta omnia contra ſic et ut turpia indecora. Similis eſt racio fortitudinis quod enim uiriliter animoque magno fit id dignum uiro et decorum uidetur. quod contra id ut turpe ſic indecorum. Quare pertinet quidem ad omnem honeſtatem hoc quod dico decorum et ita pertinet. ut non recondita quadam racione cernatur ſed ſit in promptu. eſt enim quiddam id quod intelligitur in omni uirtute quod deceat. quod cogitacione magis a uirtute poteſt quam re ſeparari. Ut uenuſtas et pulcritudo corporis ſecerni non poteſt a ualitudine ſic hoc de quo loquimur decorum totum illud quidem eſt cum uirtute confuſum ſed mente et cogitacione diſtinguitur

// Capitulum xliii. quod decorum dupliciter dicitur. Rubrica

Eſt autem eius diſcripcio duplex. Nam et generale quoddam decorum intelligimus. quod in omni honeſtate uerſatur et aliud huic ſubiectum quod pertinet ad ſingulas partes honeſtatis. Atque illud ſuperius ſic fere diffiniri ſolet. // decorum id eſſe quod conſentaneum ſit hominis excellencie in eo in quo natura eius a reliquis animantibus differat. Que autem pars ſubiecta generi eſt eam ſic diffiniunt ut id decorum eſſe uelint quod ita nature conſentaneum ſit. ut in eo moderacio et temperancia appareat cum ſpecie quadam liberali

// Capitulum xliiii. de eo decoro quod poete ſectantur. Rubrica

Hec ita intelligi poſſumus exiſtimare. ex eo decoro quod poete ſequuntur de quo alio loco plura dici ſolent. Sed tum ſeruare illud poetas quod deceat dicimus cum id quod quaque perſona dignum eſt. et fit et dicitur ut ſi eacus aut minos diceret. oderint. dum metuant aut natis ſepulcro

eos
ipse est pares, indecorum videretur quod fuisse iustos accepimus. Et atr Atreo
eo dicente plausus excitantur. est enim digna persona oratio. Sed poete quod
quemque deceat ex persona iudicabunt. || Nobis autem personam imposuit ipsa natura
magna cum excellencia prestanciaque animancium reliquorum. quocirca po-
ete in magna varietate personarum etiam viciosis quid conveniat et quod de-
ceat videbunt. Nobis autem cum a natura constancie, moderationis, tempe-
rancie, verecundie partes date sint, cumque eadem natura doceat non neg-
ligere quemadmodum nos adversus homines geramus, efficitur ut et illud
quod ad omnem honestatem pertinet decorum quam late fusum sit appareat
et hoc quidem spectatur in uno quoque genere virtutis. || Ut enim pul-
critudo corporis apta compositione membrorum movet oculos et
delectat, hoc ipso quod inter se omnes partes cum quodam lepore consenciunt, sic
hoc decorum quod elucet in vita movet approbationem eorum quibuscum
cum vivitur ordine et constancia moderacione dictorum omnium atque fa-
ctorum. || Adhibenda est igitur quedam reverencia adversus homines et opti-
mi cuiusque et reliquorum. Nam negligere quid de se quisque
senciat non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti
|| Capitulum xlv. de dupplici ui animorum et de vi ludi et modo inter iusticiam
et verecundiam differencia scitata.

c Est autem quedam differencia in hominum racione habenda inter iusticiam et
verecundiam. Iusticie partes sunt non violare homines, verecundie
non offendere, in quo maxime vis perspicitur decori. His igitur expositis
quale sit id quod decere dicimus intellectum puto
|| Capitulum xlvi. de officio quod a decoro deducitur et de divisione appetituum Rubrica
o Officium autem quod ab eo ducitur hanc primam habet viam que ducit
ad convenienciam conservationemque nature, quam si sequemur du-
cem nunquam aberrabimus. Consequemurque etiam id quod nature
acutum et perspicax natura est, et id quod ad hominum consociationem
accommodatum est, et id quod vehemens atque forte. Sed maxima
vis decori in hac inest parte de qua disputamus. neque enim solum
corporis qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi mo-
tus probandi qui item ad naturam accommodati sunt. || Duplex est
enim vis animorum atque nature. una pars in appetitu posita est, que est
orme grece que hominem huc et illuc rapit, altera in racione que
docet et explanat quid faciendum fugiendumque sit. Ita fit ut racio
presit, appetitus obtemperet racioni. || Omnis autem actio vacare
debet temeritate et negligencia, nec vero agere quicquam cuius non po-
ssit causam probabilem reddere, hec est enim fere descriptio officii
|| Capitulum xlvii. ut appetitus racioni obediat Rubrica
c Efficiendum autem est ut appetitus racioni obediat eamque neque
preurrat nec propter pigriciam aut ignaviam deserant, sintque
omnique tranquilli perturbatione animi careant. ex quo elucebit omnis
constancia omnisque moderacio. Nam longius qui appetitu evagantur et

tanquam exultantes sive cupiendo sive fugiendo non satis a ratione
retinentur. Hi sine dubio finem et modum transeunt. Relinquunt
enim et abiciunt obedienciam, nec racioni parent, cui sunt subiecti
lege nature. A quibus non modo animi perturbantur, sed etiam corpora.
Licet ora ipsa cernere iratorum aut eorum qui aut libidine aliqua
aut metu commoti sunt aut voluptate nimia gestiunt, quorum omnium
vultus, voces, motus, statusque mutantur. Ex quibus illud intelligitur
ut ad officii formam revertamur, appetitus omnes contrahendos seda-
dosque esse, excitandamque animadversionem et diligenciam, ut nequid
temere ac fortuito inconsiderate negligenterque agamus. // Neque
enim ita generati a natura sumus ut ad ludum et ad iocum facti esse — de ludo et ioco
videamur, ad severitatem potius et ad quedam studia graviora atque maiora.

// Capitulum xlviii. qualiter ludo et ioco uti liceat. Rubrica.

Ludo autem et ioco uti illo quidem licet, sed sic sono et quietibus ceteris
aut cum gravioribus severisque rebus satis fecimus. Ipsumque genus
iocandi non profusum nec inmodestum, sed ingenuum et facetum esse
debeat. Ad decet. // Ut enim pueris non omnem ludendi licenciam damus,
sed eam que ab honestis actionibus non sit aliena, sic in ipso ioco
aliquid probi ingenii lumen elluceat.

/ Capitulum xlviiii. duplex est genus iocandi. Rubrica.

Duplex est omnino iocandi genus: unum illiberale, petulans, fla-
giciosum, obscenum; alterum elegans, urbanum, ingeniosum,
facetum. Quo genere non modo Plautus noster videtur et Atticorum
antiqua comedia, sed etiam philosophorum socraticorum libri referti
sunt. // Multaque multorum facete dicta, ut ea que a sene Catone
sunt collecta que vocant apothegmata. Facilis est igitur di-
stinctio ingenui et illiberalis ioci. Alter est si tempore fit, ut sit re-
misso animo homine dignus; alter ne libero quidem si rerum turpitu-
dini adhibetur verborum obscenitas. // Ludendi est etiam quidam
modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus elatique volup-
tate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem et
campus noster et studia venandi honesta exempla ludendi.

// Capitulum l. de dulsitate parum morumque animorumque et quantum vincit duplicem partem. Rubrica.

Sed pertinet ad omnem officii questionem semper in promptu habere quan-
tum natura hominis pecudibus reliquisque beluis antecedat. Ille nichil
senciunt nisi voluptatem, ad eamque feruntur impetu; hominis autem mens
alitur discendo et cogitando, semper aliquid aut inquirit aut agit,
videndi audiendique delectacione ducitur. Quin etiam si quis est paulo
ad voluptatem propensior, modo ne sit ex pecudum genere. // Sunt enim quidam

homines non re sed nomine — homines non re sed nomine. Sed si quis est paulo erectior quamvis voluptate
capiatur occultat et dissimulat appetitum voluptatis propter verecundi
am. // Ex quo intelligitur corporis voluptatem non satis esse dignam
hominis prestancia eamque contempni et reici oportere. // Sed si sit quis
piam qui aliquid tribuat voluptati diligenter ei tenendum esse
eius fruende modum. Itaque cultus victusque corporis ad valitudinem
refferatur et ad vires non ad voluptatem. Atque etiam si considera
re vellemus que sit in natura excellencia et dignitas intellige
mus quam sit turpe defluere luxuria et delicate ac molliter vivere
quamque honestum parce continenter severe sobrie.

// Capitulum quod a natura quasi duabus personis sumus induti et varietatibus morum Rubrica

Intelligendum est etiam duabus nos quasi a natura indutos esse personis
quarum una communis est ex eo quod omnes participes sumus racionis presta
ciaeque eius qua antecellimus bestiis a qua omne honestum decorumque trahi
tur et ex qua racio inveniendi officiorum exquiritur. Altera autem que pro
prie singulis est tributa. // Ut enim in corporibus magne dissimili
tudines sunt alios enim videmus velocitate ad cursum alios vi
ribus ad luctandum valere. Itaque in formis aliis dignitatem inesse
aliis venustatem sic in animis existunt maiores etiam varietates.
// Erat in lucio crasso in l. philippo ~~multus~~ multus lepos maior
etiam magisque de industria in g. cesare lucii filio. At hisdem tempo
ribus in m. scauro et m. druso adolescente singularis severitas
in g. lelio multa ylaritas in eius familiari scipione ambitio
maior vita tristior. // De grecis autem dulcem et facetum festivique
sermonis atque in omni oratione simulatorem quem yroniam greci no
Socratem — minarunt socratem accepimus. Contra pitagoram et periclem summam
auctoritatem consecutos sine ulla ylaritate. // Callidum anibalem
Anibalem — ex penorum ex nostris ducibus quintum maximum accepimus facile ce
lare tacere dissimulare insidiare precipere hostium consilia. In
quo genere greci themistoclem et fereum iasonem ceteris anteponunt
Solonis — In primisque versutum et callidum factum solonis qui quo tucior
eius vita foret et plus aliquanto rei publice prodesset furere se simulavit
// Sunt his alii multum dispares simplices et aperti qui nichil
ex occulto nichil de insidiis agendum putant veritatis cultores frau
dis inimici. // Itemque alii qui quidvis perpetiantur cuivis deserviant
Sillam crassum — dum quod velint consequantur ut sullam et m. crassum videbamus. Quo
in genere versutissimum et pacientissimum lacedemonium lisandrum accepi
mus. Contraque calicratidam qui prefectus classis proximus post lisandrum
fuit. Itemque in sermonibus alium quemque quamvis prepotens sit efficere ut unus

de multis esse videatur. Et in catulo in patre et filio idemque in q.
mucio mancia vidimus. Audivi ex maioribus natu hanc idem
fuisse in p. scipione nasica, contraque patrem eius illum qui t. gracchi
conatus perditos vindicavit nullam comitatem habuisse sermonis. Ne xenocra
tem quidem severissimum philosophorum ob eam rem ipsam magnum et pre
clarum fuisse. Innumerabiles alie sunt dissimilitudines nature
morumque minime tamen vituperandorum. // Cap. liii. Et non est contende
dum in universam naturam et sua cuique tenenda esse non viciosa Rca

a Admodum autem tenenda sunt sua cuique non viciosa sed tamen propria quo
facilius decorum illud quod querimus retineatur. // Sic enim est fa
ciendum ut contra universam naturam nichil contendamus ea tamen conservata pro
priam nostram sequamur ut etiam si sint alia graviora atque melio
ra tamen nos studia nostra nature regula metiamur. Neque enim attinet
nature repugnare nec quidquam sequi quod assequi non queas. Ex quo
magis emergit quale sit decorum illud. Quia ideo quod nichil decet in
vita minerva ut aiunt id est adversante et repugnante natura.
Omnino si quid quam est decorum illud nichil est profecto magis quam equa — invita minerva
bilitas universe vite tum singularum actionum quam conservare non
possis si aliorum naturam imitans omittas tuam. Ut enim sermone
eo uti debemus qui notus est nobis ne ut quidam greca verba in
culcantes iure optimo rideamur sic in actiones omnemque vitam nul
lam discrepanciam conferre debemus. Atque hec differentia naturarum tantam
habet vim ut non numquam mortem sibi conciscere debeat alius alius in
eadem causa non debeat. Non enim alia in causa m. cato fuit alia ceteri qui — m. cato
se in africa cesari tradiderunt. Atqui ceteris forsitan vicio datum
esset si se interemissent propterea quod lenior eorum vita et mores
fuerant faciliores. Catoni cum incredibilem tribuisset natura gra
vitatem eamque ipse perpetua constancia roboravisset semperque in pro
posito susceptoque consilio permansisset moriendum potius quam tiranni
vultus aspiciendus fuit. ¶ Quam multa passus est ulixes in illo — Ulixes
errore diuturno cum mulieribus si circe et calipso mulieres ap
pellande sunt inserviret et in omni sermone omnibus affabilem et io
cundum esse se vellet. Domi vero etiam contumelias servorum et anci
llarum pertulit ut ad id aliquando quod cupiebat perveniret. At aiax quo — Aiax
animo traditur milies oppetere mortem quam illa perpeti maluisset. Que
contemplantes expendere oportebit quodquisque habeat sui eaque mo
derari nec velle experiri quam se aliena deceant. Id enim maxime quemque decet
quod est cuiusque maxime suum. Quisque igitur noscat ingenium acremque
se et bonorum et viciorum suorum iudicem prebeat ne scenici plus quam nos — Scenici sunt histriones qui recitant comedias

videantur habere prudencie. Illi enim non optimas sed sibi accomodatissimas
elligunt fabulas. Qui voce freti sunt Epigonos Medumque, qui gestu
Menalipam, Clitemestram, semper Rupilius quem ego memini Antiopi
am, non sepe Esopus Aiacem. Ergo ystrio hoc videbit in scena quod non vi
debit sapiens vir in vita. Ad quas igitur res aptissimi erimus in hiis po
tissimum elaborabimus, sin aliquando necessitas ad ea detruserit que nostri
ingenii non erunt, omnis adhibenda erit cura, meditacio, diligencia
ut ea si non optime, at quam minime indecore facere possimus. Nec est tam eni
tendum ut bona que nobis data non sint assequamur quam ut vicia
fugiamus. // Capitulum liii. quod tempus aut casus imponit tam ad certam personam re

a Ac duabus hiis personis quas supra dixi tercia adiungitur, quam
casus aliquis aut tempus imponit. Quarta eciam quam no
bismet ipsis iudicio nostro accomodamus. Nam regna, imperia,
nobilitas, honores, divicie, opes, eaque sunt hiis contraria in
casu ita temporibus gubernantur. Ipsi autem gerere qua persona veli
mus a nostra voluntate proficiscitur. Itaque se alii ad philoso
phiam, alii ad ius civile, alii ad elloquenciam applicant, ipsarumque
quam virtutum in alia alius mavult excellere. Ut C. Minucius

affricanus

P. filius in iure civili, Pauli filius Affricanus in re militari.
Quidam autem ad eas laudes quas a patribus acceperunt addunt
aliquam suam, ut hic idem Affricanus elloquencia cumulavit belli
cam gloriam. Quod idem fecit Thimotheus Cononis filius, qui cum
laude belli non inferior quam pater fuisset, ad eam ad laudem doctrine
et ingenii gloriam adiecit. Fit interdum ut non nulli omissa imi
tacione maiorum suum quoddam institutum consequantur, maxime
in eo plerumque elaborant hii qui magna sibi proponunt obscuris
orti parentibus. Hec igitur omnia cum querimus quod deceat complecti animo
et cogitatione debemus. // Capitulum liiii. constituendum esse quos nos
et quales esse velimus. Et in quo gradu vite. Deliberacio de vita ducenda re

i In primis autem constituendum est quos nos et quales esse velimus et
in quo genere vite, que deliberacio est omnium difficillima. In
eunte enim adolescencia cum est maxima inbecillitas consilii, tunc
id sibi quisque genus etatis degende constituit quod maxime adama
vit. Itaque ante implicatur aliquo certo genere cursuque vivendi quam po
tuit quod optimum esset iudicare. Nam quod Herculem prodigum
dicit ut est apud Xenofontem cum primum pubesceret, quod tempus a
natura ad elligendum quam quisque viam vivendi sit ingressurus datum
est, exisse in solitudinem atque ibi sedentem diu secum multumque du
bitasse, cum duas cerneret vias unam voluptatis alteram virtutis

veram ingredi melius esset. Hec herculi iovis sato potuit fortasse con
tingere. nobis non idem qui imitamur quoscumque visum est. atque ad
eorum studia institutaque impellimur. plerique autem parentum preceptis
imbuti ad eorum consuetudinem moremque deducimur. alii multitudi
nis iudicio feruntur queque maiori parte pulcherrima videntur
maxime exoptant. Non nulli tamen sine felicitate quadam seu bonita
te nature sive parentum disciplina rectam vite consecuti sunt viam.
Illud autem maxime rarum genus est eorum qui aut excellentis ingenii
magnitudine. aut preclara eruditione atque doctrina aut utraque
re ornati spacium deliberandi habuerunt quem potissimum vite
cursum sequi vellent. In qua deliberatione ad suam cuiusque naturam
consilium est omne revocandum. Nam cum in omnibus que aguntur
ex eo quo quisque natus est modo ut supra dictum est. quid de
ceat exquirimus tum in tota vita constituenda multo est ei
rei cura maior adhibenda ut constare in perpetuitate vite possimus
nobismet ipsis nec in ullo officio claudicare.

Capitulum lv. de fortuna et natura. Rubrica.

Ad hanc autem rationem quoniam maximam vim proximam utriusque
ratio adhibenda omnino est in deligendo genere vite sed magis
nature multo enim et firmior est et constancior quam fortuna tamquam
non numquam ipsa mortalis cum immortali natura pugnare videatur.
Qui igitur ad nature sue non vitiose genus vivendi consilium
omne contulerit. is constanciam teneat. id enim maxime decet nisi
forte se intellexerit errasse in deligendo vite genere. quod si ac
ciderit potest autem accidere. facienda morum institutorumque mutacio
est. Eam mutacionem si tempora adiuvabunt facilius commodiusque
faciemus. si minus sensim erit pedetemptim facienda. ut amicicias
que minus delectant et minus probantur magis censeant sapien
tes sensim diluere quam precidere repente. Commutato autem genere vi
te omni ratione curandum est ut id bono consilio fecisse videamur.

Fortuna mortalis
Natura immortalis

Capitulum lvi. vicia maiorum non esse imitanda. Rubrica.

Sed quia paulo ante dictum est imitandos esse maiores primum
illud exceptum sit ne vicia sint imitanda. deinde si natura
non feret ut quedam imitari possint ut superioris filius affrica
ni qui hunc paulum natum adoptavit propter infirmitatem vale
tudinis non tam potuit patris similis esse quam ille fuerat sui. Si igitur
non poterit sive causas defensitare sive populum contionibus tenere sive bella
gerere illa tamen prestare debebit que erunt in ipsius potestate iusticiam

Superioris filius Afri
cani adoptavit ip
sum Affricanum

iusticiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperanciam, quominus ab eo id quod
desit requiratur. Optima autem hereditas a patribus traditur liberis, et
omni patrimonio prestancior, gloria virtutis rerumque gestarum, cui dede-
core esse nephas et vicium iudicandum est. Et quoniam officia non eadem
disparibus etatibus tribuuntur, aliaque sunt iuvenum, alia seniorum,
aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. // Capitulum lvii. quod officium
adolescentis est maiores natu vereri. Rubrica
Est igitur adolescentis officium maiores natu vereri exque hiis deli-
gere optimos et probatissimos, quorum consilio et auctoritate nitatur.
In ineuntis enim etatis inscicia senum constituenda et regenda pru-
dencia est. Maxime autem hec etas a libidinibus arcenda est exercen-
daque labore paciencieque et animi et corporis, ut eorum et in bellicis et in civi-
libus officiis vigeat industria. Atque etiam cum relaxare animos et da-
re se iocunditati volent, caveant intemperanciam, meminerint vere-
cundie, quod erit facilius si in eiusmodi quidem rebus maiores natu vo-
lent interesse. // Capitulum lviii. de officio senum. Rubrica.
Senibus autem labores corporis minuendi, exercitaciones animi etiam
augende videntur. Danda vero opera ut et amicos et iuventu-
tem et maxime rem publicam consilio et prudencia quamplurimum adiuvent. Nichil
autem magis cavendum est senectuti quam ne languori desidieque se dedat.
Luxuria vero cum omni etati sit turpis, tum senectuti fedissima est.
Sin autem etiam libidinum intemperancia accessit, duplex malum est,
quod et ipsa senectus dedecus concipit, et facit impudenciorem adolescen-
tum intemperanciam. Ac ne illud quidem alienum est de magistratuum,
de privatorum, de civium, de peregrinorum officiis dicere.
// Capitulum lix. officium magistratus. Rubrica. intelligere se gerere
Est igitur proprium munus magistratus personam civitatis debereque
eius dignitatem et decus sustinere, servare leges, iura describere,
ea fidei sue commissa meminisse. // Capitulum lx. de officio privati. Rubrica
Privatum autem oportet equo et pari cum civibus iure vivere, neque
submissum et abiectum, neque se efferentem, tum in re publica ea velle
que tranquilla et honesta sint. Talem enim solemus et sentire bonum
civem et dicere. // Capitulum lxi. de officio peregrini. Rubrica.
Peregrini autem atque incole officium est nichil preter suum nego-
cium agere, nichil de alio inquirere, minimeque esse in aliena
re publica curiosum. Ita fere officia reperientur, cum queritur quid deceat
et quid aptum sit personis, temporibus, etatibus. Nichil autem est quod tam deceat
quam in omni re gerenda consilioque capiendo servare constanciam.
// Capitulum lxii. de corporis motu et habitu et forma. Rubrica

S   Ed quoniam decorum illud in omnibus factis in corporis denique motu et statu
cernitur. idque positum est in tribus rebus / formositate / ordine / orna
tu / ad actionem apto. difficilibus ad eloquendum. sed satis erit intelligi. in his
autem tribus continetur cura etiam illa ut probemur his quibuscum apud
quosque vivamus / his quoque de rebus pauca dicantur
|| Capitulum lxiii. de tribus rebus in quibus positum est decorum. et primo de formosita
te agens contra stoicos dicentes turpe esse vocabulo quod dicitur esse re turpe. Rubrica
P || Rincipio corporis nostri magnam natura ipsa videtur habuisse
    rationem. que formam nostram reliquamque figuram in qua esset species
honesta eam posuit in promptu. que partes autem corporis ad nature
necessitatem date aspectum essent deformem habiture atque turpem eas con
texit atque abdidit. hanc nature tam diligentem fabricam imitata
est hominum verecundia. que enim natura occultavit eadem omnes qui sana
mente sunt removent ab oculis. ipsique necessitati dant operam. ut quam
occultissime pareant. quarumque partium corporis usus sit necessarius
eas neque partes neque earum usus suis nominibus appellant. quodque facere
non turpe est / modo occulte fiat. id dicere obscenum est. Itaque nec ac
tio rerum illarum aperta petulantia vacat / nec orationis obscenitas. Nec
vero audiendi sunt Cinici. aut si qui fuerunt stoici pene cinici. qui
reprehendunt et irrident quod ea. que re turpia non sint verbis ac no
minibus flagiciosa dicamus. Illa autem que re turpia sunt nominibus ap
pellamus suis. latrocinari. fraudari. adulterari. turpe est. sed dicitur non ob
scene. Liberis dare operam re honestum est. nomine obscenum. pluraque in
eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur. Nos autem naturam se
quamur. et omne quod abhorret ab oculorum auriumque approbatione
fugiamus. || Status. incessus. sessio. accubatio. vultus. oculi. manuum
motus teneant illud decorum. Quibus in rebus duo maxime sunt
fugienda ne quid effeminatum. aut molle. et ne quid durum / aut rusticum sit.
Nec vero histrionibus oratoribusque concedendum est. ut his hec apta
sint nobis dissoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet veterem disci
plina verecundiam ut in scenam sine subligaculo prodeat nemo. vere
tur enim ne si quo casu evenerit. ut corporis partes quedam aperiantur
aspiciantur non decore. Nostro quidem more cum parentibus puberes fi
lii / cum soceris generi non lavantur. Retinenda igitur est huius generis ve
recundia. || Capitulum lxiiii. de officiis que ad formam et cultum pertinet. Rubrica
C   um autem pulcritudinis duo genera sunt. quorum in altero
    dignitas in altero venustas sit. venustatem muliebrem du
cere debemus dignitatem virilem. igitur et a forma removeatur omnis
viro non dignus ornatus. et huic simile vitium in gestu motu
que caveatur. Nam et palestrici motus sepe sunt odiosiores. et istrio

Cinici

Subligaculo

nuz nō nulli gestus inepti nō uacant offensione et ī utroq₃ gn̄e quę
sunt recta et simplicia laudantur. Forme aūt dignitas coloris boni
tate tuenda est. color exercitatoibȝ corporis. adhibenda pterea mundi
cia est nō odiosa neq₃ exquisita nimis tantūq₃ fugiat agreste et
inhumanam negligenciam. Eadē racio est adhibenda uestitus ī q°
sic̄ in plerisq₃ rebȝ mediocritas optima ē.
// Capitulum. lvij. De doctrina incedendi per uiam. Rubrica.
Cauendum aūt est ne aut tarditatibȝ utamur ī gressu molli
oribȝ. ut pompaꝝ ferculis similes ee uideamur. aut ī festina
tionibȝ suscipiamus nimias celeritates que cū fiunt anhelitus
mouentur. uultus mutantur. ora torquentur. Ex quibȝ magna
significacio fit nō adēe constanciam. // Capitulum. lviij. de
duplici motu animorum. Rubrica.
Sed multo etiā magis ellaborandum est ne animi motus a natura recedant q̄d
assequemur si cauebimus ne in pturbationes atq₃ exanima
ciones incidamus. et si attentos aīos ad decoris conṡuationē te
nebimus. // Motus aūt aīoꝝ duplices sunt. alteri cogitationis al
teri appetitus. Cogitacio in uero exquirendo maxīe u̇satur. app
etitus impellit ad agendum. Curandum est igr̄ ut cogitacione ad res q̄
optimas utamur. appetitum racioni obedientē pbeamus.
// Capitulum. lix. De officio obṡuando in oracione. Rubrica.
Et quū magna uis orationis eaq₃ duplex. altera contencionis. alta
sermonis. // Contencio disceptatoibȝ tribuatur iudicioꝝ concio
num senatus. Sermo in circulis disputatoibȝ congressionibȝ fami
liarium uersetur. sequatur etiā conuiuia. Contencionis pcepta re
thoricoꝝ sunt. nulla sermonis. quāq₃ haud scio. an possint hec
quoq₃ ee. Sȝ discenciū studiis inueniuntur magistri. huic aūt q̄
studeant sīt nulli. rethoꝝ turba referta omnia. quāq₃ que uerboꝝ
sniaꝝq₃ pcepta sunt eadē ad sermonē ptinebunt.
// Capitulum. lx. q̄ in uoce duo sequi debent. Rubrica.
Sed cū orōis indicē uocē habemus. ī uoce duo sequamur .2. ī uoce
ut clara sit. ut suauis. utrūq₃ omnino a natura petendum
est. uez alterum exercitacio augebit. alterum imitacio p̄sse loquē
ciū et leniter. Nichil aliud fuit ī catulis ut eos exquisito
iudicio putares uti litteraꝝ q̄q₃ erant s̄ litterati. Sȝ et alij
hi. aūt optime uti lingua latina putabantur. Sonus erat
dulcis littere neq₃ exp̄sse opp̄sse exp̄sse neq₃ opp̄sse. ne aut obscurum
eēt aut putidum sine contencione uox nec languens. nec canora.
Vberior orō. L. crassi. nec minus faceta. Sȝ bn̄ loquendi de catulis
opinio nō minor. Sale uō et facetiis cesar catuli patris frat᷑ uicit
omnes. ut ī illo ipo forensi gn̄e dicendi contenciones alioꝝ sermone uin

ceret. In omnibus igitur hiis ellaborandum est si in omni re quid deceat
exquirimus. Sit ergo hic sermo in quo socratici maxime excellunt lenis
minimeque pertinax. insit in eo lepos. nec vero tamquam in possessionem suam
venerit excludat alios. Sed cum reliquis in rebus tum in sermone communi
vicissitudinem non iniquam putet. ac videat in primis quibus de rebus
loquatur. Si serijs severitatem adhibeat si iocosis leporem. In primisque
provideat ne sermo vitium aliquod indicet esse in moribus. quod maxime
tunc solet evenire cum studiose de absentibus detrahendi causa aut per ridicu
lum aut severe aut maledice contumelioseque dicatur. Habentur autem plerumque
sermones. aut de domesticis negotiis aut de re publica aut de artium
studiis atque doctrina. Danda igitur opera est ut etiam si aberrare
ad alia ceperit ad hec revocetur oratio. Sed ut cumque aderunt neque 6
enim omnes hisdem de rebus nec omni tempore nec similiter delectamur.
Animadvertendum est etiam quatenus sermo delectationem habeat. Et ut incipi
endi ratio fuit ita sit desinendi modus. // Capitulum. 69. quod
perturbationes fugiende sunt in omni sermone. Rubrica.

Sed quo modo in omni vita // precipitur // rectissime. ut perturbatio
nes fugiamus id est motus animi nimios rationi non obte
perantes. Sic eiusmodi motibus sermo debet vacare. ne aut ira exi
stat aut cupiditas aliqua. aut pigritia. aut ignavia. aut tale a
liquid appareat. Maximeque curandum est ut eos quibus cum sermo
nem conferremus et vereri et dilligere videamur

// Capitulum 70. Circa obiurgationes et castigationes. Rubrica.

Obiurgationes etiam non numquam incidunt necessarie in quibus uten
dum est fortasse et vocis contentione maiore. Et verborum gra
vitate acriore. Id agendum etiam ne ut ea facere videamur ira
ti. Sed ut ad urendum et secandum sic ad hoc genus castigandi raro i
nvitique veniemus. nec umquam nisi necessario si nulla reperietur
alia medicina. // Sed tamen ira procul absit cum qua nichil recte
fieri nichil considerare potest. Magna autem parte clementi castigatione
licet uti. gravitate tamen adiuncta ut severitas adhibeatur. et con
tumellia repellatur. atque etiam illud ipsum quod acerbitatis habet ob
iurgatio significandum est ipsius id causa qui obiurgetur esse suscep
tum. Rectum est autem etiam in illis contentionibus que cum inimicissi
mis fiunt etiam si nobis indigna audiamus. tamen gravitatem reti
nere iracundiam pellere. Que enim cum aliqua perturbatione fiunt
ea nec constanter fieri possunt. neque hiis qui adsunt probari

// Capitulum. 71. quod turpe est de se ipso predicare. Rubrica

Deforme etiam est de se ipsum predicare falsa presertim et cum irrisione
audientium imitari militem gloriosum. // Et cum omnia pse

quem volumus quidem, ut cetera dicendum est, qualis hominis honorati et prin
cipis domum placeat et cuius finis et usus dignitatis ut sit ad quam accommodanda est he
dificandi descriptio et tamen adhibenda commoditatis dignitatisque honoris diligen
cia. Gneus Octavius qui primus ex illa familia consul factus est honori
fuisse accepimus quod preclaram hedificasset in palacio et plenam digni
tatis domum. que cum vulgo viseretur suffragata domino novo
homini ad consulatum putabatur. hanc Scaurus demolitus accessionem augmentum
adiunxit edibus. Itaque ille in suam domum consulatum primus attulit
hic summi et clarissimi viri filius in domum multiplicatam non repul
sam solum retulit sed ignominiam etiam et calamitatem. Ornanda est 3
enim dignitas domo non ex domo tota querenda. nec domo dominus sed 3
domino domus honestanda est. Et ut in ceteris habenda ratio non sua
solum sed etiam aliorum. sic in domo clari hominis in quam et hospites multi 3
recipiendi sunt et admittenda hominum cuiusque multitudo. et ad
hibenda cura est laxitatis. Aliter ampla domus dedecori semper est do
mino fit si est in ea solitudo. et maxime si aliquando alio domino solita est fre
quentari. Odiosum est enim cum a pretereuntibus dicitur o domus antiqua
heu quam dispari domino dominare. quod quidem his temporibus in multis
licet dicere. Cavendum autem est presertim si ipse hedifices ne extra modum
sumptu et magnificentia prodeas. quo in genere multum mali est in exemplo
etiam est. Studiose enim plerique presertim in hac partem facta princi
pum imitantur. ut L. Luculli summi viri virtutem quisque multi
villarum magnificenciam sunt imitati. Quarum certe est adhibendus
modus ad mediocritatemque revocandus. Eademque mediocritas
ad omnem usum cultumque vite transferenda est. Sed hec hactenus
// Capitulum 52 - quod in omni actione tria sunt conservanda - et de ordine et
modestia et opportunitate temporum - Rubrica

i In omni autem actione suscipienda tria sunt tenenda. primum
ut appetitus racioni pareat quo nichil est ad officia con
servanda accommodacius. deinde ut animadvertatur quanta illa res sit
quam efficere velimus. ut neve maior neve minor cura et opera
suscipiatur quam causa postulet. Tercium est ut caveamus ut ea que
pertinent ad liberalitatem speciem et dignitatem honorum moderata sint. Modus
autem optimus est decus ipsum tenere. de quo ante diximus nec pro
gredi longius. horum tamen trium prestantissimum est appetitum obtem
perare racioni. // Capitulum 53 - hic agit de ordine rerum et opportu
nitate temporum in quo positum est decorum Rubrica

d Deinceps de ordine rerum et de opportunitate temporum dicen
dum est. hac autem sciencia continetur ea quam greci eutaxiam
nominant. non hanc quam interpretamur modestiam. quo in illo modo

...cam fecit accedere suis edibus cam illis applicando

mest. Sed illa est eutaxia in qua intelligitur ordinis conservacio. Ita
quod ut eandem nos modestiam appellemus sic diffinitur a stoycis ut
modestia sit sciencia rerum earum que agentur aut dicentur loco suo col
locandarum. Ita ut eadem vis ordinis et collocationis fore. Nam et
ordinem sic diffiniunt compositionem rerum aptis et accomoda
tis locis. Locum autem actionis opportunitatem temporis esse dicunt. Tem
pus autem actionis oportunum grece eucaria, latine appellatur
occassio. Sic fit ut modestia hec quam ita interpretamur ut
dixi sciencia sit oportunitatis ydoneorum ad agendum temporum.
Sed potest eadem esse diffinitio prudencie de qua principio diximus.
Hoc autem loco de moderatione et temperancia et harum similibus
virtutibus querimus. Itaque que erant prudencie propria suo dicta
sunt loco. Que autem harum virtutum de quibus iam diu loquimur
que pertinent ad verecundiam et ad eorum approbationem quibuscum
vivimus nunc dicenda sunt

Capitulum 44. De ordine actionum secundum tempora. Rubrica

[T]alis est igitur ordo actionum adhibendus ut quemadmodum
in oratione constanti sic in vita omnia sint apta et inter se
convenientia. Turpe enim valde et viciosum in re severa convivio di
gnum aut delicatum aliquem inferre sermonem. Bene pericles cum
haberet collegam in pretura sophoclem poetam hiique de communi officio conveni
ssent et casu formosus puer preteriret dixissetque sophocles o pu
erum pulcrum pericle. At enim pretorem decet sophocles non solum ma
nus sed etiam oculos abstinentes habere. Atque hoc idem sophocles si in
athletarum probationem dixisset iusta reprehensione caruisset. Tanta
vis est et loci et temporis. Ut siquis cum causam sit acturus in itinere
aut in ambulatione secum ipse meditetur aut siquid aliud attencius
cogitet ne reprehendatur. At hoc quidem si in convivio faciat inhuma
nus videatur inscicia temporis. Sed ea que multum discrepant ab
humanitate ut siquis in foro cantet aut siqua alia est magna per
versitas facile apparet nec magnopere admonitionem et precep
ta desiderat. Que autem parva videntur esse delicta neque a mul
tis intelligi possunt ab hiis est diligentissime declinandum. Ut in fi
dibus aut tibiis quamvis paululum discrepent tamen id a sciente animadverti
solet sic videndum est in vita ne forte quid discrepet vel multo etiam
magis quo maior et melior actionum quam sonorum concentus est. Itaque
ut in fidibus musicorum aures vel minima senciunt sic nos si acres
ac diligentes esse iudices volumus animadversoresque viciorum magna

Pericles
Sophocles

sepe intelligemus ex paruis. Ex oculorum obtutu superciliorum aut remi-
ssione aut contractione ex mesticia ex yllaritate ex risu ex locutione
ex reticencia ex contentione uocis ex summissione ex ceteris similibus
facile iudicabimus quid eorum apte fiat. quid ab officio naturaque discrepet
quo in genere non est incommodum. quale quidque eorum sit ex aliis iudi-
care ut siquid dedeceat in illos uideamus ipsi. fit enim nescio quo modo
ut magis in aliis cernamus quam in nobis met ipsis siquid delinquitur
Itaque facillime corriguntur in discendo quorum vicia imitantur eme-
dandi causa magistri. || Capitulum 45. si dubitatur de officio consulendos esse prudentes.
11 Nec uero alienum est ad ea eligenda que dubitationem affert
adhibere doctos homines uel etiam usu peritos. et quid his quoque
de officii genere placeat exquirere. Maior enim pars eo ferri solet quo
a natura ipsa deducitur. In quibus uidendum est non modo quid quis-
que loquatur sed etiam quid quisque senciat. atque etiam qua de causa quisque
senciat. || Ut enim pictores et hii qui signa fabricant et uero poe-
te suum quisque opus a uulgo considerari uolunt ut siquid reprehen-
sum a pluribus id corrigant. hiisque et secum et cum aliis quid in eo pec-
catum sit exquirunt. Sic aliorum iudicio permulta nobis et facienda et
non facienda et inmutanda et corrigenda sunt. Que uero more
aguntur institutisque ciuilibus de hiis nichil est precipiendum illa enim
ipsa precepta sunt. Nec quisquam hoc errore duci oportet ut siquid So-
crates aut aristipus contra morem consuetudinemque ciuilem fe-
cerint locutiue sint idem sibi arbitrentur licere. magnis enim il-
li et diuinis bonis hanc licenciam assequebantur. Cinicorum uero
racio tota est eicienda. est enim inimica uerecundie sine qua nichil
rectum esse potest nichil honestum. Eos autem quorum uita perspecta in rebus
honestis atque magnis est. bene de re publica sencientes ac bene meritos
aut merentes sic aliquo honore aut imperio affectos obseruare et
colere debemus. Tribuere etiam multum senectuti. cedere hiis qui
magistratum habebunt habere delectum ciuis et peregrini. In ipso quoque
peregrino priuatimne an publice uenerit. Ad summam ne agam de sin-
gulis communem totius generis hominum conciliationem et consociationem colere tue-
ri seruare debemus. || Capitulum 46. De officio mercatorum et de diuiciis
et de prudencia et sapiencia. et quod officium uirtutum pertinet ad societa-
tem generis humani sine que dicit nichil iocundum quidem. Iam
2 de artificiis et questibus qui liberales habendi qui sordidi
sint hec fere accepimus. Primum improbantur hii questus
qui in odia hominum incurrunt. ut portitorum et feneratorum. Illiberales
autem et sordidi questus mercenariorum omnium quorum opera non quorum ar-
tes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis

feneratorum

sordidi etiam putandi qui mercantur a mercatoribus quod statim uen-
dant. nichil enim proficiant nisi admodum mentiantur. Nec uero est
quicquam turpius uanitate. opificesque omnes in sordida arte uersan-
tur. nec enim quicquam ingenuum habere potest officina. Minimeque artes
hee probande que ministre sunt uoluptatum. Cetarii. lanii. coqui.
fartores. piscatores. ut ait terencius. Et adde huc si placet. un-
guentarios. saltatores. totumque ludum talarium. Quibus autem ar-
tibus aut prudencia maior inest. aut non mediocris utilitas
queritur. ut medicina. ut architectura. aut doctrina rerum ho-
nestarum. hee sunt hiis quorum ordini conueniunt honeste. Mercatu-
ra autem si tenuis est sordida putanda est. Sin copiosa et magna
multa undique apportans multisque sine uanitate impertiens non est
admodum uituperanda. Atque etiam si saciata questu uel contenta potius
ut sepe ex alto in portum. ex ipso portu se in agros possessionesque con-
tulerit uidetur iure optimo posse laudari. || Omnium autem rerum ex
quibus aliquid acquiritur. nichil est agricultura melius nichil uber-
ius nichil dulcius. nichil homine libero dignius. De qua quoniam in cato-
ne maiore satis multa diximus illinc assumes que ad hunc
locum pertinebunt. Sed ab hiis partibus que sunt honestatis quem-
admodum officia ducerentur satis expositum uidetur. || Capitulum de
contencione et comparatione honestorum uter honestius quod prudencie ca-
[illegible]
Eorum autem ipsorum que honesta sunt potest inci-
dere sepe contencio et comparatio de duobus honestis utrum hone-
stius. qui locus a panecio pretermissus est. || Nam cum omnis hone-
stas manet a partibus quatuor. quarum una sit cognitionis altera co-
munitatis. tercia magnanimitatis. Quarta moderationis. hec in
deligendo officio sepe inter se comparentur necesse est. placet
igitur aptiora esse nature ea officia que ex communitate quam ea que ex cognitione
deducantur. Quodque hoc argumento confirmari potest. Ut si contigerit ea uita
sapienti. et omnium rerum affluentibus copiis. quamuis omnia que cog-
nitione digna sunt summo ocio secum ipse consideret. et contemple-
tur. tamen si solitudo tanta sit. ut hominem uidere non possit. excedat
e uita. princeps omnium uirtutum illa sapiencia. quam sophiam greci
uocant. || Prudenciam uero quam greci pronesin uocant aliam quan-
dam intelligimus. que est rerum expetendarum fugiendarumque sciencia. Illa autem
sapiencia quam principem dixi rerum diuinarum et humanarum est sciencia in
qua continetur deorum et hominum ciuitas et societas inter ipsos. ea si ma-
xima est. ut est certe. necesse est quod a ciuitate ducatur officium id esse ma-
ximum. || Etenim cognicio contemplacioque nature manca est quodam-
modo atque inchoata sit si nulla actio rerum consequatur. Ea autem actio

Terencius

i. libro tulij de senectute

in hominum commodis tuendis maxime cernitur. pertinet igitur ad societatem generis humani. ergo hec illi anteponenda est. atque id optimus quisque re ipsa ostendit et iudicat. Quis enim est tam cupidus in perspicienda cognoscendaque rerum natura ut si ei tractanti contemplantique res cognitione dignissimas subito sit allatum periculum discrimenque patrie. cui subvenire opitularique possit. non illa omnia relinquat atque abiciat etiam si dinumerare se stellas aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur. atque hoc idem in parentis in amici re aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur studiis officiisque scientie preponenda esse officia iustitie que pertinet ad hominum utilitatem qua nichil homini debet esse antiquius. — i. melius vel optabilius

// Capitulum 43. de his quorum studia vitaque omnis in rerum cognitione versata est

Atque illi ipsi quorum studia vitaque omnis in rerum cognitione versata est. tamen ab augendis hominum utilitatibus et commodis non recesserunt. Nam et erudierunt multos quo meliores cives et utilioresque rebus suis publicis essent. ut Thebanum Epaminundam. lysias pitagoreus. siracusium dyonem plato. multique multos. Nosque ipsi quicquid ad rem publicam attulimus. si modo aliquid attulimus a doctoribus atque doctrina instructi ad eam et ornati accessimus. Neque solum vivi atque presentes studiosos discendi erudiunt atque docent. sed hoc idem etiam post mortem monumentis litterarum assequuntur. nec enim locus ullus est pretermissus ab hiis. qui ad leges qui ad mores qui ad disciplinam rei publice pertineret. ut ocium suum ad nostrum negocium contulisse videatur. Ita illi ipsi doctrine studiis et sapientie dediti ad hominum utilitatem suam prudentiam intelligentiamque potissimum conferunt. Ob eamque etiam causam eloqui copiose modo prudenter melius est quam vel acutissime sine eloquentia cogitare. quod cogitatio in se ipsa vertitur. eloquentia complectitur eos quibus cum communitate iuncti sumus. Itaque ut apium examina non fingendorum favorum causa congregantur. sed cum congregabilia natura sint fingunt favos. sic homines ac multo etiam magis natura congregati adhibent agendi cogitandi que solertiam. Itaque nisi ea virtus que constat ex hominibus tuendis i. ex societate generis humani attingat cognitionem rerum. soli vaga cognitio et ieiuna videatur. // Capitulum 44

De comparatione iustitie cum magnanimitate. 14.

Item magnitudo animi remota communitate coniunctioneque humana feritas sit quedam et immanitas. ita fit ut vincat cognitionis studium consociatio hominum atque communitas. // Nec verum est quod dicitur a quibusdam propter necessitatem vite quod ea que natura desideraret consequi sine

aliis atque efficere non possemus. Ideo vera esse cum hominibus communitatem et societatem. Et si omnia nobis que ad victum cultumque pertinent quasi virga divina ut aiunt suppeditarentur tum optimo quisque ingenio negociis omnibus omissis totum se in cognitione et sciencia collocaret. Non ita est nam et solitudinem fugeret et socium studii quereret tum docere tum discere vellet tum audire tum dicere. Ergo omne officium quod ad coniunctionem hominum et ad societatem tuendam valet anteponendum est illi officio quod cognitione et sciencia continetur.

// Capitulum .90. de comparatione iusticie cum modestia Rubrica

Illud forsitan querendum sit. num hec communitas que maxime est apta nature sit etiam moderationi modestieque semper anteponenda. non placet. Sunt enim quedam partim ita feda partim ita flagiciosa ut ea ne conservande quidem patrie causa sapiens facturus sit. Ea possidonius collegit permulta. Sed ita tetra quedam ita obscena ut dictu quoque videantur turpia. Hec igitur non suscipiet rei publice causa. nec res publica quidem pro se suscipi volet. Sed hec commodius se res habet quod non potest accidere tempus ut intersit rei publice quicquam illorum facere sapientem. Quare hoc quidem effectum sit in officiis deligendis. hoc genus officiorum excellere quod teneatur hominum societate. Et enim cognitionem prudentiamque sequetur considerata actio. Ita fit ut agere considerate pluris sit quam cogitare prudenter. Itaque hec quidem hactenus. // Patefactus est enim locus ipse ut non difficile sit in exquirendo officio quid cuique sit preponendum videre.

// Capitulum .91. de gradibus officiorum iusticie Rubrica.

In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum. ex quibus quid cuique prestet intelligi possit. ut prima diis immortalibus. secunda patrie. tercia parentibus. deinceps gradatim reliquis debeantur. Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest non solum id homines solere dubitare honestumne an turpe sit. sed etiam duobus propositis honestis utrum honestius sit. Hic locus a panecio est ut supra dixi pretermissus. Sed iam ad reliqua pergamus.

Primus liber officiorum explicit. Deo gracias amen

// Incipit liber secundus de officiis capitulum primum in nomine domini Ihesu
Quemadmodum officia ducerentur ab honestate Marce
fili atque ab omni genere virtutis satis explicatum arbitror
libro superiore. Sequitur ut hec officiorum genera persequar
que pertinent ad vite cultum et ad earum rerum quibus utun-
tur homines facultatem ut ad opes ad copias. in quo tum queri di-
xi quid utile quid inutile tum ex utilibus quid utilius aut quod ma-
xime utile de quibus dicere aggrediar si pauca de instituto pr-
ius ac de iudicio meo quid dixero. Quamquam libri nostri complures
non modo ad legendi sed etiam ad scribendi studium excitaverunt
tamen interdum vereor ne quibusdam bonis viris philosophie nomen sit in-
visum mirenturque in ea tantum me operis et temporis ponere. // Ego autem quam
diu res publica per eos regebatur ac gerebatur quibus se ipsa commise-
rat. omnes meas curas cogitationesque in eam conferebam. Cum autem
dominatu unius omnia tenerentur neque esset usquam consilio aut auc-
toritati locus. socios denique tuende rei publice summos viros amisi-
ssem nec me angoribus credidi dedidi quibus essem confectus nisi hiis
restitissem. nec rursum indignis homine docto voluptatibus. Atque ut-
inam res publica stetisset quo ceperat statu nec in homines non tam commu-
tandarum rerum quam evertendarum cupidos incidisset. Primum enim ut stante
re publica facere solebamus in agendo plus quam in scribendo opere po-
neremus. Deinde ipsis scriptis non ea que nunc sed actiones nostras m-
andaremus ut sepe fecimus. Cum autem res publica in qua omnis
mea cura cogitatio opera poni solebat nulla esset omnino ille scilicet
littere conticuerunt forenses et senatorie. Nichil autem agere cum
animus non posset in hiis studiis ab initio versatus etatis existimavi
honestissime deponi molestias posse si me ad philosophiam retuli-
ssem. Cui cum multum adolescens discendi causa temporis tribuissem
postea quam honoribus inservire cepi meque totum rei publice tradidi tan-
tum erat philosophie loci quantum superfuerat amicorum et rei pu-
blice temporis. Id autem omne consumebatur in legendo scribendi otium non erat.
// Maximis igitur in malis hoc tamen boni assecuti videmur ut ea
litteris mandaremus que nec erant satis nota nostris et erant
cognitione dignissima. Quid enim per deos optabilius sapientia quid
prestantius quid homini melius quid homine dignius. Hanc igitur qui
expetunt (petunt) philosophi nominantur. Nec quidquam aliud est philosophia
si interpretari velis preter studium sapientie. // Sapientia autem est ut
a veteribus philosophis diffinitum est rerum divinarum humanarumque
causarum quibus hec res continentur scientia. Cuius studium qui vituperat
haud sane intelligo quidnam sit quod laudandum putet. Nam

sive oblectatio queritur

sive oblectacio queritur animi requiesque curarum que conferri cum eorum studiis potest qui semper aliquid inquirunt quod spectet et valeat ad bene beateque vivendum. Sive racio constancie virtutisque ducatur, aut hec ars est aut nulla omnino per quam eas consequamur. || Nullam dicere maximarum rerum artem esse cum minimarum sine arte nulla sit hominum est parum considerate loquencium atque in maximis rebus errancium. Si autem est aliqua disciplina virtutis, ubi ea queretur cum ab hoc discendi genere discesseris. || Sed hec cum ad philosophiam cohortamur accuracius disputari solent quod alio quondam libro fecimus. hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit cur orbati rei publice muneribus ad hoc nos studium potissime contulissemus. || Occurritur autem nobis equidem a doctis et eruditis querentibus satis ne constanter facere videamur qui cum percipi nichil posse dicamus tamen et aliis de rebus disserere soleamus. Et hoc ipso tempore precepta officii persequamur. Quibus vellem satis cognita esset nostra sentencia. Non enim sumus hii quorum vagatur animus errore nec habet umquam quid sequatur. que enim esset ista mens vel potius que vita non modo disputandi sed etiam vivendi racione sublata. Nos autem ut ceteri qui alia certa alia incerta esse dicunt sic ab hiis dissencientes alia probabilia contra alia non probabilia dicimus. Quid est igitur quod me impediat ea que probabilia michi videantur sequi quod contra improbare atque affirmandi arroganciam vitare fugere temeritatem que a sapiencia dissidet plurimum. Contra autem omnia disputatur a nostris quod hoc ipsum probabile elucere non posset nisi ex utraque parte causarum esset facta contencio. || Sed hec explanata sunt in achedemicis nostris satis ut arbitror diligenter. tibi autem mi cicero quamquam in antiquissima nobilissimaque philosophia cratippo auctore versaris hiis simillimo qui ista preclara pepererunt tamen hec nostra finitima vestris ignota esse nolui. Sed etiam ad instituta pergamus.

|| Capitulum 2. quod honestum est utile et econverso. et contra hiis qui ponunt variam inter honestum et quod plus nocet et prodest aliis rebus homo

Quinque igitur racionibus propositis officii persequendi quarum due ad decus honestatemque pertinerent, due ad commoda vite, copias, opes, facultates. Quinta ad eligendi iudicium si quando ea que dixi pugnare inter se viderentur honestatis pars confecta est quam quidem tibi cupio esse notissimam. Hoc autem de quo nunc agimus id ipsum est quod utile appellatur. In quo verbo lapsa consuetudo deflexit de via sensimque eo deducta est ut honestatem ab utilitate secernens constitueret esse honestum aliquid quod utile non esset et utile quod non honestum. Qua nulla pernicies maior hominum vite potuit afferri. || Summa quidem auctoritate philosophi severe sane atque ho

honeste. hec tria genera confusa cogitatione distinguit. quicquid enim iustum sit id
utile etiam censent. itemque quod honestum idem iustum. Ex quo efficitur
ut quicquid honestum sit idem sit utile. quod qui parum perspiciunt hii sepe
versutos homines et callidos admirantes maliciam sapientiam iudicant
quorum error eripiendus est opinioque omnis ad eam spem traducen
da ut honestis consiliis iustisque factis non fraude et malicia se in
telligant ea que velint consequi posse. || Capitulum tercium divisio
eorum que ad vitam pertinet et est divisio utilis rerum

Que ergo ad vitam hominum tuendam pertinet partim sunt inanimata ut
aurum argentum et ea que gignuntur e terra et ut alia generis
eiusdem partim animalia que habent suos impetus et rerum appetitus. eorum autem
rationis expertia sunt alia. alia autem ratione utencia. Expertes racionis.
Equi boves. reliqueque pecudes. apes quarum opere efficitur aliquid ad
usum hominum atque vitam. Racione autem utencium duo genera ponunt deorum
unum alterum hominum. deos placatos pietas efficiet et sanctitas. proxime
autem et secundum deos homines hominibus maxime utiles esse possunt. earumque item rerum
que noceant et obsint eadem divisio est. Sed quia deos nocere non pu
tant his exceptis homines hominibus obesse et prodesse plurimum arbitrantur.
Ea enim ipsa que inanimata diximus pleraque sunt hominum opere effecta que
nec haberemus nisi manus et ars accessissent nec his sine hominum
administracione uteremur. Neque enim valitudinis curacio. neque navigacio
neque agricultura. neque frugum fructuumque reliquorum perceptio sine
hominum opera ulla esse potuisset. Iam vero earum rerum quibus habundaremus
exportacio. et ea quibus egeremus invectio certe nulla esset nisi hiis
muneribus homines fungerentur. Eademque racione nec lapides ex terra
exciderentur ad usum nostrum necessarii. nec ferrum. es. aurum. ar
gentum effoderetur penitus abditum sine hominum labore et manu. Tec
ta vero quibus frigorum vis pelleretur. et calorum molestie sedarentur unde
aut in inicio generi humano dari potuissent. aut postea subvenire
si aut vi tempestatis aut terremotu aut vetustate cecidissent
nisi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset. Adde ductus
aquarum derivaciones fluminum agrorum irrigaciones moles oppositas
fluctibus. portus manu factos. que unde sine hominum opere habere pos
semus. Ex quibus multisque aliis perspicuum est qui fructus queque
utilitates ex rebus hiis que sunt inanimata percipiantur eas nos nullo
modo sine hominum manu atque opera capere potuisse. || Qui denique ex
bestiis fructus aut que comoditas nisi homines adiuvarent percipi
possent. Nam et qui principes inveniendi fuerunt que ex quaque bel
lua usum habere possemus homines certe fuerunt. nec hoc tempore sine hominum opera

aut pascere eas aut domare aut tueri aut tempestivos fructus
ex hiis capere possemus. Ab eisdemque hec que nocent interficiuntur
et que usui possunt esse capiuntur. Quid enumerem artium multi
tudinem sine quibus vita omnino nulla esse potuisset. Qui enim egrotis sub
veniretur. Et que esset oblectatio valentium. quis victus aut cul
tus nisi nobis multe artes ministrarent. Quibus rebus exculta
hominum vita tantum distat a victu et cultu bestiarum. urbes vero sine
hominum cetu non potuissent nec edificari nec frequentari. Ex quo
Iuris leges moresque constituti. tum iuris equa descriptio certaque vivendi
disciplina. quas res et mansuetudo animorum consecuta et verecundia
est. Effectumque ut esset vita munitior. Atque ut dando et accipi
endo mutandoque facultatibus et modis nulla re egeremus. Lon
giores hoc loco sumus quam necesse est. quis enim est cui non perspicua sint illa
que pluribus verbis a Panetio commemorantur. Neminem neque
ducem belli nec principem domi magnas res et salutares sine hominum
studiis gerere potuisse. Commemoratur ab eo Themistocles Pericles
Cyrus Agesilaus Alexander. quos negat sine adiumentis
hominum tantas res efficere potuisse. Utitur in re non dubia testi
bus non necessariis. Atque ut magnas utilitates adipiscimur
conspiratione hominum atque consensu / sic nulla tam detestabilis
pestis est / que non homini ab homine nascatur. Est Dicearchi liber
de interitu hominum peripatetici magni et copiosi. qui collectis ceteris
causis. eluvionis pestilentie vastitatis. belluarum etiam repentine
multitudinis. quarum impetu docet quedam hominum genera esse consumpta. de
inde comparat quanto plures deleti sunt homines hominum impetu. i. bel
lis aut seditionibus quam omni reliqua calamitate.

// Cap. 4. quod homines hominibus plurimum prosunt et obsunt. Rubrica

c Cum igitur hic locus nichil habeat dubitationis quin homines plu
rimum hominibus et prosint et obsint. proprium hoc statuo esse vir
tutis. Conciliare animos hominum. et ad usus suos adiungere. Itaque
in rebus inanimatis. queque in tractatione belluarum fiunt utiliter
ad hominum vitam. artibus ea tribuuntur operosis. hominum autem stu
dia. Ad amplificationem nostrarum rerum prompta ac parata virorum
prestantium sapientia et virtute excitantur. // Cap. 5. in quibus con
sistit virtus et ... de fortune et quo homines possunt
allici ad se. Rubrica

c Etenim virtus omnis tribus in rebus fere vertitur. quarum
una est in perspiciendo quid in quaque re
verum sincerumque sit. quid consentaneum cuique. quid consequens

ex quo queque gignantur · que cuiusque rei causa sit · Alterum cohibere motus animi
turbatos · quos greci pathe nominant · appetitionesque quas illi ormas o-
bedientes efficere racioni · Tercium hiis quibus congregamur uti mode-
rate et scienter · quorum studiis · ea que natura desiderat · expleta cumula-
taque habeamus · per eos quoque siquid importetur nobis incommodi v-
propulsemus / ulciscamurque eos · qui nocere nobis conati sunt
tantaque pena afficiamus quantam equitas humanitasque patitur
Quibus autem racionibus hanc facultatem assequi possimus ut hominum
studia complectamur eaque teneamus dicemus · neque ista multo
post sed pauca ante dicenda sunt · || Capitulum quintum de vi fortu-
ne ad res secundas et adversas magnam vim esse · Rubrica
m Magnam vim esse in fortuna in utramque partem · ut secundas ad res
ut adversas quis ignorat · Nam et cum prospero flatu eius
utimur / ad exitus pervehimur optatos · et cum reflavit affli-
gimur · Hec igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet · pri-
mum ab inanimis / procellas · tempestates · naufragia · ruinas · incendia
deinde a bestiis ictus / morsus impetus · Hec ergo ut dixi rariora ·
At vero interitus exercituum ut proxime trium · sepe multorum cla-
des imperatorum · ut nuper summi et singularis viri · invidie prete-
rea multitudinis · atque ob eas rem bene meritorum sepe civium expul-
siones calamitates fuge · || Rursusque secunde res honores impe-
ria victorie quamquam fortuite sunt · tamen sine hominum operibus et studiis
neutram in partem effici possunt
|| Capitulum sextum · quibus rebus studia hominum complectantur · Rubrica
h Hoc igitur cognito dicendum est quonam modo hominum studia ad
utilitates nostras allicere atque excitare possimus · Que si lon-
gior fuerit oratio cum magnitudine utilitatis comparetur · Ita fortas-
se etiam brevior videbitur · || Quecumque igitur homines homini tribu-
unt · ad eum augendum atque honestandum / aut benivolencie gracia
faciunt cum aliqua de causa quempiam diligunt · || Aut honoris si
cuius virtutem suspiciunt · quemque dignum fortuna quam amplis-
sima putant · Aut cui fidem habent et bene rebus suis consulere
arbitrantur · aut cuius opes metuunt · Aut contra a quibus aliquid
expectant · ut cum reges popularesve homines largiciones aliquas
proponunt · Ad postremo precio ac mercede ducuntur · que sordidissima
quidem est illa racio et inquinatissima et hiis qui ea tenentur
et illis qui ad eam confugere conantur · Male enim se res habet
cum quod virtute effici debet · id temptatur pecunia · || Sed quia non-
numquam hoc subsidium necessarium est quemadmodum sit utendum eo di-

dicamus si prius his de rebus que virtuti propinquiores sunt
dixerimus. Atque etiam subiciunt se homines imperio alterius et potestati
de causis pluribus. Ducuntur enim aut benivolencia aut beneficiorum magni-
tudine aut dignitatis prestancia aut spe sibi id utile futurum
aut metu ne vi parere cogantur aut spe largitionis promis-
sionisque capti aut postremo ut sepe in nostra re publica videmus
mercede conducti. || Capitulum octavum quod nichil est utilius
quam diligi et inutilius quam timeri. Rubrica

o mnium autem rerum nec aptius est quicquam ad opes tuendas
ac retinendas quam diligi nec alienius quam timeri. Preclare
enim Ennius: quem metuunt oderunt, quem quis odit perisse
expetit. Multorum autem odiis nullas opes posse obsistere si antea fu-
it ignotum (cesaris) nuper est cognitum. Nec vero huius tyranni solum quem
armis oppressa pertulit civitas interitus declarat quantum odium hominum
valeat ad pestem sed reliquorum similes exitus tyrannorum quorum
haud fere quisquam talem interitum effugit. Malus enim custos diut-
urnitatis metus. contraque benivolencia fidelis vel ad perpetuitatem.
|| Sed hiis qui vi oppressos imperio coercent sit adhibenda sevicia
ut (sicut) heri in famulos si aliter teneri non possunt. Qui vero in libera ci-
vitate ita se instruunt ut metuantur his nichil potest esse demen-
cius. Quamvis enim sint demerse leges alicuius opibus quamvis ti-
mefacta libertas. Emergunt tamen hec aliquando aut iudiciis tacitis
aut occultis de honore suffragiis. Acriores autem morsus sunt
intermisse libertatis quam retente. Quod igitur latissime patet
neque ad incolumitatem solum sed etiam ad opes et potenciam valet
plurimum id amplectamur ut metus absit. Caritas retine-
atur. Ita facillime que volemus et privatis in rebus et in re publica consequemur
|| Capitulum 9 quod timeri et non amari non est utile. Rubrica

e Etenim qui se metui volunt a quibus metuentur eosdem me-
tuant ipsi necesse est. || Quid enim censemus superiorem illum
Dionisium quo cruciatu timoris angi solitum qui cultros me-
tuens (rasorios siue bitonsorios) tonsorios candente carbone sibi adurebat capillum
Quid alexandrum Phereum quo animo vixisse arbitramur qui ut
scriptum legimus cum uxorem thebanam admodum diligeret tamen
ex epulis ad eam in cubiculum veniens barbarum et eum quidem
ut scriptum est compunctum notis trachicis districto gladio iubebat
anteire premittebatque de stipatoribus suis qui scrutarentur archulas
muliebres et ne quod in vestimentis telum occultaret exquirerent
O miserum qui fideliorem et barbarum et stigmate notatum putaret

Ennius

dionisius

alexandrus pherou

quam numquam nec amicum fefellit. ob eam causam est ipse per precarius suspicio-
nem infectus. nec vero ulla vis imperii tanta est que premente me-
tu possit esse diuturna. Testis est phalaris. cuius est preter ceteros

phalaris

nobilitata crudelitas, qui non ex insidiis interiit, ut is quem mo-
do dixi alexander, non a paucis ut hic noster, in quem universa
agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid macedones non-
ne demetrium reliquerunt et universi se ad pirrum contulerunt

Demetrius

Quid lacedemones iniuste imperantes nonne repente omnes socii
deseruerunt spectatoresque se prebuerunt ociosos leuctrice calamitatis
Externa libentius in tali re quam domestica recordor. Verum quamdiu
imperium populi romani beneficiis tenebatur non iniuriis bella aut
pro sociis aut de imperio gerebantur. exitus erant bellorum aut
mites aut necessarii. regum populorum nacionum portus erat et re-
fugium senatus. Nostri autem magistratus imperatoresque ex hac una re
maximam laudem capere studebant si provincias si socios equitate
et fide defendissent. Itaque illud patrocinium orbis terre verius
quam imperium poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem et disci-
plinam iam antea minuimus post vero sille victoriam penitus ami-

Sille

simus. Desitum est enim videri quicquam in socios iniquum cum exsti-
tisset in cives tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est causam honestam
non honesta victoria. est enim ausus dicere hasta posita cum bona
in foro venderet et bonorum virorum et locupletum et certe civium pre-
dam se sua vendere. Secutus est qui in causa impia victoria etiam fe-
diore non solum singulorum civium bona publicaret sed universas pro-
vincias regionesque uno calamitatis iure comprehenderet. Itaque vex-
atis ac perditis exteris nationibus ad exemplum amissi imperii portari
in triumpho massiliam vidimus et ex ea urbe triumphari sine qua

massiliam

numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. Multa preterea
commemorarem nepharia in socios si hoc uno quicquam sol vidisset
indignius. Iure igitur plectimur. nisi enim eorum impunita scelera
tulissemus numquam ad unum tanta pervenisset licencia. a quo quidem rei
familiaris ad paucos cupiditatum ad multos improbos venit heredi-
tas. Nec vero umquam bellorum civilium semen et causa deerit dum homines
perditi hastam illam cruentam et meminerit et sperabunt. quam l. silla
cum vibrasset dictatore propinquo suo idem sexto tricesimo anno post
a sceleratione hasta non recessit. Alter autem qui in illa dictatura
scriba fuerat in hac fuit questor urbanus. Ex quo debet intelligi tali-
bus premiis propositis numquam defutura bella civilia. itaque parietes
urbis modo stant et manent. hiique ipsi iam extrema scelera metuentes

rem uero publicam penitus amisimus. Atque in has clades incidimus. Redeundum
enim ad propositum est. Dum metui quam cari esse et diligi malumus. Que si
romano populo iniuste imperanti accidere potuerunt, quid debent putare si-
guli. Quod cum perspicuum sit beniuolencie vim esse magnam, metus imbe-
cillam, sequitur et cetera. // Capitulum x. quibus rebus beniuolencia possit
acquiri et quod iusticia pro potissimum sit locum. Rubrica

ſ Sequitur ut discerramus quibus rebus facillime possimus eam quam
volumus adipisci cum honore et fide caritatem. Sed ea non pariter
omnes egemus. Nam ad cuiusque institutum accommodandum est, cum multis
ne opus sit an a paucis diligi. Certum igitur hoc sit idque primum et
maxime necessarium. Familiaritates habere fidas amantium nos amicorum
et nostra mirantium. Hec est enim una prorsus ut non multum differat
inter summos et mediocres viros, eaque utrisque est propemodum comparan-
da. Honore et gloria et beniuolencia civium fortasse non eque omnes
egent. Sed tamen si cui hec suppetunt adiuvant aliquantum tum ad cetera tum
ad amicicias comparandas. Sed de amicicia alio libro dictum est qui inscri-
bitur Lelius. Nunc dicamus de gloria quamquam ea quoque de re duo sunt
nostri libri. Sed attingamus quando quidem ea in rebus maioribus administran-
dis adiuvat plurimum. // Capitulum xi. Ex quibus rebus summa et per-
fecta gloria constat et primo de dilectione multitudinis. Rubrica

ſ Summa igitur et perfecta gloria constat ex tribus hiis, si diligit mul-
titudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore dignos
putet. Hec autem si est simpliciter breviterque dicendum, quibus rebus
pariuntur a singulis, eisdem fere a multitudine. Sed est alius quoque
quidam aditus ad multitudinem ut in universorum animos tamquam influere
possimus. // Capitulum xii. quibus beniuolencia comparetur. Rubrica

a Et primum de hiis tribus que ante dixi beniuolencie precepta videamus
que quidem capitur beneficiis maxime. Secundo autem loco voluntate benefica
beniuolencia movetur etiam si res forte non suppetit. Vehementer autem
amor multitudinis commovetur ipsa fama et opinione liberalitatis, bene-
ficencie, iusticie, fidei, omniumque earum virtutum que pertinent ad
mansuetudinem morum ac facilitatem. Etenim illud ipsum quod honestum
decorumque dicimus, quia per se nobis placet animosque omnium natura et
specie sua commovet, maximeque quasi perlucet ex hiis quas commemoravi
virtutibus, ideo illos in quibus eas virtutes esse videmus a natura ipsa diligere
cogimur. Atque hec quidem cause dili-
gendi gravissime. Possunt enim preterea non nulle esse leviores
// Capitulum xiii. quod fides duabus rebus effici potest. Rubrica

ſ Fides autem ut habeatur duabus rebus effici potest, si existimabimur
adepti coniunctam cum iusticia prudenciam. Nam et hiis fidem habemus

quos plus intelligere quam nos arbitramur, quosque ad futura prospicere
credimus. et cum res agatur in discrimenque ventum sit, expedire rem et con
silium ex tempore capere posse. hanc enim utilem homines existimant veramque prudenciam.
iustis autem et fidis hominibus, id est bonis viris ita fides habetur, ut nulla sit
in hiis fraudis iniurieque suspicio. Itaque hiis salutem nostram, hiis fortunas,
hiis liberos rectissime committi arbitramur. harum igitur duarum ad fidem faci
endam iusticia plus pollet, quippe cum ea sine prudencia satis habet auc
toritatis. prudencia sine iusticia nichil valet ad faciendam fidem. quo
enim quis versucior et callidior, hoc invisior et suspectior detracta oppi
nione probitatis. quamobrem intelligencie iusticia coniuncta quantum vo
let habebit ad faciendam fidem. Iusticia sine prudencia multum poterit,
sine iusticia nil valebit prudencia.
// Capitulum xiiii. quod qui unam virtutem habet omnes habet. tercia
Sed ne quis sit admiratus cur, cum inter omnes philosophos constet
a meque ipso disputatum sepe sit, qui unam haberet, omnes habere vir
tutes, nunc ita seiungam, quasi possit quisquam qui non idem prudens sit iu
stus esse. alia est illa cum veritas ipsa limatur in disputatione subtilitas,
alia cum ad opinionem communem accomodatur oracio. Quamobrem ut vul
gus ita nos in hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios viros bonos,
alios prudentes esse dicamus. popularibus enim verbis est agendum
et usitatis, cum loquimur de opinione populari. idque eodem modo fecit
Panecius. sed ad propositum revertamur. // Capitulum xv. a ut cum ad
mirationem hominum honore digni iudicemur. Tercia.
Tercium igitur ex hiis tribus que ad gloriam pertinent hoc erat, ut
cum admiratione hominum honore ab hiis digni iudicaremur. Admi
rantur igitur communiter illi quidem omnia que magna et preter opini
onem suam animadverterunt. separatim autem in singulis si perspiciunt nec
opinata quedam bona. Itaque eos viros suspiciunt maximisque efferunt
laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam et singulares per
spicere virtutes. despiciunt autem eos et contempnunt, in quibus nichil vir
tutis, nichil animi, nichil nervorum esse putant. Nec enim omnes eos contemp
nunt de quibus male existimant. Nam quos improbos, maledicos, frau
dulentos putant et ad faciendam iniuriam instructos, eos haud contempnunt
quidem, sed de hiis male existimant. Quamobrem ut ante dixi contempnunt
hii, qui nec sibi, nec alteri, ut dicitur, in quibus nullus labor, nulla in
dustria, nulla cura est. admiratione autem afficiuntur hii qui anteire
ceteros virtute putantur, et cum omni carere dedecore, tum vero hiis
viciis, quibus alii non facile possunt obsistere. Nam et voluptates blan
dissime domine maiores partes animi a virtute detorquent, et dolorum cum ad
moventur faces, preter modum plerique exterrentur. vita, mors, divicie,

Qui habet unam vir
tutem habet omnes

paupertas omnes homines vehementissime permovet. Que qui in utramque partem
excelso magnoque animo despiciunt cumque aliqua his ampla et honesta
res obiecta est totos ad se convertit et rapit, tum quis non admiretur
splendorem pulcritudinemque virtutis. Ergo et hec animi despicientia ad-
mirabilitatem magnam facit. Et maxime iusticia. Ex qua una vir-
tute viri boni appellantur. Mirifica quedam multitudini videtur
nec iniuria. Nemo enim iustus esse potest qui mortem qui dolorem qui exi-
lium qui egestatem timet. Aut qui ea que sunt his contraria equi-
tati non anteponit. Maximeque admirantur eum qui pecunia non movetur
quod in quo viro perspectum sit hunc dignum spectatu arbitrantur.
Itaque illa tria que proposita sunt ad gloriam omnia iusticia con-
ficit et benivolencia quod prodesse vult plurimis et ob eandem
causam fidem et admirationem quod eas res spernit et negligit ad quas
plerique inflammati aviditate rapiuntur

|| Capitulum xlvi. quod vita hominum desiderat societatem. Rubrica. Rubrica.

Ac mea quidem sententia omnis ratio atque institutio vite adiu-
menta hominum desiderat. In primisque ut habeat quibuscum possit
familiares conferre sermones quod est difficile nisi speciem prae te viri
boni ferat. Ergo etiam solitario homini atque in agro vitam agenti
opinio iusticie necessaria est. Eoque etiam magis quod eam si non habe-
bunt iniusti habebuntur nullis presidiis septi multis afficientur
iniuriis. Atque his etiam qui vendunt emunt conducunt locant contra-
hendisque negociis implicantur iusticia ad rem gerendam neces-
saria est. Cuius tanta vis est ut ne illi quidem qui maleficio
et scelere pascuntur possint sine ulla particula iusticie vivere.
Nam qui eorum cuipiam qui una latrocinantur furatur aliquid
aut eripit is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum. Il-
le autem qui archipirata dicitur nisi equaliter predam dispartiat aut
interficiatur a sociis aut relinquatur. Quin etiam leges dicun-
tur latronum esse quibus pareant quas observent. Itaque propter equa-
bilem prede partitionem et Bargulus Illirius latro de quo apud
Theopompum magnas opes habuit. Et multo maiores Viriatus Lu-
sitanus. Cui quidem etiam exercitus nostri imperatoresque cesserunt
Quem C. Lelius is qui sapiens usurpatur pretor fregit et co-
minuit ferocitatemque eius ita repressit ut facile bellum reliquis tra-
deret. Cum igitur tanta vis iusticie sit ut etiam ea latronum opes
firmet atque augeat quantam eius vim inter leges et iudicia
et constituta rei publice fore putamus. || Capitulum xlvii. quod decaus con-
stituendi leges et reges. Rubrica

Iusticia

ichi quidem non apud medos solum ut ait herodotus sed etiam apud maiores nostros iustitie fruende causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam cum premeretur initio multitudo ab hijs qui maiores opes habebant ad unum aliquem confugiebant virtute prestantem qui cum prohiberet iniuriam tenuiores equitate constituenda summos cum infimis pari iure tenere perciebat. Eademque constituendarum legum fuit causa que regum. Ius enim semper est quesitum equabile. Neque enim aliter esset ius. Id si ab uno iusto et bono viro consequebantur eo erant contenti. cum id minus contingeret leges sunt invente. que cum omnibus semper una atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspiciendum est. eos ad imperandum deligi solitos. quorum de iusticia magna esset oppinio multitudinis. adiuncto vero ut idem etiam prudentes haberentur. nichil erat quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda et retinenda iusticia est. tum ipsa per se nam aliter iusticia non esset. tum propter amplificationem honoris et glorie.

[margin: legum et regum origo]

// Capitulum .18. de collocatione pecuniarum et quod talis quis debet esse qualis cupit apparere. Rubrica

Sed ut pecunie non querende solum ratione verum etiam collocande que perpetuos sumptus suppeditent. etiam nec solum necessarios sed liberales. sic gloria et querenda et collocanda ratione est. Quamquam preclare socrates hanc viam ad gloriam proximam et quasi compendiariam dicebat esse si quis id ageret ut qualis haberi vellet talis esset.

[margin: Quilibet debet esse talis qualis haberi vult]

// Capitulum .xix. de via ad gloriam ut quis agat. Rubrica

Quod si qui simulatione et inani ostentatione et ficto non modo sermone sed etiam vultu stabilem se gloriam consequi posse vehementer errant. vera gloria radices agit atque etiam propagatur ficta omnia celeriter tamquam flosculi decidunt. Nec simulatum potest quicquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in utramque partem sed brevitatis causa familia contenti erimus una. Tiberius enim grachus publii filius tam diu laudabitur dum memoria rerum romanarum manebit. At eius filii nec vivi probantur bonis et mortui numerum optinent iure cesorum. Qui igitur adipisci veram iusticie gloriam volent iusticie fungantur officijs. Ea que essent dictum est in libro superiore.

[margin: tiberii] *[margin: filii]*

// Capitulum .xx. de officijs adolescentium valentibus ad gloriam adipiscendam. Rubrica.

Sed ut facillime quales simus tales esse videamur. et si in eo ipso vis maxima est ut simus hi qui haberi velimus. tamen quedam precepta danda sunt. Nam si quis ab ineunte etate habet causam celebritatis et nominis aut a patre acceptam quod tibi mi cicero arbitror contigisse

aut aliquo casu aut [atque] fortuna in hunc oculi omnium coniciuntur atque
in eum quid agat quemadmodum vivat inquiritur et tamquam in clarissima
luce versetur ita nullum obscurum potest nec dictum eius esse nec factum
Quorum autem prima etas propter humilitatem et obscuritatem in hominum igno-
racione versatur hi simul ac iuvenes esse ceperunt magna spectare et
ad ea rectis studiis debent contendere quod eo firmiore animo facerent
alias facient quia non modo non invidetur illi etati verum etiam favetur
Prima igitur est adolescenti commendacio ad gloriam siqua ex bellicis
rebus comparari potest in qua multi apud maiores nostros extiterunt
semper enim fere bella gerebantur Tua autem etas incidit in id bellum
cuius altera pars sceleris nimium habuit altera felicitatis parum
Quo tamen in bello cum te Pompeius alteri ale prefecisset magnam lau-
dem et a summo viro et ab exercitu consequebare equitando ia-
culando omnem militarem laborem tollerando atque ea quidem
laus tua pariter cum re publica cecidit Michi autem hec oracio suscep-
ta non de te est sed de genere toto quam ob rem pergamus ad ea que
restant Ut igitur in rebus reliquis multo maiora opera sunt
animi quam corporis sic hee res quas ingenio ac racione persequi-
mur graciores sunt quam ille quas viribus Prima igitur commenda-
cio proficiscitur a modestia tum pietate in parentes tum in suos beni-
volencia Facillime autem et in optimam partem cognoscunt adolescen-
tes qui se ad claros et sapientes viros bene consulentes rei publice con-
tulerunt quibuscum si frequentes sunt opinionem afferunt populo
fore se similes hiis quos sibi ipsi delegerunt ad imitandum Publii
Rutilii adolescenciam ad opinionem et innocencie et iuris sciencie Publii
Mucii commendavit domus Nam L. quidem Crassus cum esset admodum
admodum adolescens non aliunde mutuatus est sed sibi ipsi peperit
maximam laudem ex illa accusacione nobili et gloriosa et qua eta-
te qui exercentur laude affici solent ut in Demostene accepimus
ea etate L. Crassus ostendit id se in foro iam optime facere
quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. || Capitulum
xxi quod oraciones in duabus speciebus oracionum erunt et quod eloquen-
cia valet multum plurimum maxima comitas &c.

Sed cum racio sit duplex oracionis quarum in altera sermo sit
in altera contencio non est id quidem dubium quin contencio
oracionis maiorem vim habeat ad gloriam ea est enim quam eloqu-
enciam dicimus sed tamen difficile dictu est quantopere conciliet animos comi-
tas affabilitasque sermonis Extant epistole Philippi ad Alexandrum

et antipatri ad cassandrum et antigoni ad philippum trium pruden
tissimorum sic enim accepimus quibus precipiunt ut oratione benigna multi
tudinis animos ad beniuolenciam alliciant militesque blando appellando
sermone deliniant. Que autem in multitudine cum contentione habetur oratio
ea sepe uniuersam excitat gloriam. Magna est enim admiratio copiose sapi
enterque dicentis. quem qui audiunt intelligere etiam et sapere plus quam ce
teros arbitrantur. Si uero est in oratione mixta modestia et grauitas ni
chil admirabilius fieri potest. eoque magis si ea sint in adolescente
// Capitulum xxii. quod gloria orandi magis est in deffendendo quam in accusando
S ed cum sint plura causarum genera que elloquenciam desiderant. multique
in re publica adolescentes. et apud iudices in senatum et apud sen
atum dicendo laudem consecuti sint maxima est admiratio in iudiciis
quorum racio est duplex. nam ex accusatione et deffensione constat
quarum et si laudabilior est deffensio. tamen etiam accusatio persepe proba
ta est. dixi paulo ante de crasso idem fecit adolescens M. Antonius. etiam
publii sulpicii elloquentiam accusatio illustrauit. cum sediciosum et in
utilem ciuem. G. norbanum in iudicium uocauit
// Capitulum xxiii. non esse sepe accusandum. Rubrica
S ed quidem non est sepe faciendum. nec umquam nisi aut rei pu
blice. ut duo luculli aut patrocinio. ut pro siculis pro sardis pro
M. albucio. Iulius cesar. in accusando etiam M. aquilio. L. fusii cognita
industria est. semel igitur et non sepe certe. Sin erit cui faciendum sit
sepius rei publice tribuat hoc munus. cuius inimicos ulcisci sepius non est
reprehendendum. Modus tamen adsit. duri enim hominis uel potius uix hominis
periculum capitis inferre multis. Id cum periculosum ipsi est tum etiam sor
didum ad famam committere ut accusator nominetur. quod contingit in
marco bruto summo genere nato illius filio qui iuris ciuilis in primis pe
ritus fuit. // Capitulum xxiiii. de innocente et nocente. Rubrica
A tque etiam hoc preceptum officii diligenter tenendum est. ne umquam
innocentem iudicio capitis arcessas. id enim sine scelere fieri
nullo pacto potest. nam quid est tam inhumanum quam innocenciam a natura
ad salutem hominum et ad conseruationem datam ad bonorum pestem perniciemque
conuertere. Nec tamen ut hoc fugiendum. item est habendum religioni nocentem
aliquem et nephandum impiumque deffendere. uult hoc multitudo pa
titur consuetudo fert humanitas
// Capitulum xxv. de officio iudicis et patroni. Rubrica
I udicis est semper in causis uerum sequi. patroni non numquam uerisi
mile etiam si minus sit uerum deffendere. quod scribere presertim
cum de philosophia scriberem non auderem nisi id placeret grauissimo
stoicorum panecio. Maxime autem et gloria paritur et gratia deffensionibus

coq3 maior si id accidit ut ei subveniatur qui potentis alicuius opibz cir
cumventus urgeriq3 videatur. ut nos sepe alias et adolescentes contra L.
Sille dominantis opes pro Sexto Roscio amerino fecimus que ut scis ex
stat oratio. || Cap^m. xxvj. de beneficencia et liberalitate R^ca

r Sed expositis adolescentium officiis que valeant ad gloriam adipiscen
dam. deinceps de beneficencia et liberalitate dicendum est. Cuius est
racio duplex. Nam aut opera benigne fit indigentibz. aut pecunia. facili
or est hec posterior locupleti presertim. sed illa lauctior aut splendidior. et vi
ro forti claro atq3 dignior. Quamq3 enim in utroq3 inest gratificandi libe
ralis voluntas. tamen altera ex archa. altera ex virtute depromitur. Largi
cioq3 que fit ex re familiari fontem ipsum benignitatis exhaurit. ita
benignitate benignitas tollitur. quia quo in plures usus sis eo minus
in multos uti possis. Atq3 opera. i. virtute et industria liberales erunt
et beneficii primum quo pluribz profuerint. eo plures ad benigne
faciendum adiutores habebunt. Deinde consuetudine beneficencie pa
raciores erunt. et tamq3 exercitatores ad bene de multis promerendum. ¶ pclare
in epla quadam alexandrum filium philippus accusat. qui largicione benivole
nciam macedonum consectetur. Que te mala (inquit) racio in istam spem
deduxit at induxit. ut eos tibi fideles putares fore quos pecunia cor
rupisses. An tu id agis ut macedones non te regem suum sed ministrum
et prebitorem existiment. quod sordidius regi. || Melius etiam q largici
onem corruptelam esse dixit. fit enim deterior qui accipit. atq3 ad id sep
expectandum paracior. sed ille filio. Sed preceptum omnibus putemus. Q
uam ob rem id quidem dubium non est. quin illa benignitas que constat
ex opera et industria honestior sit et lacius pateat et possit prodesse p
luribz. || Capitulum. xxvij. Est largiendum de aliqui sed moderate R^ca

n on nunq3 tamen est largiendum. nec hec benignitatis genus omino
  respuendum. et sepe ydoneis hominibus indigentibz. de re fa
miliari impartiendum est. sed diligenter atq3 moderate. multi enim
patrimonia effuderunt inconsulte largiendo. Quid autem est stulcius q3 quod
libenter facias curare ut diucius facere non possis. Atq3 etiam sequntur
largiciones rapine. cum enim dando egere ceperunt alienis bonis manus
afferre coguntur. ita cum benivolencie comparande causa beneficia esse velint
non tanta studia assecuntur eorum quibz dederunt. quanta odia eorum quibz
ademerunt. Quam ob rem nec ita claudenda est res familiaris
ut eam benignitas aperire non possit. nec ita reseranda ut pateat omnibz
sed modus adhibeatur isq3 referatur ad facultates
|| Capitulum. xxviij largiciones fundum non habere. R^ca

o mnino meminisse debemus id quod a nris sepissime usurpatum
  iam in proverbii consuetudinem venit. largiciones fundum non habere et
enim quis pot modus esse. cum et idem qui consueverunt. et illud idem
alii desiderent :-

// Capitulum ·xxviiii· de duobus generibus largorum · R^a

o omnino duo sunt genera largorum quorum alteri prodigi alteri liberales
prodigi qui epulis et uiscerationibus et gladiatoribus muneribus
ludorum uenationumque apparatu pecunias profundunt in eas res quarum
memoriam aut breuem aut nullam omnino sint relicturi

// Capitulum trigessimum de liberalibus R^a

l iberales autem qui facultatibus suis aut captos a predonibus re
dimunt aut es alienum suscipiunt amicorum aut in filiarum colloca
tionem adiuuant aut opitulantur uel in re querenda uel augenda

/ Capitulum ·31· de dona et apparitione plurium munerum · R^a

i taque miror quid in mentem uenerit theophrasto in eo libro quem teofrasto
diuiciis scripsit in quo multa preclare illud absurde · Est enim mul
tus in laudanda magnificencia et apparitione popularium munerum tali
umque sumptuum facultatum fructum diuiciarum putat · michi autem ille fruc
tus liberalitatis cuius pauca exempla posuit · multo et maior uidetur
et certior et carior · Quanto aristotiles est grauius et uerius nos aristoles
qui has pecuniarum effusiones non admiremur que fiunt ad mul
titudinem deliniendam · At hi qui ab hoste obsidentur si emere
sextarium aque coguntur mina / hoc primo incredibile nobis uideri
omnesque mirari · Sed cum attenderint ueniam necessitati dare in hiis
in manibus iacturis infinitisque sumptibus nichil nos magnopere mi
rari cum presertim neque necessitati subueniatur nec dignitas aut auge
atur ipsaque illa delectacio multitudinis ad breue exiguumque tempus
capta a leuissimo quoque in quo tamen ipso una cum sacietate memoria quoque
moriatur uoluptatis · Bene etiam colligit hec pueris et mulierecu
lis et seruis et seruorum simillimis liberis esse grata · grauiori uero homini et ea
que fiunt iudicio certo ponderanti probari posse nullo modo

// Capitulum ·xxxii· de splendore edilitatum · R^ca

q uamquam intelligo in nostra ciuitate inueterasse etiam bonis tem
poribus · ut splendor edilitatum ab optimis uiris postuletur Ita p. crasses
que et p. crassus cognomine diues cum copiis functus est edilicio maximo
munere · Et paulo post · l. crassus cum omnium hominum moderatissimo q.
mucio magnificentissima edilitate functus est · Deinde claudius
a. publii filius · multi post luculli · hortensius silanus · omnes autem p.
lentulus me consule uicit superiores · hunc scaurus imitatus · magni
ficentissima uero nostri pompei munera secundo consulatu uicit. In quibus omnibus
quid michi placeat uides · sed uitanda tamen suspicio auaricie est · Nam
marco homini ditissimo pretermisso edilitatis consulatus repulsam attulit
Quare et si postulatur a populo bonis uiris si non desiderantibus attamen a
probantibus · nisi pro facultatibus nos ipsi ut fecimus · et si quando res
maior atque utilior populari largicione acquiritur · Ut nuper oresti

prandia in semitis de ciuium nomine magno honori fuerunt. Nec
marcho quidem seyo uicium datum est quod in caritate asse modium po
pulo dedit. magna enim se et inueterata inuidia. nec turpi quidem
iactura quando erat edilis nec maxima liberauit. Sed honori summo
nuper nostro miloni fuit quod gladiatoribus emptis rei publice causa que sa
lute nostra continebatur omnes p. claudij conatus furoresque compressit.
Causa igitur largitionis est si aut necesse est aut utile.
|| Capitulum de beneficio collocando circa singulos regulam optimam esse. xxxiii. Rubrica
In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem
philippus quinti filius magno uir ingenio in primisque cla
rus gloriari solebat se sine ullo munere adeptum esse omnia que
haberentur amplissima. Nobis quoque licet in hoc quodammodo gloriari.
Nam pro amplitudine honorum quos cunctis suffragijs adepti su
mus nostro quidem anno quod contigit eorum nemini quos modo nominaui
contigit sane exiguus sumptus edilitatis fuit. Atque ille impense
meliores muri. naualia. portus. aquarum ductus. omniaque que ad
usum rei publice pertinent. tamquam quod presens tamquam in manum datur. iocun
dius est. tamen hec in posterum gratiora. theatra. porticus. noua tem
pla. uerecundius reprehendo propter pompeium. || Sed doctissimi non
probant ut hic ipse panecius quem multum in his libris secutus
sum non interpretatus. et phalareus demetrius qui periclem princi
pem grecie uituperat quod tantam pecuniam in preclara illa propilea
coniecerit. Sed de hoc genere toto in his libris quos de re publica scripsi
diligenter est disputatum. tota igitur ratio talium largitionum
genere uitiosa est. temporibus necessaria. Et tum ipsa ad facultates accomo
danda et mediocritate moderanda est. || Capitulum xxxiiii
quod beneficium magis quam alteri debetur ... Rubrica
In illo autem genere altero largiendi quod a liberalitate profici
scitur. non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus. Alia
causa est eius qui calamitate premitur. et eius qui res meliores querit
nullis suis rebus aduersis. Propensior benignitas esse debebit in cala
mitosos nisi forte erunt digni calamitate. In his tamen qui se adiu
uari uolent non ut ne affligantur sed ut altiorem gradum ascendant
restricti esse omnino nullo modo debemus. Sed in elligendis ydoneis iu
dicium et diligentiam adhibere. Nam preclare Ennius. beneficia ma   Ennius
le locata male facta arbitror. Quod autem tributum est bono uiro
et grato. in eo tamen ex ipso fructus est. tum etiam ex ceteris. Temeri
tate enim remota gratissima est liberalitas. Eoque eam studiosius
plerique laudant. quod summi cuiusque bonitas commune perfugium
est omnium. Danda igitur opera est ut his beneficijs quam plurimos

afficiamus · quorum memoria liberis posterisque prodatur ut his in
gratis esse non liceat. // Omnes enim immemorem beneficii oderunt · eamque
iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri · eumque qui faciat co
munem hostem putant tenuiorum

// Capitulum · xxv · quod benignitas · etiam rei publice utilis sit · Ra

a tque hec benignitas rei · publice est utilis redimi e servitute cap
tos · locupletari tenuiores. Quod quidem vulgo solitum fieri
ab ordine nostro · in oratione Crassi scriptum copiose videmus hanc
ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum antepono · hec
est gravium hominum atque magnorum · illa quasi assentatorum populi mul
titudinis levitatem · voluptatemque titillantium. Sit etiam conveniens re contrahenda ee

// Capitulum · xxvi · qualem in dando exigendo et in aliis conveniat Ra

c Convenit autem tum in dando munificum esse · tum in exigendo
non acerbum · in omnique re contrahenda / vendendo · emendo · co
ducendo · locando · vicinitatibus · et confiniis · equum · facilem · mul
ta · multis · de suo iure cedentem · a litibus non quantum liceat · et
nescio an paulo plus etiam quam liceat abhorrentem · Est enim non modo
liberale paululum · non numquam de suo iure decedere · sed interdum etiam
fructuosum. Habenda autem ratio familiaris quam quidem dilabi sinere
flagitiosum est · sed ita ut illiberalitatis avaritieque absit suspicio / posse
enim liberalitate uti / non spoliantem se patrimonio nimirum / est pe
cunie maximus fructus · // Cap. xxvii · de hospitalitate valde decorum.

r Recte etiam a theophrasto est laudata hospitalitas · Est
enim ut mihi videtur valde decorum · patere domus illu
strium hominum ~~illustribus hominibus~~ hospitibus illustribus · idque etiam
rei publice est ornamento · homines externos hoc liberalitatis genere
in urbe nostra non egere · Est autem vehementer utile · hiis qui ho
neste posse multum volunt per hospites apud externos homines
valere opibus et gratia · theophrastus quidem scribit cimonem
athenis etiam in suos curiales laciadis hospitalem fuisse · ita enim
instituisse et vilicis imperavisse · ut omnia preberentur quicumque
laciadas in villam suam devertisset · // Capitulum · xxviii
quod beneficia operum augent opes · et gratiam conferunt · Re

q ue autem opera non largitione · beneficia dantur · hec tum in
universam rem publicam · tum in singulos cives conferunt · Na
iure cavere / consilio iuvare · atque hoc scientie genere prodesse
quamplurimis vehementer et ad opes augendas pertinet / et
ad gratiam // Capitulum · 29 · de iure civili · Rcia

a litibus abhorrentem

t tam autem multa preclara maiorum tum que optime constituti iu
ris ciuilis studio semper in honore fuit cognitio atque interpre
tacio quam quidem ante hanc confusionem tempus in possessione sua principes
retinuerunt. Nunc uero ut honores ut omnes dignitatis gradus sic
huius sciencie splendor delectus est. Idque eo indignius quod eo tempore hoc contin
git cum id esset qui omnes superiores quibus honore par esset facile
sciencia uinceret. hec opera igitur grata multis et ad beneficiis obstri
ngendos homines accomodata. || Capitulum xl de Elloquencia. Rubrica
a tera huic arti finitima est dicendi grauior facultas
et gracior et honoracior. || Quid enim elloquencia pre
stabilius ut admiratione audiencium ut spe indigencium ut
eorum qui deffensi sunt gratia. huic ergo a maioribus nostris est in
tota dignitate principatus datus. Diserti igitur hominis et faci
le laborantis quodam in patriis est moribus multorum causas non gra
uate et gratuito deffendentis beneficia et patrocinia late patent
Admonebat me res ut hoc quoque loco intermissionem elloquencie
ne dicam interitum deplorarem nisi uererer ne de me ipso aliquid
uiderer queri. Sed tamen uidemus quibus extinctis oratoribus quam in
paucis spes quanto in paucioribus facultas quam in multis sit auda
cia. || Capitulum xli de diuersa gratia per faciendi opera. Rubrica
q ue aut omnes non possint ne multi quidem aut iuris periti
esse aut diserti licet tamen opera prodesse multis beneficia pe
tentem commendantem iudicibus magistratibus uigilantem pro re al
terius eos ipsos qui aut consuluntur aut deffendentem deffen
dunt rogantem. quod qui faciunt plurimum gracie assequuntur
latissimeque eorum manat industria.
|| Capitulum xlii de caducione in iuuandis et afferendis hominibus
i am illud non sunt admonendi est enim in promptu ut
animaduertant cum iuuare alios uelint quos offendant. Sepe
enim aut eos ledunt quos non debent aut eos quos non expedit
aut eos quos non expedit. Si imprudentes negligencie est si sci
entes temeritatis. || Capitulum xliii de excusacione utendum est
aduersus eos quos offendis inuitus. Rubrica
u tendum est etiam excusatione aduersus eos quos inuitus offe
das quacumque possis. quare id quod feceris necesse fuerit
nec aliter facere potueris. ceterisque officiis et operis erit id
quod uiolatum est compensandum. || Capitulum xliiii quod in
iuuandis hominibus duo consideranda sunt. Rubrica

Inter pecuniam et gratiam differentia

Themistocles

Sed cum in hominibus iuvandis aut mores spectari aut fortuna soleat dictu quidem est proclive. Itaque vulgo loquuntur se in beneficiis collocandis mores hominum non fortunam sequi. Honesta oratio est. Sed quis est tandem qui inopis et optimi viri causae non anteponat in opera danda gratiam fortunati et potentis. A quo enim expeditior et celerior remuneratio fore videtur in eum fere est voluntas nostra propensior. Sed animadvertendum est diligentius que natura rerum sit. Nimirum enim inops ille si bonus est vir etiam si referre gratiam non potest habere certe potest. Commode autem quicumque dixit pecuniam qui habeat non reddidisse qui reddiderit non habere. Gratiam autem et qui rettulerit habere et qui habeat rettulisse. Atqui se locupletes honoratos beatosque putant hii ne obligari quidem beneficio volunt. Quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur cum ipsi quamvis magnum aliquod acceperint. Atque etiam a se postulari aut exspectari aliquid suspicantur. Patrocinio vero se usos aut clientes appellari mortis instar putant. Hii ne obligari quidem beneficio volunt. At vero ille tenuis cum quicquid sit factum se spectatum non fortunam putat non modo illi qui est meritus sed etiam illis a quibus exspectat. Eget enim multis gratum se videri studet neque vero verbis auget suum munus si quo forte fungitur sed etiam extenuat. Videndumque illud est quod si opulentum fortunatumque defenderis in uno illo aut forte in liberis eius manet gratia. Sin autem inopem probum tamen et modestum omnes tamen non improbi humiles que magna in populo multitudo est presidium sibi paratum vident. Quam ob rem melius apud bonos quam apud fortunatos beneficium collocari puto. Danda igitur opera est ut omni generi satisfacere possimus. Sed si res in contentionem venit nimirum Themistocles est auctor adhibendus qui cum consuleretur utrum bono pauperi viro an minus probato diviti filiam collocaret. Ego vero inquit malo virum qui pecunia egeat quam pecuniam que viro. Sed corrupti mores depravatique sunt admiratione divitiarum quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet. Illum fortasse adiuvat qui habet. Nec id quidem semper. Sed fac iuvare utentior sane sit honestior vero quomodo. Quod si etiam bonus vir erit ne impediant divitie quominus iuvetur modo ne adiuvent sitque omne iudicium non quam locuples sed qualis quisque sit. Extremum autem preceptum in beneficiis operaque danda ne quid contra equitatem contendas ne quid pro iniuria. Fundamentum enim est perpetue commendationis et fame iustitia sine qua nihil potest esse laudabile.

Capitulum xlv. De beneficiis locandis erga universos et rem publicam quomodo opera construitur. Rubrica
s Ed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quod ad singulos spectat,
deinceps de hiis que ad universos queque ad rem publicam pertinent di
sputandum est. Eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt, ut ad universos cives
pertineant, partim singulos ut attingant, que sunt etiam gratiora. danda
est opera omnino si possit utrisque, nec minus ut etiam singulis con
sulatur, sed ita ut ea res aut prosit aut certe non obsit rei
publice. Gaii Gracchi frumentaria magna largicio exhauriebat erarium;
modica Marci Octavii et rei publice tollerabilis et plebi necessaria; ergo
et civibus et rei publice salutaris. || Capitulum xlvi. ei qui rem publicam admini
strat quid providendum sit atque quod precipue videndum sit. Rubrica
i In primis autem videndum erit ei qui rem publicam administrabit, ut
suum quisque teneat neque de bonis privatorum publice diminutio fiat.
perniciose enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret,
quam tamen antiquari facile passus est et in eo vehementer se moderatum
prebuit, sed cum in agendo multa populariter, tum illud male, non esse
in civitate duo milia hominum, qui rem haberent. capitalis oratio est, ad equa
tionem bonorum pertinens, qua peste que potest esse maior? hanc enim ob
causam maxime, ut sua tenerentur, res publice civitatesque constitute sunt.
nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen spe custodie rerum
suarum urbium presidia querebant. || Capitulum xlvii. danda esse
operam ne tributum sit conferendum. Rubrica
d Anda etiam opera est, ne, quod apud maiores nostros sepe fi
ebat propter erarii tenuitatem assiduitatemque bellorum, tributum sit con
ferendum, idque ne eveniat, multo ante erit providendum. sin que
necessitas huius muneris alicui rei publice obvenerit, malo enim alteri quam nostre
ominari, neque tamen de nostra, sed de omni re publica disputo, danda
erit opera, ut omnes intelligant, si salvi esse velint, necessitati
esse parendum. || Capitulum xlviii. ut eorum copia sit que sunt necessaria. Rubrica
a tque etiam omnes, qui rem publicam gubernabunt, consulere debebunt, ut
earum rerum sit copia que sunt ad victum necessarie. quarum
qualis comparatio fieri soleat et debeat, non est necesse disputare;
est enim in promptu; tantum locus attingendus fuit.
|| Capitulum xlviiii. ut avaricie pellatur etiam nimia suspicio. Rubrica
c aput etiam est in omni procuratione negocii et muneris
publici, avaricia pellatur etiam minima suspicio. utinam inquit
C. Pontius Samnis ad illa tempora me fortuna reservasset et tunc essem
natus quando Romani dona accipere cepissent. non essem diutius passus
eos imperare. Ne illi quidem multa secula expectanda fuerunt. modo enim
hoc malum in hanc rem publicam invasit. Itaque facile patior tum potius Pon

Repetundarum origo

Affricanus

Apollo

Lisandrum

ponciu fuisse. Siquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum et
decem anni sunt cum de pecuniis repetundis a .L. pisone data est lex
nulla antea cum fuisset. At vero postea tot leges et proxime queque
duriores tot rei. tot dampnati. tantum italicum bellum propter iudiciorum me
tum excitatum. tanta sublatis legibus et iudiciis expilacio direp
cioque sociorum. ut imbecillitate aliorum non nostra virtute valeamus. Lau
dat affricanum panecius quod fuerit abstinens. quid ni laudet
sed in illo maiora. laus sapientie non hominis est solum sed etiam illorum temporum.
Omni macedonum gaza potitus p. paulus in erarium pecunias i
nvexit tantas. ut unius imperatoris preda finem attulerit tributorum.
At hic nichil in domum suam intulit preter memoriam nominis sempi
ternam. imitatus patrem affricanus nullo locupletior eversa car
tagine. Quid. qui eius collega fuit in censura .L. numius numquid
copiosior cum opulentissimam urbem funditus sustulisset. italiam orna
re quam domum suam maluit. quamquam italia ornata domus ipsa mi
ornacior. Nullum igitur vicium tetrius est. ut eo unde egressa
est se referat oracio quam avaricia presertim in principibus et rem publicam gu
bernantibus. habere enim questui rem publicam non modo turpe est sed scelera
tum etiam et nepharium. Itaque quod apolo pithius oraculo edidit sparta
tam nulla re alia nisi avaricia esse perituram. id videtur non solum lace
demoniis sed etiam omnibus opulentis populis predixisse. Nulla autem re
conciliare facilius benivolenciam multitudinis possunt hii qui rei publice
presunt quam abstinencia et continencia. || Capitulum .l. de hiis qui rem agra
riam tractant aut pecunias creditas debitoribus condonandas. Rubrica

q ui vero populares esse volunt. ob eamque causam aut agrariam re
temptant ut possessores pellantur suis sedibus aut pecunias creditas
debitoribus condonandas putant labefactant fundamenta rei publice. concor
diam primum que esse non potest cum aliis adimuntur. aliis condonantur
pecunie. deinde equitatem que tollitur omnis si habere suum cuique non licet.
Id enim est proprium ut supra dixi civitatis atque urbis ut sit libera
et non sollicita sue rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie rei publice ne
illam quidem consequuntur quam putant graciam. Nam cui res erepta est inimi
cus. cui data est etiam dissimulat se accepisse voluisse et maxime in
pecuniis creditis occultat suum gaudium ne videatur non fuisse sol
vendo. At vero ille qui accepit iniuriam et meminit et prae se fert
suum dolorem. Nec si plures sunt hii quibus improbe datum est quam illi
quibus iniuste ademptum est. Ideo plus valent non enim numero hec iudica
tur sed pondere. Quam autem habet equitatem ut agrum multis annis aut
seculis ante possessum qui nullum habuit habeat qui autem habuit amittat.
At propter hoc iniurie genus lacedemonii lisandrum e foro expulerunt

hagini regez quod nu͞q͞z apud eos acciderat . neq͞ cauere . exq͞z eo tp͞e tā
te discordie secute sunt . ut et tiranni existerēt et optimates exsti
terminarentur . et p̄clarissime res pu͞ca ꝯstituta dilaberetur . nec ꝯ ū
solum ipā occidit ſ etiaz reliquaz greciaz eūtit ꝯtagionibꝫ ma
loꝝ que a lacedemoniys profecto manat lacius . Quid nostros
graccos . t . gracchi summi uiri filios / affricani nepotes nō ne a
grarie contenciones perdiderūt . || Capitulum . li . Exemplū
laudis in arato siciono͞ p̄ie concordie prudentissime ꝯsulentis . rc͞a

gracos

aratus

a • t uere Aratus sicionius uir laudatur qui cum eius ciuitas
quinquaginta anos a tirannis teneretur profectus argis
sicionem clandestino / urbem / introitu / est potitus . cumq͞z tirannum
al' nicoclez al' sicionem
nicodem improuiso oppressisset . sexcentos exules qui locupletis
mi fuerāt eius ciuitatis restituit . remq͞z pu . aduentu suo libera
uit . Sed cum magnam animaduerteret in bonis possessionibusq͞z difficultate
quod et eos quos restituerat qui . quorum bona alij possederant egere
iniquissimum ēē arbitrabatur . et quinquaginta anorum possessores
mouere nō nimis equum putabat . propterea quod tam longo spa
cio multa hereditatibus / multa emptionibus / multa dotibus tenebantur
tur / sine iniuria iudicauit neq͞z illos adimi . nec hijs nō satis
fieri / quorum illa fuerant oportere . Cum igitur statuisset opus
ēē ad hanc rem ꝯstituendam pecunia / alexandriam se proficisci uel
lle dixit . remq͞z integram ad suum reditum iussit ēē . Isq͞z
celeriter ad ptolomeum suum hospitem uenit . qui tum regnabat
alter post alexandriam conditam . cui cum exposuisset patriam se li
berare uelle impetrauit ut grandi pecunia adiuuaretur . qua
cum sicionem attulisset . adhibuit sibi in ꝯsilium quindecim principes
cum quibus causas cognouit . et eorum qui aliena tenebant . et eorum
qui sua amiserant . perfecitq͞z estimandis possessionibus cederet . alijs
ut comodius putaret numerari sibi quod tanti ēēt quam recipa
re . alijs perfectum est . ut omnis concordia ꝯstituta sine querela disce
deret . O magnum uirum dignumq͞z qui in re pu͞ca nostra natus esset
ſ sic par est agere cum ciuibus nō ut bis iam uidimus hasta
in foro ponere et bona ciuium uoci subicere preconis . At ille grec
cus id quod sapientis et prestantis uiri fuit omnibus ꝯsulendum
putauit . || Capitulum . quinquagessimum secundum racio boni ci
uis . et sapia . et de iniusta possessione . rc͞a

l

c Hec quod est summa ratio et sapia boni ciuis / comoda ciuium non

diuellere. atqȝ omnes equitate eadem constringere. habitent gratis in alieno
quid ita? an ut cum ego emerim hedifficauerim tuear impendam tu me
inuito fruare tuo? Quid est aliud alijs sua eripere alijs dare aliena
Tabule uero nouem quid habent argumenti nisi ut emas mea pecunia v
fundum eum tu habeas ego non habeam pecuniam. || Capitulum. liij. quod pro
uidendum est contra debitores quia propter pecunias mutuatas
non redditas fiunt sediciones. Rubrica.

q uam ob rem ne sit es alienum. quod rei publice noceat. prouí
dendum est. quod multis racionibus caueri potest. non si fuerit
ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim
ulla res uehemencius rem publicam continet. quam fides que esse nulla potest nisi
erit necessaria solucio rerum creditarum. Numquam uehemencius actum est quam
me consule ne solueretur, armis et castris temptata res est ab omni ge
nere hominum et ordine. quibus ita restiti. ut hoc totum malum de re
publica tolleretur. Numquam nec maius es alienum fuit nec melius nec
facilius dissolutum est. fraudandi enim spe sublata soluendi necessi
tas consecuta est. At uero hic nunc uictor, tunc quidem uictus que
cogitarat cum ipsius intererat. tum ea perfecit cum eius iam nichil
interesset tanta in eo peccandi libido. ut hoc ipsum eum delectaret
peccare. eciam si causa non esset. Ab hoc igitur genere largicionis ut alijs
detur alijs auferatur aberunt hij. qui rem publicam tuebuntur. In primis
que operam dabunt ut iuris et iudiciorum equitate suum quisque te
neat, et neque tenuiores propter humilitatem circumueniantur. neque locu
pletibus ad sua uel tenenda uel recuperanda obsit inuidia. Preterea
quibuscumque rebus uel bellis uel domi poterunt. rem publicam augeant
imperio agris. uectigalibus. Hec magnorum hominum sunt. hec apud
maiores nostros factitata. hec genera officiorum qui persequentur cum su
ma utilitate rei publice magnam ipsi adipiscentur et graciam et gloriam
|| Capitulum. liiij. de curatione ualitudinis et pecunie Rubrica.

i n hijs aut utilitatum preceptis antipater tyrius stoicus qui
athenis nuper est mortuus duo preterita censet esse a panec
io ualitudinis curationem et pecunie. quas res a summo philosopho
preteritas esse arbitror quod erant faciles. sunt certe utiles. Sed ualitu
do sustentatur noticia sui corporis et obseruacione. que res aut
prodesse soleant aut obesse. et continencia in uictu omnique cultu corporis
tuendi causa. et pretermittendis uoluptatibus postremo arte eorum quorum
ad scienciam hec pertinet. || Capitulum. lv. quibus rebus res familiaris debet queri et qua

r. es aut familiaris queri debet hijs rebus. a quibus abest turpitudo. conseruari aut diligencia et parsimonia. Eisdem

etiam rebus augeri. Has res commodissime xenophon socraticus persecu-
tus est in eo libro qui equinomicus inscribitur quem nos ista fere
etate qua es nunc cum essemus e greco in latinum convertimus.

// Capitulum xlij. de comparatione utilitatum. Rubrica

S ed utilitatum comparatio quoniam hic locus erat quartus a panecio
pretermissus sepe est necessaria. Nam et corporis commoda cum ex-
ternis et externa cum corporis et ipsa inter se corporis cum corpore
et externa cum externis comparari solent. Cum externis corporis hoc
modo comparatur valere ut malis quam dives esse cum corporis externa hoc modo
dives esse potius quam maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis
sic ut bona valitudo voluptati anteponatur. vires celeritati. Externorum
autem ut gloria divicijs. vectigalia urbana rusticis. Ex quo genere com-
parationis illud est catonis senis. a quo cum quereretur quid maxime in re fami-
liari expediret. Respondit. bene pascere. Quid secundum. satis bene pa-
scere. quid tercium bene vestire. quid quartum arare. Et cum ille
qui quesierat dixisset. Quid fenerari. tum cato quid hominem inquit occidere. — Fenerari hominem occidere
Ex quo et multis alijs intelligi debet utilitatum comparationes
fieri solere. recteque hoc adiunctum esse quartum exquirendorum offi-
ciorum genus. Sed toto hoc de genere de querenda de collocanda
pecunia. Etiam de utenda commodius a quibusdam viris ad ianum
medium sedentibus quam ab ullis philosophis ulla in scola disputatur.
Sed sunt tamen ea cognoscenda pertinent enim ad utilitatem de qua hoc li-
bro disputatum est. Reliqua deinceps prosequamur

Secundus officiorum liber explicit. deo gracias. Amen.

Incipit liber tercius de officiis capitulum primum In nomine domini. 3a

P ublium scipionem. marce fili. eum qui primus africanus
appellatus sit dicere solitum scripsit cato. qui fuit fe-
re eius equalis. Numquam se minus ociosum esse quam cum
ociosus. nec minus solum quam cum solus esset. Magnifica
vero vox et magnifico viro et sapiente digna que declarat illum
et in ocio de negociis cogitare. et in solitudine secum loqui solitum
ut neque cessaret umquam et interdum colloquio alterius non egeret. Ita
due res que languorem afferunt ceteris illum exacuebant ocium et
solitudo. Vellem hoc nobis idem vere dicere liceret. Sed si minus
imitacione tantam ingenii prestanciam consequi possumus volunta-
te certe proxime accedimus. Nam et a re publica forensibusque ne-
gociis armis impiis vique prohibiti ocium persequimur et
ob eam causam urbe relicta rura peragrantes sepe soli sumus. Sed
nec hoc ocium cum africani ocio nec hec solitudo cum illa comparanda
est. Ille enim requiescens a rei publice pulcherrimis muneribus sibi
ocium sumebat aliquando. Et a cetu hominum frequenciaque interdum
tamquam in portum se in solitudinem recipiebat. Nostrum autem ocium
negocii inopia non requiescendi studio constitutum est. Extincto
enim senatu deletisque iudiciis. quid est quod dignum nobis in curia
aut in foro agere possimus. Ita qui in maxima celebritate atque in
oculis civium vixerimus nunc fugientes conspectum sceleratorum quibus omnia
redundant abdimus nos quantum licet et sepe soli sumus. Sed quia
sic ab hominibus doctis accepimus non solum ex malis minima oportere eli-
gere. sed etiam excerpere ex hiis si quid inesset boni. propterea et ocio
fruor non illo quidem quo debeat is qui quondam peperisset ocium
civitati. nec eam solitudinem languere pacior. quam michi affert
necessitas non voluntas. quamquam africanus maiorem laudem in eo
iudicio assequebatur. nulla enim in eo iudicio monumenta man-
data litteris. nullum opus ocii. nullum solitudinis munus extat
Ex quo intelligi debet illum mentis agitacione investigacioneque earum
rerum quas cogitando persequebatur nec ociosum sic nec solum um-
quam fuisse. Nos autem qui non tantum roboris habemus. ut cogitacione
tacita solitudine abstrahamus ad hanc scribendi operam omne
studium curamque convertimus. Itaque plura brevi tempore eversa quam mul-
tis annis stante re publica scripsimus. Sed cum tota philosophia mi
cicero frugifera et fructuosa nec ulla pars eius inculta et deserta sit
tum nullus feracior in ea locus est nec uberior quam de officiis quibus

conſtantie honeſtique precepta uiuendi ducuntur. Quare quamquam a Cra
tippo nostro principe huius memorie philoſophorum hec te aſſidue audire
atque accipere confido, tamen conducere arbitror talibus aures tuas undique
uocibus circumſonare, nec eas ſi fieri poſſit quicquam aliud audire. Quod
cum omnibus eſt faciendum qui uitam honeſtam ingredi cogitant, tum
haud ſcio an nemini potius quam tibi. Suſtines enim non paruam expe
ctationem imitande induſtrie noſtre, magnam honorum, non nullam for
taſſe nominis. Suſcepiſti onus preterea graue et athenarum et cratippi
ad quos cum tamquam ad mercaturam bonarum artium ſis profectus inanem
redire turpiſſimum eſt, dedecorantem et urbis auctoritatem et magiſtri.
Quare quantum conniti animo potes, quantum labore contendere ſi diſcen
di labor eſt potius quam uoluptas, tantum fac ut efficias, neve com
mittas ut cum omnia ſuppeditata ſint a nobis, tu tibi defuiſſe uide
aris. Sed hec actenus, multa enim a te cum ſcribimus de te cohortandi gratia
ſcripſimus, nunc ad reliquam partem propoſite diuiſionis reuertamur.
// Capitulum 2. quemadmodum ſigni- ea que uidetur utilitas honeſta
ti repugnat diiudicanda res ſit. Et primo de prudencia quam uult
imitari malicia. Rubrica. Rubrica.

P Anecius igitur qui ſine controuerſia de officiis accuratiſſime di
ſputauit, quemque nos correctione quadam adhibita potiſſimum ſe
cuti ſumus, tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines et conſulta
re de officiis ſolent, uno cum dubitarent honeſtum ne id eſſet de quo
ageretur an turpe, altero utile ne eſſet an inutile, tertio ſi id quod
ſpeciem haberet honeſti pugnaret cum eo quod utile uideretur, quomodo
ea diſcerni oporteret, de duobus generibus primis tribus libris explica
uit. De tercio autem genere deinceps ſe ſcripſit dicturum, nec exſoluit
id quod promiſerat. Quod eo magis miror quia ſcriptum a diſcipulo
eius poſſidonio eſt triginta annis uixiſſe panecium poſtquam illos edidiſſet
quem locum miror a poſſidonio breuiter eſſe tactum in quibuſdam com
mentariis preſertim cum ſcribat nullum eſſe locum in tota philoſophia
tam neceſſarium. Minime uero aſſentior hiis qui negant eum locum
a panecio pretermiſſum, ſed conſulto relictum, nec omnino ſcribendum fu
iſſe, quia numquam poſſet utilitas cum honeſtate pugnare. De quo alterum
poteſt habere dubitacionem, adhibendum ne fuerit hoc genus quod in diui
ſione panecii tercium eſt, an plane omittendum. Alterum dubitari
non poteſt, quin a panecio ſuſceptum ſit, ſed relictum. Nam qui e diui
ſione tripertita duas partes abſoluerit, huic neceſſe eſt reſtare terciam.
preterea in extremo libro tercio de hac parte pollicetur ſe deinceps
eſſe dicturum. Accedit eodem teſtis locupletis poſſidonius qui etiam ſcribit

in quadaz epla p. rutiliuz ruffuz dicere solere qui panecium audierat
ut nemo pictor eet inuentus qui in templo choe ueneris eaz partez
quã appelles inchoataz reliquisset absolueret / oris eñ pulcritudo re
liqui corporis imitandi spẽ auferebat sic ea que panecius ptmi
sisset et nõ perfecisset pp eoz que pfecisset pstanciaz neminem
pseuturz. Qua ob rem de iudicio panecii dubitari nõ pot. recte
ne aut hanc terciaz partez ad exquirẽduz officium adiunxerit an se
cus de eo fortasse disputari pot. Naz siue honestuz sui bonuz est
ut stoicis placet siue quod honestuz est id ita sumuz bonuz ẽ quem
admodũ pypateticos uris uidetur. ut omnia ex altera parte colloca
ta uix minimi momenti instar habẽt. dubitanduz nõ est / quin
unquã utilitas / possit cũ honestate contendere. Itaqz accepimus
socratez execrari solituz eos qui primuz hec natura coherentia op
Socratez pione distraxissent. Cui quidez ita sunt stoici asensi ut etiaz
quicquid honestuz eet id utile esse censeret. nec utile quicquaz
quod nõ honestuz. Qz si is eet panecius qui uirtutez propterea
colendaz diceret q ea efficiens utilitatis eet. ut hy qui res ex
petendas ul uoluptate ul indolentiaz paciuntur liceret ei dice uti
litatez aliqñ cũ honestate pugnare. Sz cũ sit is qui soluz bonu
iudicet quod honestuz. que aũt huic repugnent spẽ quadam
utilitatis. eoz neqz accessione meliorez uitaz fieri nec decessi
one peiorez. ut nõ debuisse eiusmodi deliberataz introducere
in qua quod utile uideretur cũ eo quod honestuz ẽ compera
retur. et eñ quod summũ bonuz a stoicis dicitur conuenienter
nature uiuere. id ht hanc ut opinor sententiaz cũ uirtute
congruere semp. Cetera aũt que sm naturaz eent ita legere si
ea uirtute non repugnaret. Quod cũ ita sit putant quidã hanc
comperationez nõ recte introductaz. nec oio de eo gñe precipiendũ
fuisse. Atqz illud quidez honestuz quod uere proprieqz dicitur
id in sapientibz est solis. neqz a uirtute diuelli unqz pot. In his
aũt in quibz sapiã perfecta non est. ipsuz illud quidez perfectuz ho
nestuz nullo mõ sz similitudines honesti esse possũt. Hec igitur
officia de quibz in hys libris disputamus media stoici appellat
ea oia sunt et late patent. q et ingenii bonitate multi asseq
untur et pgressione discendi. Illud aũt officiuz quod rectu
idez appellant perfectũ atqz absolutuz est ut idez dicit omes
numos ht. nec ptez sapientez in quẽqz cadere pot. Cũ aũt ali
quid actuz est in quo media officia compareret id cumulate uidet

ee perfectum. propterea quod uulgus quid absit a perfecto non fere intelligit. quatenus autem intelligit nichil putat pretermissum. Quod idem in poematis et scripturis picturis usu uenit in aliis quam pluribus ut delectentur imperiti laudentque ea que laudanda non sunt ob eam credo causam quod insit in hiis aliquid probi quod capiat ignaros qui idem quod est in una quaque re uicii nequeant iudicare. Itaque cum sint docti a peritis desistunt facile sententia. Hec igitur officia de quibus hiis libris disserimus quasi secunda quedam honesta esse dicunt non sapientum modo propria sed cum omni hominum genere communia. Itaque hii omnes in quibus est uirtutis indoles commouentur. Nec uero cum duo decii aut duo scipiones fortes uiri commemorantur aut cum fabricius aut aristides iustus nominatur. aut ab illis fortitudinis. aut ab hiis iusticie tamquam a sapientibus petitur exemplum. Nemo enim horum sic sapiens ut sapientem uolumus intelligi. Nec hii qui sapientes habiti et nominati. M. cato et C. lelius sapientes fuerunt. Nec illi quidem septem. sed ex mediorum officiorum frequencia similitudinem quandam gerebant speciemque sapientum. Quocirca nec id quod uere honestum est fas est cum utilitatis repugnancia comparari. nec id quod communiter appellamus honestum quod colitur ab hiis qui bonos uiros haberi se uolunt cum emolumentis umquam est comparandum. Tamque id honestum quod in nostram intelligenciam cadit. tuendum conseruandumque nobis est quam illud quod proprie dicitur uereque est honestum sapientibus. Aliter enim teneri non potest si qua ad uirtutem est facta progressio. Sed hec quidem de hiis qui conseruacione officiorum boni. Qui autem omnia emulumentis meciuntur et commodis. neque ea uolunt preponderari honestate. hii solent in deliberando honestum cum eo quod utile putant comparare boni uiri non solent. Itaque existimo panecium cum dixerit homines solere in hac comparacione dubitare. hoc ipsum sensisse. quod dixit solere modo non etiam oportere. Etenim non modo pluris putare quod utile uideatur quam quod honestum sit. sed etiam hec inter se comperare et in his aliquid dubitare turpissimum est. Quid ergo est quod non numquam dubitacionem afferre soleat considerandumque uideatur. Credo si quando dubitacio acciderit quale sit id de quo consideretur. Sepe enim fit tempore ut quod turpe plerumque haberi soleat inueniatur non esse turpe. Exempli causa ponatur aliquid quod pateat latius. quid potest maius scelus quam ut non modo hominem sed etiam familiarem hominem occidere. Num igitur se astringit scelere si quis tirannum occidit quamuis familiarem. Populo quidem romano non uidetur qui ex omnibus preclaris factis illud pulcherrimum existimat. Uicit ergo utilitas honestatem. ymo uero honestas utilitatem secuta est.

.2. decii
.2. scipiones
fabricius
aristides

.M. cato
.C. lelius

Capitulum iii. de formula quadam qua si sequimur in comparatione rerum ab officio numquam recedemus. Rubrica.

tamen ut sine ullo errore iudicare possimus siquando cum illo quod honestum intelligimus pugnare id videtur quod appellamus utile, formula quedam constituenda est quam si sequamur in comparatione rerum ab officio numquam recedemus. Erit autem hec formula stoicorum rationi disciplineque maxime consentanea quam quidem hiis libris propterea sequimur quod quamquam a veteribus academicis et a peripateticis nostris qui quondam idem erant qui academici que honesta sunt anteponuntur hiis que videntur utilia tamen splendidius hec ab eis disseruntur quibus quidquid honestum est idem utile videtur nec utile quicquam quod non honestum quam ab hiis quibus et honestum aliquid non utile aut utile non honestum. Nobis autem nostra achademia magnam licentiam dat ut quodcumque maxime probabile occurrat id nostro iure liceat deffendere. Sed redeo ad formulam.

Capitulum iiii. de formula disputandi qua discernitur utile non pugnare honesto. Rubrica.

Etrahere igitur alteri aliquid et hominem hominis incommodo suum commodum augere magis est contra naturam quam mors quam paupertas quam dolor quam cetera que possunt aut corpori accidere aut rebus externis. Nam principio tollit convictum humanum et societatem. Si enim sic erimus affecti ut propter suum quisque emolumentum spoliet aut violet alterum disrumpere necesse est eam que maxime est secundum naturam humani generis societatem. Ut si unumquodque membrum sensum hunc haberet ut posset putare se valere si proximi membri valitudinem ad se traduxisset debilitari et interire totum necesse esset. Sic si unusquisque nostrum ad se rapiat comoda aliorum detrahatque quod cuique possit emolumenti sui gratia societas hominum et communitas evertatur necesse est. Nam sibi ut quisque malit que ad usum vite pertineat quam alteri acquirere concessum est non repugnante natura. Illud natura non patitur ut aliorum spoliis nostras facultates copias opes augeamus. Neque vero hec solum natura id est iure gentium sed etiam legibus populorum quibus in singulis civitatibus res publica continetur eodem modo constitutum est ut non liceat sui commodi causa nocere alteri. Hoc enim spectant leges hoc volunt incolumem esse civium coniunctionem quam qui dirimunt eos morte exilio vinclis dampno coercent. Atque hec multo magis efficit ipsa nature ratio que est lex divina et humana cui parere qui velit omnes autem

Nota

parebunt. Qui secundum naturam volent vivere numquam committet ut alienum appetat et id quod alteri detraxerit sibi assumat. Et multo magis est secundum naturam excelsitas animi et magnitudo. Itemque comitas iusticia liberalitas quam voluptas quam vita quam divicie. Que quidem contempnere et pro nichilo ducere comparantem cum utilitate communi magni animi et excelsi est. Detrahere autem alteri sui commodi causa magis est contra naturam quam mors quam dolor quam cetera generis eiusdem. // Itemque magis est secundum naturam pro omnibus gentibus si fieri possit conservandis aut iuvandis maximos labores molestiasque suscipere imitantem Herculem illum quem hominum fama beneficiorum memor in concilio celestium collocavit quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis sed etiam in maximis voluptatibus habundantem omnibus copiis ut excellas etiam pulcritudine et viribus. Quocirca optimo quisque et splendidissimo ingenio longe illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur hominem nature obedientem homini nocere non posse. Deinde qui alterum violat ut ipse aliquid commodi consequatur aut nichil existimat se facere contra naturam aut magis fugiendam censet mortem paupertatem dolorem amissionem etiam liberorum propinquorum amicorum quam facere cuiquam iniuriam. Si nichil existimat contra naturam fieri hominibus violandis quid cum eo disseras qui omnino hominem ex homine tollat. Sin fugiendum id quidem censet sed multo illa peiora mortem paupertatem dolorem errat in eo quod nullum aut corporis aut fortune vicium viciis animi gravius existimat. Ergo unum debet omnibus esse propositum ut eadem sit utilitas uniuscuiusque et universorum quam si ad se quisque rapiat dissolvetur omnis humana consortio. Atque etiam si hoc natura prescribit ut homo homini quicumque sit ob eam ipsam causam quod is homo sit consultum velit necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est una continemur omnes et eadem lege nature. Idque ipsum si ita est certe violare alterum lege nature prohibemur. Verum autem primum. Verum igitur extremum. Illud quidem absurdum est quod quidam dicunt parenti se aut fratri nichil detracturos sui commodi causa aliam rationem esse civium reliquorum. Hi sibi nichil iuris nullam societatem communis utilitatis causa statuunt esse cum civibus que sententia omnem societatem distrahit civitatis.

// Capitulum quintum. Contra eos qui externorum negant rationem habendam.

Qui autem civium rationem habendam dicunt et externorum negant hii dirimunt communem humani generis societatem qua sublata beneficentia liberalitas bonitas iusticia funditus tollitur quam qui tollunt etiam adversus deos immortales impii iudicandi sunt

Ab hiis enim constitutam inter homines societatem evertunt. Cuius societatis
artissimum vinculum est magis arbitrari esse contra naturam hominem homini
detrahere sui commodi causa quam omnia incommoda subire vel externa vel cor-
poris vel etiam ipsius animi que non vacent iusticia. Hec enim una virtus

Iusticia

omnium est domina. || Capitulum .. questiones ponit et earum solutionem omnino Rca

Forsitan quispiam dixerit non ne igitur sapiens si fame ipse con-
ficiatur abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili minime
vero. non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio neminem
ut violem commodi mei gratia. Quid si phalerim crudelem tirannum

Phalerim

et immanem vir bonus ne ipse frigore conficiatur vestitu spoliare po-
ssit nonne faciat. Hec ad iudicandum sunt facillima. Nam si quid ab homine
utili ad nullam partem utilitatis tue causa detraxeris inhumane feceris contraque
nature legem. Sin autem is sis qui multam utilitatem rei publice atque
hominum societati si in vita remaneas afferre possis si quid ob eam causam
alteri detraxeris non sit reprehendendum. Sin autem id non sit eiusmodi suum
cuique incommodum ferendum est potius quam de alterius commodis detrahendum.
Non igitur magis est contra naturam morbus aut egestas aut si quid eius-
modi quam detractio atque appetitio alieni. Sed communis utilitatis derelictio contra
naturam est. est enim iniusta. Itaque lex ipsa nature que utilitatem hominum con-
servat et continet decernet profecto ut ab homine inerti atque inutili ad
sapientem bonum fortemque virum transferantur res ad vivendum necessarie
qui si occiderit multum de communi utilitate detraxit. modo hoc ita faciat
ut ne ipse de se bene existimans seseque diligens hanc causam habeat ad iniu-
riam. Itaque semper officio fungetur consulens utilitati hominum et ei quam
sepe commemoro humane societati. Nam quod ad phalarim attinet
perfacile iudicium est. Nulla enim societas nobis cum tirannis sed potius sum-
ma distractio est. neque est contra naturam eum spoliare si possis quem est
honestum necare. Atque hoc omne genus pestiferum atque impium ex hominum
communitate exterminandum est. Et enim ut membra quedam am-
putantur si ipsa sanguine et tamquam spiritu carere ceperunt et nocent re-
liquis partibus corporis sic ista in figura hominis feritas et belue imma-
nitas a communi tamquam humanitate corporis segreganda est. huius generis que-
stiones sunt omnes in quibus officium ex tempore exquiritur. Eiusmodi
igitur credo res panecium persecuturum fuisse nisi aliqui casus aut occu-
patio eius consilium peremisset. Ad quas ipsas consultationes ex superioribus
libris satis multa precepta sunt quibus perspici possit quid sit propter
turpitudinem fugiendum quid sit quod ideo fugiendum non
sit quia omnino turpe non sit. || Capitulum .. quod honestum sit
esse maxime propter se expetendum. Et de repugnancia utilis et honesti Rca

Sed quoniam operi inchoato prope tamen absoluto tamquam fastigium imponimus
ut geometre solent non omnia docere sed postulare ut quedam sibi
concedantur quo facilius que volunt explicent. sic ego a te postulo mi ci-
cero. ut michi concedas si potes nichil preter id quod honestum sit
propter se esse expetendum. sin hoc non licet per cratippum. at illud certe dabis
quod honestum sit id esse maxime propter se expetendum. michi utrumvis satis
est. et tum hoc tum illud probabilius videtur. nec preterea quicquam proba-
bile. Ac primum in hoc pancius defendendus est. qui non utilia esse hone-
stas pugnare aliquando posse dixit. neque enim fas erat. sed ea que vide-
rentur utilia. Nichil vero utile quod non idem honestum. nichil hone-
stum quod non idem utile sit. sepe testatur. negatque ullam pestem ma-
iorem in vitam hominum invasisse quam eorum opinionem qui ista distraxerunt.
Itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honestis. sed ut ea sine erro-
re diiudicaremus siquando incidissent. induxit ea que viderentur esse
non que essent repugnancia. Hanc igitur relictam partem explica-
bimus nullis adminiculis sed ut dicitur marte nostro. Neque enim
quicquam est de hac parte post pancium explicatum. quod quidem michi
probaretur de hiis que in manus meas venerint. Capitulum
viii. Vt idem esset utile et honestum. Rubrica

Cum igitur aliqua species utilitatis obiecta est commoveri necesse est.
Sed si cum animum intenderis turpitudinem videas adiunctam ei rei
que speciem utilitatis attulerit. tunc non utilitas relinquenda est sed in-
telligendum ubi turpitudo sit ibi utilitatem esse non posse. Quod si ni-
chil est tam contra naturam quam turpitudo. recta enim et convenientia et con-
stancia natura desiderat. aspernaturque contraria. nichilque tam secundum
naturam quam utilitas. certe in eadem re utilitas et turpitudo esse non potest.
Itemque si ad honestatem nati sumus. eaque aut sola expetenda est ut
zenoni visum est. aut certe omni pondere gravior habenda quam reli-
qua omnia quod aristotili placet. necesse est quod honestum sit id esse
aut solum aut summum bonum. quod autem bonum id certe utile. ita
quicquid honestum id utile est. Quare error hominum non proborum cum ali-
quid quod utile visum est arripuit id continuo secernit ab honesto. hinc
sice. hinc venena hinc falsa testamenta nascuntur. hinc furta peculatus
expilationes direptionesque sociorum et civium. hinc opum nimiarum
potencie non ferende. postremo in liberis etiam civitatibus regnan-
di existunt cupiditates. quibus nichil nec tetrius nec fedius
excogitari potest. Emolumenta enim rerum fallacibus iudiciis vident
penam non dico legum quas sepe perrumpunt. sed ipsius turpitu-
dinis que acerbissima est non vident. Quam ob rem hi quidem

deliberatiuum genus pellatur e medio. eſt enim totum ſceleratum et
impium. qui deliberant utrum id ſequantur quod honeſtum eſſe ui-
deant an ſe ſcientes ſcelere contaminent. in ipſa enim dubitatione
facinus ineſt. etiam ſi ad id non peruenerint. Ergo ea delibe-
randa omnino non ſunt in quibus eſt turpis ipſa deliberatio. // Capitulum
viij. in omni deliberatione celandi et occultandi ſpem oppinionemque
remouendam eſſe. Rea

a tque etiam ex omni deliberatione celandi et occultandi ſpes
opinioque remouenda eſt. Satis enim nobis, ſi modo aliquid
in philoſophia profecimus, perſuaſum eſſe debet ſi omnes deos ho-
minesque celare poſſimus. nichil tamen auare. nichil iniuſte. ni-
chil libidinoſe. nichil incontinenter eſſe faciendum. // Hinc ille
giges Giges inducitur a platone. qui cum terra diſceſſiſſet magnis
quibuſdam imbribus. deſcendit in illum hiatum, eneumque equum
ut ferunt fabule. animaduertit, cuius in lateribus fores erant, quibus
apertis corpus hominis mortui uidit magnitudine inuſitata, an-
ulumque aureum in digito. quem ut detraxit ipſe induit, erat
autem regius paſtor. Tum in concilium ſe paſtorum recepit. Ibi cum
palam eius anuli ad palmam conuerterat. a nullo uidebatur, ipſe
autem omnia uidebat. Idem rurſus uidebatur cum in locum anulum
inuerterat. Itaque hac oportunitate anuli uſus, regine ſtuprum
intulit. eaque adiutrice regem dominum interemit. Subſtulit quos ob-
ſtare arbitrabatur. Nec in hijs facinoribus eum quiſquam potuit
uidere. ſic repente anuli beneficio, rex ortus eſt lidie. Hunc igitur
Anulum ſi habeat ſapiens nichil plus ſibi licere putet peccare
quam ſi non haberet. Honeſta enim bonis uiris, non occulta queruntur.
Atque hoc loco philoſophi quidam minime mali quidem ſed non ſatis
acuti. fictam et commenticiam fabulam prolatam dicunt a platone
quaſi uero ille aut factum eſſe aut potuiſſe fieri deffendat. // Hec eſt
uis anuli et huius exempli. ſi nemo ſciturus, nemo ſuſpicaturus
quod ſit. cum aliquid diuiciarum. potentie. dominationis. libidinis.
cauſa feceris, ſi id dijs hominibusque futurum ſit ſemper ignotum. ſiſne
facturus. Negant id fieri poſſe. Quamquam poteſt id quidem. Sed quero
quod negant poſſe ſi id poſſet. quidnam facerent. Urgent ru-
ſtice. negant enim poſſe et in eo perſtant. hoc uerbum quid ualeat non
uident. Cum enim querimus ſi celare poſſint. quid facturi ſint
non querimus poſſint ne celare. ſed tamquam tormenta quedam ad-
hibemus ut ſi reſponderint ſe impunitate propoſita facturos quod expe-

dat facinorosos se esse fateantur, si negent omnia turpia per se ipsa esse fugienda esse concedant. Sed iam ad propositum revertamur.

// Capitulum x. sine honestate utilitatem esse non posse. Rubrica

i Nascuntur multe sepe cause que conturbant animos utilitatis specie. non cum hoc deliberetur, relinquenda ne sit honestas propter utilitatis magnitudinem. nam id quidem improbum est. sed illud possit ne id quod utile videatur fieri non turpiter. Cum collatino college brutus imperium abrogabat. poterat videri facere id iniuste. Fuerat enim in regibus expellendis socius bruti consiliorum et adiutor. Cum autem consilium hoc principes cepissent cognationem superbi nomenque tarquiniorum et memoriam regni esse tollendam quod erat utile consulere patrie id erat ita honestum ut etiam ipsi collatino placere deberet. Itaque utilitas valuit propter honestatem sine qua ne utilitas quidem esse potuisset. At in eo rege qui urbem condidit non ita. species enim utilitatis animum pepulit eius cui cum visum esset utilius solum quam cum altero regnare, fratrem interemit. Omisit hic et pietatem et humanitatem ut id quod utile videbatur neque erat assequi posset. et tamen muri causa opposuit speciem honestatis nec probabilem nec sane ydoneam. Nec tamen nostre utilitates nobis omittende sunt aliisque tradende cum his ipsi egeamus. Sed sue cuique utilitati quod sine alterius iniuria fiat serviendum est. Scite hoc chrisippus ut multa. qui stadium inquit currit eniti et contendere debet quam maxime possit ut vincat. supplantare eum qui certat et manu deicere nullo modo debet. sic in vita sibi quemque petere quod pertineat ad usum non iniquum est. alteri surripere ius non est. Romulus

// Capitulum xi. quod in amicicia iaceat utilitatis species. valeat honestas religio ac fides anteponatur amicicie. Rubrica

m Maxime autem perturbantur officia in amiciciis quibus etiam non tribuere quod recte possis et tribuere quod non sit equum contra officium est. sed huius generis totius breve et non difficile preceptum est. Que enim videntur utilia honores divicie voluptates et cetera generis eiusdem. hec amicicie nunquam anteponenda sunt. At neque contra rem publicam neque contra ius iurandum contra fidem amici causa vir bonus faciet nec si iudex quidem erit de ipso amico. Deponit enim personam amici cum induit iudicis. Tantum dabit amicicie ut veram amici causam esse maluerit ut orandi litis tempus quoad per leges liceat accomodet. Cum ergo iuracionis sententia dicenda sit meminerit se. hoc in sententiis assumitur deum habere poeta illa se deum adhibere testem, i. mentem suam, quia nichil homini dedit

deuſ ipe diuinuſ. Jtaqz preclarū a maioribȝ accepimuſ morē ro
gandi iudicis. ut ea in rogando teneremuſ que ſalua fide facere poſ
ſet. hec rogacio ad ea ptinet que paulo an̄ dixi honē ab iudice amico
poſſe concedi. Naz ſi omnia facienda ſint que amici uelint nō amici
cie taleſ ſȝ coniuraciones putande ſunt. loquor de comunibuſ
amiciciis. naz in ſapientibȝ uiriſ perfectiſqȝ nichil pōt ee tale. Da

damonez et pytraz

monez et phitiaz pythagoreoſ ferunt hoc aīo inter ſe fuiſſe. ut
cū eoꝝ alteri dioniſiuſ tirannuſ diez neciſ deſtinaſſȝ. et is qui
morti addictus eēt paucoſ ſibi dieſ comēdandoꝝ ſuoꝝ cā poſtulaui
ſſȝ. uaſ factuſ eſt alter ei ſiſtendi ut ſi ille nō reuertiſſȝ moriendū
eēt ipi. qui cū ad diez receptiſſȝ. admiratuſ eoꝝ fidez tirannuſ
petiuit ut ſe tercium ad amiciciaz aſcriberet. Cū igitur id quod u
tile ui̅r in amicicia cū eo quod honeſtū eſt comparatur. iaceat
utilitatiſ ſpēs. ualeat honeſtaſ. Cū aūt in amicicia que honeſta
nō ſunt poſtulantur religio et fides anteponatur amicicie. ſic hebit̄
is quē exquirimuſ delectuſ officij. || Capitulū. xv. de peccatiſ
inter utile et honeſtū in re pu^ca. ſb ſpē utilitatiſ que dr̄ perturbacio
officioꝝ. R^a. ſpē in rez pu^ca. ſepiſſime peccatur ut in corinthi di
ſturbacione. noſtri. durius etiaz athenienſeſ. qui
ſanxerunt ut eginetiſ. qui claſſe ualebant pollices p̄ciderē
tur. hoc uiſū eſt utile. nimis enim iminebat ꝑ propinquitatē
egina pyreo. ſȝ nichil quod crudele utile. Eſt eīz hominū nature
quā ſequi debemuſ maxīe inimica crudelitaſ. male etiaz qui pe
regrinoſ urbibuſ uti prohibent eoſqȝ exterminat ut pennuſ ap
patreſ noſtroſ ſed papiuſ nuper. Naz ee pro ciue qui ciuiſ nō ſit
rectū nō eſt licere. quaz legez tulerunt ſapienciſſimi cōſuleſ
craſſuſ et ſceuola. uſu uero urbiſ prohibere peregrinoſ ſat̄ e inhuma
|| Cap^m. xvj. q turpe id nunqȝ ee utile. R^a. num
Illa p̄clara in quibȝ pu^ce utilitatiſ ſpēs pro honeſtate contēpni
Plena exemploꝝ eſt noſtra reſ pu^ca. cū ſepe. tum maxīe bello
punico ſcdo. que canenſi calamitate accepta maioreſ aīoſ hūit
qȝ unqȝ rebȝ ſcdis. nulla timoris ſignificacio. nulla pacis mencio x
tanta uiſ eſt honeſti ut ſpēm utilitatiſ obſcuret. Athenienſeſ
cū perſaꝝ impetū nullo mō poſſent etiaz ſuſtinere ſtatuerunt
ut urbe relicta coniugibuſ et liberiſ troezene depoſitiſ naueſ cōſcen
derent libertatēqȝ grecie claſſe deffenderent. Cirſiluz quedaz ſuaden
tez ut in urbe manerent xerſēqȝ reciperent lapidibȝ obruerunt.
Atqȝ ille utilitatez ſequi uidebatur ſȝ ea nulla erat repugnāte
honeſtate. Themiſtocleſ poſt uictoriaz eiꝰ belli. quod cū perſiſ fu
it. et dixit in contione ſe hēre cōſiliū rei pu^ce ſalutare ſȝ id ſciri

nō opus esse. postulauit ut aliquem populus daret cum quo communicaret. da
tus est aristides. huic ille classem lacedemoniorum que subducta
esset ad gytheum clam incendi posse. quo facto frangi lacedemoni
orum opes necesse esset. quod aristides cum audisset in contionem magna ex
pectacione uenit. dixitque perutile esse consilium quod temistocles affe
rret. sed minime honestum. itaque athenienses quod honestum non esset
id ne utile quidem putauerunt. totamque eam rem quam ne audie
rant quidem. auctore aristide repudiauerunt. melius hi quam nos
qui piratas immunes socios uectigales habemus. maneat ergo quod
turpe sit id nunquam esse utile. ne tum quidem cum id quod utile
esse putes adipiscare. hoc enim ipsum utile putare calamitosum est. Sed in
cidunt ut supra dixi. sepe cause cum repugnare utilitas hone
stati uideatur. ut animaduertendum sit repugnet ne plane an
possit cum honestate coniungi. huius generis hee sunt questiones. si exempli
gratia. uir bonus ab alexandria rodum magnum frumenti numerum ad
uexerit in rodiorum inopia et fame summaque annone caritate
si idem sciat quod plures mercatores alexandria soluisse naues
quod in cursu frumento honustas. petentes rodum uiderit. dicturus
ne sit id rodiis. an silentio suum quam plurimo uenditurus. Sa
pientem et bonum uirum fingamus. de eius deliberatione et con
sultacione querimus qui celaturus rodios non sit si id turpe
esse iudicet. sed dubitet an turpe sit. In huiusmodi causis aliud dio
geni babilonio uideri solet magno et graui stoico. aliud an
tipatri eius discipulo homini acutissimo. antipatri omnia patefa
cienda ut nequid omnino quod uenditor norit emptor ignoret.
Diogeni uenditorem quatenus quatenus iure ciuili constitutum sit
uicia dicere oportere cetera sine insidiis agere. et quoniam uendat
uelle quam optime uendere. aduexi. exposui. uendo meum non
pluris quam ceteri fortasse etiam minoris cum maior est copia cui
sit iniuria. Exoritur antipatri ratio ex altera parte. Quid a
gis tu cum hominibus consulere debeas. et seruire humane societati
eaque lege natus sis. et hec habeas principia nature quibus parere
et que sequi debeas. ut utilitas tua communis sit uicissimque communis uti
litas tua sit celabis homines quid his adsit commoditatis et copie.
Respondebit diogenes fortasse sic. aliud est celare aliud est tacere
nec ego nunc te celo si tibi non dico que natura deorum sit. qui fi
nis sit bonorum que tibi plus prodessent cognita quam tritici utili
tas. Sed non quicquid tibi audire utile est idem mihi dicere necesse est

Antipatrum contra. siquidem meministi esse inter homines natura coniunc-
tam societatem. M. memini inquam. sed num ista societas talis
ut michil suum cuique sit. quod si ita est. ne vendendum quidem
~~quam est~~ quicquam est / sed donandum. Vides in hac tota disceptatione
non illud dici quamvis hoc turpe sit / tamen quoniam expedit faciam. sed ita
expedire ut turpe non sit. Vendat edes vir bonus propter aliqua
vitia. que ipse norit ceteri ignorent. pestilentes sint et haben-
tur salubres. ignoretur in omnibus cubiculis apparere serpentes. sint
male materiate / ruinose. sed hoc preter dominum nemo sciat. Quero
si hec emptoribus venditor non dixerit / edesque vendiderit pluris
multo quam se venditurum putarit. num id iniuste aut improbe
fecerit. Antipater. hoc quidem inquit. quid enim aliud est nisi erra-
ti viam non monstrare. quod athenis execrationibus publicis sa-
citum est. si hoc peccatum non est emptorem pati ruere. et per er-
rorem in maximam fraudem incurrere. plus etiam est quam viam non
monstrare. nam est scientem in errorem alterum inducere. Diogen-
es contra. num te emere coegit qui ne hortatus quidem est. ille
quod non placebat proscripsit. tu quod placebat emisti. quod si qui
proscribunt villam bonam beneque hedifficatam. non existima-
tur fefellisse etiam si illa nec bona est nec hedificata ratione
multo minus qui domum non laudarunt. ubi enim iudicium emptoris
est. ibi fraus venditoris que esse potest. Sed si aut dictum non omne
prestandum est. quod dictum non est id prestandum putas. Quid
vero est stultius quam venditorem eius rei quam vendit vitia narrare.
Quid autem tam absurdum quam si domini iussu ita preco predicet. domum
pestilentem vendo. Sic ergo in dubiis quibusdam causis ex altera
parte deffenditur honestas. ex altera ita de utilitate dicitur. ut id quod
utile videatur. non modo facere honestum sit. sed etiam non facere tur-
pe. Hec est illa que videtur utilium fieri cum honestis sepe dissensio
que diiudicanda sunt. Non enim ut quereremus exposuimus sed ut
explicaremus. Non igitur nec frumentarius ille rodius. nec
hic edium venditor celare emptores debuisset. neque enim id est celare
quicquid reticeas. sed cum quod scias id ignorare emolumenti tui
causa velis eos quorum intersit scire. hoc autem celandi genus quale sit
et cuius hominis quis non videt. certe non aperti. non simplicis. non
ingenui. non iusti. non viri boni. versuti potius. obscuri. astu-
ti. fallacis. malitiosi. callidi. veteratoris. vafri. hec tot et alia
plura nonne inutile est vitiorum subire nomina

Capitulum xiiii. in rebus contrahendis omnis vanitatem adhibendam non esse
nec si intercipiendi sint qui reticuerunt. quid de hiis existimandum
est qui orationis vanitatem adhibuerunt. C. canius eques
romanus nec infacetus et satis litteratus. cum se siracusas ociandi
causa non negociandi ut ipse dicere solebat contulisset dictitabat se ortulos
aliquos emere velle quo invitare amicos et ubi se oblectare sine
interpellatoribus posset. quod cum percrebuisset pytheus ei quidam qui
argentariam faceret siracusis venales quidem ortos se non habere
sed licere suis uti canio si vellet ut suis et simul hominem ad cenam
in ortos invitavit in posterum diem. cum ille promisisset. tum pythius
qui esset argentarius apud omnes ordines graciosus piscatores
ad se convocavit et ab hiis petivit ut ante suos ortulos postera die
piscarentur / dixitque quid eos facere vellet. ad cenam tempore venit ca
nius. opipare a pythio apparatum convivium cumbarum ante oc
ulos multitudo. pro se quisque quod ceperat afferebat. ante pedes
pythii pisces abiciebantur. tum canius queso inquit quid est
quid est hoc pythi. tantumne hic piscium tantumne cumbarum. et
ille quid mirum inquit. hoc loco est siracusis quicquid est piscium
hic aquatio. hic villa. ista carere non possunt. incensus canius cupi
ditate contendit a pythio ut venderet. gravate ille primo quid mul
ta. impetrat. emit homo cupidus et locuples tanti quanti pythius
voluit. et emit instructos. nomina facit negocium conficit. invitat ca
nius postridie familiares suos. venit ipse mature. scalmum
nullum videt. querit ex proximo vicino num ferie quedam pi
scatorum essent. quod eos nullos videret. nulle quod sciam ille
inquit. sed hic piscari nulli solent itaque heri mirabar quid accidis
set. stomachari canius. sed quid faceret. nondum enim aquilius col
lega et familiaris meus protulerat de dolo malo formulas. in
quibus ipsis cum ex eo quereretur quid esset dolus malus respondebat.
cum esset aliud simulatum aliud actum. hoc quidem sane luculente ut
ab homine perito diffiniendi. Ergo et pythius et omnes aliud agentes
aliud simulantes. perfidi improbi malitiosi. Nullum igitur eorum fa
ctum potest esse utile. cum sit tot viciis inquinatum. Quod si aquili
ana diffinicio vera est. ex omni vita simulatio dissimulatioque tollen
da est. ita nec ut emat melius nec ut vendat quicquam simula
bit aut dissimulabit vir bonus. Atque iste malus dolus. et legibus
erat vindicatus. ut tutella xii. tabularum. circumscriptio adolescentium
lege lactoria. et sine lege iudiciis in quibus additur ex bona fide. Re
liquorum autem iudiciorum hec verba maxime excellunt. in arbitrio rei

Canius

Astutia phythij decepit Canium

Scalmus

uxorie melius et equius in fiducia ut inter bonos bene agier. quid ergo
aut in eo quod melius equius est potest ulla pars inesse fraudis. aut
cum dicitur inter bonos bene agier. quicquam agi dolose aut malicio
se potest. dolus autem malus in simulando ut ait aquilius continetur
Tollendum est igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. non licita
torem venditor non qui contra se liceatur emptor apponet. uterque
si ad eloquendum venerit non plusquam semel eloquetur. Quintus quidem
scevola publii filius. cum postulasset ut sibi fundus cuius emptor
erat semel indicaretur. idque venditor ita fecisset. dixit se pluris
estimare. addidit c. milia. nemo est qui hoc viri boni fuisse
neget. Sapientis negant. ut etiam si minoris quam potuisset vendidis
set. hec igitur est illa pernicies quod alios bonos. alios sapientes exi
Ennius stimant. Ex quo Ennius. nequicquam sapientem sapere. qui ipse
sibi prodesse non quiret. vere id quidem si quid esset prodesse michi
cum Ennio conveniret. Hecatonem rodium discipulum panecii
video in hiis libris quos de officiis scripsit. q. tuberoni dicere esse
sapientis. Nichil contra mores. leges. instituta. facientem habere ro
No. nem rei familiaris. Neque enim solum nobis divites esse volumus. sed li
beris. propinquis. amicis. maximeque rei publice. Singulorum facultates
et copie divicie sunt civitatis. huic scevole factum de quo pau
lo ante dixi. placere nullo modo potest. Et enim qui omnino at om
nino tantummodo se negat facturum compendii sui causa quod non liceat
huic nec laus magna tribuenda nec gratia est. Sed sive simulacio
et dissimulacio malus dolus est. perpauce res sunt in quibus non dolus
malus iste versetur. Sive vir bonus est is quibus prodest quibus
potest nocet nemini. certe istum virum bonum non facile reperimus
Numquam igitur est utile peccare. quia semper est turpe. et quia semper est ho
nestum virum bonum esse semper est utile.
Capitulum XVI. de bona fide venditoris. et iure prediorum. Recta
ac de iure quidem prediorum sancitum est apud nos iure civili
ut in hiis vendendis vicia dicerentur que nota essent ven
ditori. Nam cum ex duodecim tabulis satis esset ea prestari que essent
lingua nuncupata. que qui inficiatus esset dupli penam subiret. a
iuris consultis etiam reticencie pena est constituta. Quidquid enim esset
in predio vicii. id statuerunt si venditor sciret nisi nominatim dictum
esset prestari oportere. Ut cum in arce augurium augures acturi
essent. iussissentque claudium centumalum qui edes in celio monte
habebat demoliri ea quorum altitudo officeret auspiciis. claudius
proscripsit insulam. vendidit. emit. p. calphurnius lanarius. hu
ic ab auguribus illud idem denunciatum est. Itaque calphurnius

cum demolitus esset cognovissetque claudium postea proscripsisse quam
esset demolitus ab auguribus demoliri iussus. ad arbitrium illum
adegit. quicquid sibi facere dare oporteret ex fide bona. M. cato
sententiam dixit huius nostri catonis pater. ut enim ceteri ex patribus
sic hic qui illud lumen progenuit ex filio est nominandus. is igitur
iudex ita pronunciavit. cum in vendendo rem eam scisset et non
pronunciasset damnum prestari oportere. ergo ad fidem bonam sta
tuit pertinere notum esse emptori vicium quod nosset venditor. quod
si recte iudicavit non recte frumentarius ille non recte edium
pestilentium venditor tacuit. Sed huiusmodi reticentie iure civi
li comprehendi non possunt. que autem possunt diligenter tenentur. M.
Marius gratidianus propinquus noster C. sergio orate vendide
rat edes eas quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. hee ser
gio serviebant. Sed hec in mancipio marius non dixerat. Adducta
res in iudicium est. oratam crassus gratidianum deffendebat antonius.
Ius crassus urgebat quod vicii venditor non dixisset sciens id oportere
prestari. equitatem antonius. quoniam id vicium ignotum sergio non fuisset
qui illas edes vendidisset nichil fuisse necesse dici. nec eum esse de
ceptum qui id quod emeret quo iure esset teneret. quorsum hec. ut il
lud intelligas non placuisse maioribus nostris astutos. Sed aliter
leges. aliter philosophi tollunt astucias. leges quatenus manu tenere
possunt philosophi. quatenus ratione et intelligencia. Racio ergo hoc
postulat nequid insidiose. nequid simulate. nequid fallaciter. Sunt
ne igitur insidie tendere plagas etiam si excitaturus bestiam non
sis nec agitaturus. ipse enim fere nullo insequente sepe incidunt.
Sic tu eas edes proscribas tabulam tamquam plagam ponas. domum
propter vicia vendas. in eam aliquis incurrat imprudens. hoc quamquam
video propter depravationem consuetudinis. neque more turpe haberi
neque aut lege sanciri. aut iure civili. tamen nature lege sanctum
est. Societas enim est quod ut et si sepe dictum est. dicendum est tamen sepius.
Latissime quidem que pateat omnium inter omnes. interior est eorum
qui eiusdem gentis sunt. propior eorum qui eiusdem civitatis. Itaque
maiores aliud ius gentium. aliud ius civile esse voluerunt. quod civile
non idem continuo gentium. quod autem gentium idem civile
esse debet. Sed nos veri iuris germaneque iusticie solidam et
expressam effigiem nullam tenemus. umbra enim et ymagini
bus utimur. eas ipsas utinam sequeremur. feruntur enim
ex optimis nature et veritatis exemplis. Nam quanti verba illa. uti
ne propter te fidemve tuam captus fraudatusve sim. Quam illa aurea
ut inter bonos bene agier oportet et sine fraudatione. Sed qui sint

Oratio suavis. Cy.

Catonis laus

Societatis diffinitio a qua sunt differentia inter ius gentium et civile

Veri laus legis

et quid bene agi. magna questio est. Q. quidem scevola pontifex maximus
summam vim esse dicebat in omnibus hiis arbitriis in quibus adderetur
ex bona fide fideique bone nomen existimabat manare latissime. id-
que versari in tutellis fiduciis. mandatis. emptis. venditis. conductis
locatis. quibus vite societas continetur. in hiis magni esse iudicis
statuere. presertim cum in plerisque essent iudicia contraria. quid quemque cui-
que prestare oporteret. quo circa astucie tollende sunt eaque malicia
illa quidem que vult videri se esse prudenciam. que abest ab ea
distatque plurimum. Prudencia est enim locata in delectu bonorum
et malorum. malicia si omnia que turpia sunt et mala bonis antepo-
nat. Nec vero in prediis solum ius civile ductum a natura mali-
ciam fraudemque vindicat. sed etiam in mancipiorum vendicione ven-
ditoris fraus omnis excluditur. qui enim scire debuit. de sani-
tate. de fuga. de furtis. prestat edicto edilium. heredum alia est causa
ex quo intelligitur. quoniam iuris natura fons sit. hec secundum naturam
esse. neminem id agere. ut ex alterius predetur insciencia. nec
ulla pernicies vite maior. inveniri potest. quam in malicia simu-
lacio intelligencie. Ex quo ista innumerabilia nascuntur. ut u-
tilia cum honestis pugnare videantur. quotus enim quisque reperi-
etur qui impunitate et ignoracione omnium proposita absti-
nere possit iniuria. Periclitemur si placet et in hiis quidem
exemplis. in quibus vulgus hominum fortassis peccari non putant
Neque enim de sicariis veneficis. testamentariis furibus peculatori-
bus hoc loco dicendum est. qui non verbis sunt. et disputacione
philosophorum. sed vinculis et carcere. fatigandi. Sed hec considere-
mus que faciunt hii qui habentur boni. L. minuci basili. locu-
pletis hominis falsum testamentum quidam e grecia romam attulerunt. quod
quo facilius optinerent scripserunt heredes secum. M. crassum et Q.
hortensium homines eiusdem etatis potentissimos. qui cum illud fal-
sum esse suspicarentur sibi autem nullius essent consilii culpe. alieni fa-
cinoris munusculum non repudiaverunt. Quid ergo. satin est hoc
ut non deliquisse videantur. michi quidem non videtur. quamquam al-
terum vivum amavi. alterum non odi mortuum. Sed cum basilus
M. satrium sororis filium nomen suum ferre voluisset. eumque fe-
cisset heredem hunc dico patronum agri piceni et sabini. O turpem
notam temporum illorum. non erat equum principes cives rem habere. ad satrium
nichil preter nomen pervenire. Etenim si is qui non deffendit iniuriam
neque propulsat a suis cum potest iniuste facit ut in primo libro disserui

qualis quidem sit.

qualis gratidius sit. qui non modo non repellit sed etiam adiuvat iniuriam. At
quidem etiam vere hereditates non honeste videntur. Si sint malitiosis
blanditiis officiorum non veritate sed simulatione quesite. Atqui in talibus
rebus. aliud utile interdum. aliud honestum videri solet falso. Nam ea-
dem utilitatis que honestatis est regula. Cui hoc non perviderit ab eo
nulla fraus aberit. nullum facinus. Sic enim cogitans est iste qui-
dem honestum. verum hoc expedit res a natura copulatas audebit errore
divellere. qui fons est fraudum maleficiorum scelerum omnium. Itaque
si vir bonus habeat hanc vim. ut si digitis concrepuerit possit in locu-
pletum testamenta nomen suum irrepere. hac vi non utatur nec si explora-
tum habeat quidem id omnino neminem unquam suspicaturum. At dares
hanc vim M. Crasso. ut digitorum percussione heres posset scriptus esse
qui re vera non esset heres. in foro crede michi saltaret. Homo autem iustus
isque quem sentimus bonum virum. nichil cuiquam quod in se transfe-
rat detrahet. Hoc qui admiratur. is se quid sit vir bonus nescire
fateatur. || Capitulum xvi. quis sit vir bonus. et eius proprium nomen nemi-
ni noceat. pro[desse]

a[t] vero si qui voluerit animi sui complicatam rationem
notionem evolvere iam se ipse doceat. eum virum bonum esse qui
prosit quibus possit. noceat nemini nisi lacessitus iniuria. Quid
ergo. is non noceret. qui quasi quodam veneno perficeret ut veros heredes
moveret. in eorum locum ipse succederet. non igitur faciat. dixit quis
quod utile sit quod expediat. ymo intelligat nichil nec expedire
nec utile esse. quod sit iniustum. Hoc qui non didicerit vir bonus esse
non poterit. Fimbriam consularem audiebam de patre meo puerum
iudicem M. Lutatio Pythie fuisse equiti romano. sane honesto cum is fecisset
sponsionem nisi vir bonus esset. Itaque ei dixisse Fimbriam se illam
rem numquam iudicaturum. ne aut spoliaret fama probatum hominem si contra
iudicasset aut statuisse videretur virum bonum aliquem esse qui for-
te non esset. cum ea res innumerabilibus officiis et laudibus contineret.
Huic igitur viro bono quem Fimbria etiam non modo Socrates noverat (quem non erat socrates)
nullo modo videri potest quicquam esse utile. quod non honestum sit. Itaque
talis vir non modo facere sed nec cogitare quidem quicquam audebit quod
non audeat predicare. Hoc non turpe est philosophos dubitare que ne
rustici quidem dubitent. a quibus natum est id quod iam contritum
est vetustate proverbium. Cum enim fidem alicuius bonitatemque laudant
dignum esse dicunt quicum in tenebris mices. Hoc quam habet vim
nisi illam. nichil expedire. quod non deceat etiam si id possis nullo
refellente optinere. Videsne hoc proverbio neque Gygi illi posse dari
veniam. neque huic quem paulo ante fingebam digitorum percussione omnium

hereditates posse convertere. ut enim quod turpe est id quamvis occultetur tamen
honestum fieri nullo modo potest. sic quod non honestum est. id utile ut sit ef
fici non potest adversante et repugnante natura. || Capitulum. xvii. Exe
plum irrogationis in gaio mario. Rubrica

Marius — At cum aut magna premia sunt, est causa peccandi. Gaius marius
cum a spe consulatus longe abesset etiam septimum annum post
preturam iaceret. neque petiturus umquam consulatum videretur. Q. me
tellum. cuius legatus erat summum virum. et civem. cum ab eo imperato
re suo missus esset apud populum romanum criminatus est bellum
illum ducere. si se consulem fecissent. brevi tempore. aut vivum aut
mortuum Iugurtham se in potestatem populi romani redacturum. Itaque
factus est ille quidem consul. sed a fide iusticiaque discessit. qui opti
mum et gravissimum civem cuius legatus et a quo missus esset in
invidiam falso crimine adduxerit. Nec noster quidem gratidianus
officium boni viri functus est. Cum pretores essent collegiumque pretorum
tribuni plebis adhibuissent. ut res nummaria de communi sententia
constitueretur. iactabatur enim illis temporibus nummus sic ut nemo
posset scire quid haberet. conscripserunt communiter edictum cum pena atque
iudicio. Constitueruntque ut omnes simul in rostra post meridiem

Marius — ascenderent. et ceteri quidem alius alio. Marius a subselliis in rost
recta. idque quod communiter compositum fuerat solus edixit. et ea res si quae
ris magno honori ei fuit. omnibus vicis statue. ad eas thus cerei
quid multa nemo umquam multitudini fuit carior. Hec sunt que
conturbant in deliberatione. non numquam cum id in quo violatur equi
tas. non ita magnum. Illud autem ex eo quod paritur permagnum vi
detur. ut mario collegas preripere. et tribunos plebis populares
gratiam non ita turpe. consulem ob eam rem fieri. quod sibi tunc
proposuerat valde utile videbatur. Sed omnium una regula est
quam tibi cupio esse notissimam. Aut illud quod utile videtur ne turpe
sit. aut si turpe est. ne videatur esse utile. Quid igitur possimus
ne aut illum marium virum bonum iudicare. Atque hunc explica
atque excute intelligentiam tuam. ut videas que sit in ea species forma
et notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum mentiri emolumenti
sui causa. criminari. preripere. fallere. nichil profecto minus est quo
ulla res tanti. aut commodum ullum tam expetendum. ut viri boni
et splendorem. et nomen amittas. Quid est. quod afferre tantum u
tilitas ista possit que dicitur. quantum auferre potest si boni viri nomen eri
puerit fidem iusticiamque detraxerit. Quid enim interest utrum ex homine se
convertat quis in beluam. an in hominis figura immanitatem gerat
belue. Quid qui omnia recta et honesta negligunt dummodo potenciam

consequatur nomen idem faciat. Quid is qui etiam socerum habere voluit Pompeium notat
eum cuius ipse audacia potens esset. utile ei videbatur plurimum pos
se alterius invidia. id quam iniustum in patriam et quam turpe esset non
videbat. Ipse autem socer in ore semper grecos versus de phenissis
habebat quos dicam ut potero incondite fortasse sed tamen ut res possit
intelligi. Nam si violandum est ius regni gratia violandum est Si violandum est ius
aliis rebus pietatem colas. Capitalis eteocles ut potius euripides
qui id unum quod omnium sceleratissimum fuit exceperit. Quid
igitur minuta colligimus. hereditates mercaturas ven
ditiones fraudulentas. Ecce tibi dico qui rex populi ro. dominus Cesarem notat
quam omnium gentium esse concupiverit idque perfecerit. Hanc cu
piditatem si honestam quis esse dixit amens est. probat enim le
gum et libertatis interitum earumque oppressionem tetram et detesta
bilem gloriosam putat. Qui autem fatetur honestum non esse in
ea civitate que libera fuit queque esse debeat regnare sed ei
qui facere possit esse utile. qua hunc obiurgatione aut quo
potius convicio a tanto errore coner avellere. Potest enim dii immor
tales cuiquam esse utile fedissimum et teterrimum parricidium pa
trie quamvis is qui se eo obstrinxerit ab oppressis civibus parens
nominetur honestate. igitur dirigenda utilitas est. Et quidem
sic ut hec duo verba que inter se discrepare dicuntur que u
num tamen sonare videantur. Non habeo ad vulgi opi
nionem que maior utilitas quam regnandi esse possit. Nichil contra
inutilius ei qui id iniuste consecutus sit invenio. cum ad
veritatem cepi revocare rationem. Possunt enim cuiquam esse utiles
angores sollicitudines diurni et nocturni metus. vita in
sidiarum periculorumque plenissima. Multi iniqui atque infideles re
gno. pauci boni sunt inquit accius. At cui regno quod Accius
a tantalo et pelope proditum iure optinebatur. nam quanto plures
ei regi putas. Qui exercitu populi ro. populum ipsum romanum
oppressisset civitatemque non modo liberam sed etiam gentibus impe
rantem servire sibi coegisset. Hunc tu quas conscientie labes in animo
censes habuisse. que vulnera. Cuius autem vita utilis ipsi esse
potest cum eius vite ea condicio sit ut qui illam eripuerit in ma
xima et gratia futurus sit et gloria. Quod si hec utilia non sunt
que maxime videntur. quia plena sunt dedecoris ac turpitudinis

satis persuasum esse debet nichil esse utile quod non honestum sit. Idem sit
quamquam id quidem cum sepe alias tum pirri a .C. fabricio consule iterum
et a senatu nostro iudicatum est. Cum enim rex pirrus populo roma
no bellum ultro intulisset. Cumque de imperio certamen esset cum
rege generoso ac potente. perfuga ab eo venit in castra fabricii. eique fabricio
est pollicitus si premium sibi proposuisset se ut clam venisset. sic clam
in pirri castra rediturum. et eum veneno necaturum. Hunc fabricius
reducendum curavit ad pirrum. idque eius factum laudatum a sena
tu est. Atqui si speciem utilitatis opinionemque querimus. Magnum
illud bellum perfuga unus et magnum adversarium imperii
sustulisset. Sed magnum dedecus et flagicium. quicum laudis
certamen fuisset. eum non virtute sed scelere superatum. Utrum igitur
utilius vel fabricio qui talis in hac urbe qualis aristides
athenis fuit vel senatui nostro qui numquam utilitatem a digni
tate seiunxit. armis cum hoste certare vel veneno. Si glo
rie causa imperium expetendum est. scelus absit in quo non potest
esse gloria. Sin opes ipse expetuntur quoquo modo non poterunt
esse utiles cum infamia. Non igitur utilis illa .L. philippi .quinti fi
lii sententia. Quas civitates lucius sylla pecunia accepta ex se
natus consulto liberasset. ut hee rursus vectigales essent. neque
hiis pecuniam quam pro libertate dederant redderemus. et se
natus est assensus. turpe imperio. Piratarum enim melior fides
quam senatus. At aucta vectigalia. utile igitur quivisque audebit
dicere quicquam utile quod non honestum potest. aut ulli imperio quod
gloria debet fultum esse et benivolencia sociorum utile esse odium
et infamia. Ego etiam cum catone meo sepe dissensi. nimis mi catone
prefracte videbatur. erarium vectigaliaque deffendere. omnia pu
blicanis negare. multa sociis. cum in hos beneficia esse deberemus
cum illis sic agere. ut cum colonis nostris soleremus. eo quod mag
quam illa horum coniunctio ad salutem rei publice pertinebat. Male etiam cu curio
rio cum causam transpadanorum equam esse dicebat semper addebat. vi
cat utilitas. potius diceret non esse equam quia non esset utilis
rei publice. quam cum utilem esse diceret non esse equam fateretur
// Capitulum .xviij. quomodo ubi in contrario nunc honestum et utile Ple
p lenus est sextus liber de officiis catonis talium questionum sit catonis de officiis
ne boni viri in maxima caritate annone. familiam non alere
in utramque partem disputat. Sed tamen ad extremum utilitate putat of
ficium dirigi magis quam humanitate. Querit si in mari iactura
facienda sit. equi ne preciosi potius iacturam faciat an servuli

utilis. hic alio res familiaris, alio ducat humanitas. Si tabulam de
naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sapiens si po-
tuerit. negat quia sit iniurium. Quid dominus navis eripietne su-
um? Minime. non plus quam si navigantem in alto deicere navi velit
quia sua sit. quoad enim perventum eo quo sumpta navis est, non
domini navis est sed navigantium. Quid si una tabula sit, duoque nau-
fragi sapientes sibi ne uterque rapiat. an alter cedat alteri. cedat
vero. sed ei cuius magis intersit vel sua vel rei publice causa vivere. Quid
si hec paria in utroque. nullum erit certamen. sed quasi sorte aut dimi-
cando vinctus alteri cedat alter. Quid si pater fana expillet cu-
niculos agat ad erarium. indicetne id magistratibus filius. Ne-
fas id quidem est. qui etiam deffendat patrem si arguatur. Non
igitur patria prestat omnibus officiis. ymo vero. sed ipsi patrie con-
ducit pios habere filios in parentes. // Quid si tirannidem occupare
si patriam prodere conabitur pater, silebitne filius. ymo vero
obsecrabit patrem ne id faciat. si nichil proficiat accusabit. mina-
bitur etiam ad extremum si ad perniciem patrie res spectabit. pa-
trie salutem anteponet saluti patris. Querit etiam si sapiens adul-
terinos nummos acceperit imprudens pro bonis. cum id rescie-
rit soluturusne sit eos pro bonis. diogenes affirmat. antipa-
ter negat. cui potius assentior. Qui vinum nesciens vendat
sciens debeat ne id dicere. non necesse putat diogenes. Antipater
viri boni existimat. hec sunt quasi controversie et iura stoycorum. In
mancipio vendendo dicenda ne vicia. non. nisi ea que nisi dixeris
redhibeatur mancipium iure civili. sed hec mendacem esse, aleatorem,
furacem, ebriosum. alteri dicenda videntur, alteri non videntur.
Siquis aurum vendens oricalcum se putet vendere. indicet ne ei
vir bonus aurum illud esse an emat denario quod sit millenari-
um. perspicuum iam est. et quid michi videatur et que sit inter eos
phylosophos quos nominavi controversia

// Capitulum xix. de servando pacta et promissa. Recta.

P acta et promissa semper ne servanda sint. que nec vi nec do-
lo malo ut pretores solent facta sint. Siquis medicamentum
cuipiam dederit ad aquam intercutem pepigeritque si eo medicamento
sanus factus sit ne illo medicamento umquam postea uteretur et annis
aliquot post inciderit in eundem morbum nec ab eo quocum pepi-
gerat impetret ut iterum eo uti liceat. quid faciendum sit cum sit
is inhumanus qui non concedat nec ei quicquam fiat iniurie vite
et saluti potius consulendum. Quid si sapiens rogatus sit ab eo qui

eu͡z h͡ede͡z faciat · au͡z ei teſtamento ſexcíes milies relinquatur ut
an͡ q͡z h͡ereditate͡z addeat luce palā͡z in foro ſaltet idq͡z ſe facturu͡z p
miſerit · q͡o altez h͡ede͡z eu͡z ſcripturus ille nō eēt · faciat quod promi
ſerat necne · promiſiſſe nollet · et eo arbitror fuiſſe grauitatis
qm̄ promiſit ſi ſaltare in foro turpe ducat honeſtius mentietur ſi
ex h͡ereditate nichil ceperit · q͡z ſi ceperit · niſi forte eā͡z pecuniā͡z ī rei
pu͡t tempus magnum aliquod opus contulerit · ut uel ſaltare cu͡z patrie conſul
turus eēt turpe nō ſit ·

// Capitulu͡z · xx · q͡o promiſſa inutilia non ſunt ſeruanda · R͡ubrica

a Ac ne illa quide͡z promiſſa ſeruanda ſunt que nō ſunt hiis
ipſis utilia quib͡z illa promiſeris. Sol phetonti filio ut re Phetonti
deamus ad fabulas facturu͡z ſe eē dixit quicquid optaſſet · optauit ut
in currū͡z patris tolleretur · ſublatus · atq͡z is ante q͡z conſtitit ictu ful
minis deflagrauit. Quāto melius fuerat in hoc promiſſu͡z patris nō
eſſe ſeruatu͡z · Quid q͡o theſeus exegit promiſſu͡z a neptuno cu͡z Theſeus
cu͡z tres optaciones neptunus dediſſet · optauit interitu͡z ypoliti filii cu͡z
is patri ſuſpectus eēt de nouerca · Quo optato impetrato theſeus
in maximis fuit luctib͡z · Quid agamenon cu͡z deuouiſſet dya Agamenon
ne q͡o in ſuo regno pulcerrimu͡z natu͡z eēt illo anno imolauit e
phygenia͡z qua nichil erat · eo quide͡z anno natu͡z pulcrius ·
promiſſu͡z potius nō faciendu͡z q͡z tetru͡z facinus admittendu͡z fuit
Ergo et promiſſa nō facienda nō nunq͡z · // Capitulu͡z · xxi · De fa
bulis dicendis · et depoſita reddenda R͡ubrica ·

n Nec ſemp depoſita reddenda ſi gladiu͡z quis apud te · ſana
mente depoſuerit · repetat inſaniens · reddere peccatu͡z ſit · offi
ciu͡z nō reddere · q͡o ſi is qui apud te pecuniā͡z depoſuerit · bellu͡z inferat
patrie reddas ne depoſitu͡z nō credo · Facies enī contra re͡z · pu · que
debet eē cariſſima · Sic multa que honeſta natura uidentur eſſe
temporib͡z fiunt nō honeſta · Facere promiſſa · ſtare conuentis · reddere
depoſita commutata utilitate fiunt nō honeſta. Ac de hiis quide͡z
que uidentur eē utilitatis contra iuſticia͡z · ſimulatione pruden
cie ſatis arbitror dictu͡z · // Capitulum · xxii · De hiis que ui
dentur utilia contra honeſtate͡z que eſt a fortitudine. R͡ubrica

r q Sed qm̄ a quatuor fontib͡z honeſtatis primo libro officia duxi
mus · in eiſde͡z uerſabimur cu͡z docebimus ea que uidentur eē
utilia neq͡z ſunt q͡z ſint uirtutis inimica · Ac de prudencia quide͡z
qua͡z uult imitari malicia. Itemq͡z de iuſticia que ſemp eſt utilis
diſputatu͡z ē · Reliquie ſunt due partes honeſtatis quaru͡z ī altera
aī excelencia magnitudo et preſtancia cernitur · altera ī formacio
ne · et moderatione continencie et temperancie · Utile uidebatur

Ulixes

ulixi. ut quidem poete tragici tradiderunt. Nam apud auctorem homerum
auctorem optimum talis de ulixe nulla suspicio est. Sed insimulant
eum tragedie simulatione insanie militiam subterfugere voluisse
non honestum consilium at utile. ut aliquis fortasse dixit regnare
et itace vivere ociose cum parentibus. cum uxore cum filio. Ullum tu
decus in cotidianis laboribus et periculis. cum hac tranquillitate confe
rendum putas. Ego vero istam contempnendam et abiciendam. quoniam que
honesta non sit. ne utilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum pu
tas fuisse ulixem. si in illa simulatione perseverasset. qui cum maximas res
gessit in bello. tamen hec audiat ab aiace. Cuius ipse princeps fuit iuriu
randi. quod omnes scitis solus neglexit fidem. furere se assimulare ne
coiret institit. Quod ni palamedis perspicax prudencia istius percepisset
maliciosam audaciam fide sacratum ius perpetuo falleret. Illi vero non
modo cum hostibus. verum etiam cum fluctibus id quod fecit dimicare melius
fuit quam deserere consencientem greciam ad bellum barbaris inferen
dum. Sed omittamus et fabulas et externa. ad rem veram factamque ve
niamus. M. Attilius regulus. cum consul iterum in affricam insidiis
captus esset. duce xantippo lacedemonio imperatore autem patre aniba
lis. A milcare iuratus. missus est ad senatum. ut nisi redditi essent
penis captivi nobiles quidam redderet ipse cartaginem. Is cum roma
redisset utilitatis speciem videbat. sed eam ut res declarat falsam iudicavit
que erat talis manere in patria. esse domui sue cum uxore cum liberis
quam calamitatem accepisset in bello. Communem fortune bellice iudi
care. tenere consularis dignitatis gradum. Quis hec neget esse utilia
quem censes. Magnitudo animi et fortitudo negat. Num locupletiores que
ris auctores. Harum enim est virtutum proprium. Nichil extimescere.
omnia humana despicere. nichil quod homini accidere possit intollerandum
putare. Itaque quid fecit. in senatum venit. mandata exposuit. senten
ciam ne diceret recusavit. quamdiu iure iurando hostium teneretur non esse
senatorem. Atque illud etiam o stultum hominem dixit quispiam et repug
nantem utilitati sue. Reddi captivos negavit esse utile. illos enim adolescentes
esse. et bonos duces. se iam confectum senectute. Cuius cum va
luisset auctoritas captivi retenti sunt. ipse cartaginem rediit. Neque
eum caritas patrie retinuit nec suorum. Neque vero tunc ignorabat
se ad crudelissimum hostem. et ad exquisita supplicia proficisci. Sed ius
iurandum conservandum putabat. Itaque cum vigilando necabatur erat
in meliore causa quam si domi senex captivus periurus remansisset consularis
At stulte qui non modo censuerat captivos reddendos verum etiam dissuaserit

Regulus

Quomo stulte. Etiaz ne sibi quidem pu. conducebat. p̄t aut quod inutile
rei pu. sit id unq̄ utile ēē. puerūt hoīes ea que sunt fundamenta
nature. cū utilitatē ab honestate seiungunt. omnes enī expetimus
utilitatē ad eaz q3 rapimur. nec facere possumus aliter ullo mo
naz quis est qui utilia fugiat aut quis potius qui ea studiosissime
nō persequatur. S3 quia nusq̄ possimus nisi in laude. decore hone
state utilia reperire. propterea illa p̄ma et summa habemus utilitatis
nomē nō tam splendidum q3 necessarium ducimus
// Capitulum. xxiij. de iure iurando Reg^{li}.
q Quid est igitur dixerit quis i iure iurando. Nō iratum timemus
iovem. Atq3 hoc quidem cōe est omnium phylosophorum. nō eorum
mō qui deum nichil habere ipm̄ negocii dicunt. nichil exhibere alteri
S3 eorum qui deum semper agere aliquid et moliri volūt. nunq̄ nec
irasci deum. nec nocere. Quid iratus aut iupiter plus nocere po
tuisset. q3 nocuit sibi ipse regulus. Nulla igitur uis fuit religionis
que tantam utilitatem pueteret. An ne turpiter faceret. p̄mum minima
de malis. Nō igitur tantum mali turpitudo ista habebat quantum ille
cruciatus. Deīn illud etiaz apud accium. Fregisti ne fidem. neq3 dedi ne
q3 do infideli unq̄. quanq̄ ab impio rege dr̄ luculenter tū dicat.
Addunt etiaz. quemadmodum nos dicamus videri quedam utilia q̄ nō
sint. sic se dicere. videri quedam honesta que nō sint. ut hoc ip̄m
videtur honestum conservandi iuris causa ad cruciatum revertisse. s3 fit nō
honestum. quia quod per vim hostium esset actum ratum esse non debuit
Addunt etiaz quicquid valde utile sit. id fieri honestum etiaz si an
nō videretur. Hec fere contra regulum. S3 p̄ma videamus. Nō fuit
Jupiter metuendus ne iratus noceret. qui nec irasci solet. nec nocere
// Capitulum xxiiij. Contra omne Jusiurandum Reg^{li}.
n Et quidem ratio. nō magis contra regulum q3 contra omne ius
iurandum valet. S3 in iure iurando. nō qui metus. S3 que
Iusiurādū qd uis sit. debet intelligi. Est enī iusiurandum affirmacio religio
sa. quod aut affirmative q̄i deo teste promiseris. id tenendum est.
Iam enī nō ad iram deorum que nulla est. S3 ad iusticiam et ad fidem
Ennius ptinet. Nam p̄clare Ennius o fides alma apta pinnis et iusiura
dum iovis. Qui igitur iusiurandum violat id fidem violat quam
in capitolio vicinam iovis maximi. ut i catonis oracione est.
maiores nostri esse voluerunt. At enī ne iratus quidem iupiter
plus regulo nocuisset. q3 sibi nocuit ipse. Certe si nichil malum est
ni dolere. id aut nō modo nō summum malum s3 ne malum quidem
esse auctoritate phylosophi affirmat. quorum quidem testem nō me

dicere. Sed haud scio an gravissimum regulum nolite in utraque
quem cum complecterer quemvis qui propter populi romani qui
retinendi officium gratia causa cruciatum subierit voluntarium. Nam quod
aiunt minima de malis. idest ut turpiter potius quam calamitose
an est ullum maius malum turpitudine. Que si in deformitate
corporis habet aliquid offensionis. quanta illa depravatio et feditas
turpificati animi debet videri. Itaque nervosius qui ista dixerunt
solum malum audent dicere id quod turpe sit. Qui autem remis-
sius hi autem non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem
Neque dedi neque do fidem infideli cuiquam. Ideo recte a poeta
quia cum tractaretur atreus persone serviendum fuit. Sed si hoc
sibi sumunt nullam esse fidem. que fideli data sit videant ne que
ratur latebra periurio. Est autem ius etiam belli atque fides iuris
iurandi sepe cum hoste servanda. Quod enim iuratum est ut mens con
ciperet fieri oportere id servandum est. quod aliter id si non fecit
nullum periurium est. Ut si predonibus captum pactum pro capite
pretium non attuleris nulla fraus est. ne si iuratus quidem id non
feceris. nam pirata non est ex perduellium numero deffinitus. Sed co
mmunis hostis omnium. cum hoc nec fides debet nec iusiurandum
esse commune. || Capitulum .xxvi. quid sit periurium etc.

Non enim falsum iurare periurare est. Sed quod ex animi tui
sententia iuraveris sic verbis concipitur more nostro. id
non facere periurare est. Sic enim Euripides. Iuravi lingua. men-
tem iniuratam gero. Regulus vero non debuit conditiones pactio-
nesque bellicas et hostiles perturbare periurio. cum iusto et legi-
timo hoste res gerebatur. adversus quem et totum ius feciale et
multa sunt iura communia. quod ni ita esset. numquam claros
viros senatus vinctos hostibus dedisset. At titus veturius
et spurius postumius cum iterum consules essent. quia cum male
pugnatum apud caudium esset legionibus nostris sub iugum missis
pacem cum sannitibus fecerant dediti sunt hiis. iniussu enim populi
senatusque fecerant. Eodemque tempore titus minucius et Q. me-
lius qui tum tribuni erant plebis. quod eorum auctoritate pax erat fa-
cta dediti sunt. ut pax samnitum repudiaretur. atque huius deditionis ipse
postumius. qui dedebatur suasor et auctor fuit. Quod idem
multis annis post C. mancinus qui ut numantinis. quibus cum
sine senatus auctoritate fedus fecerat dederetur rogationem suam
tulit. eam quam L. furius sextus atilius ex senatus consulto ferebant
qua accepta est hostibus deditus. Honestius hic quam Q. pompeius

quo quia in eadem causa erat, de precante accepta lex non est. Hic ea que vi
debatur utilitas plus valuit quam honestas. Apud superiores utilitatis species
falsa ab honestatis auctoritate superata est. At non debuit ratum esse quod
erat actum per vim. Quasi vero forti viro vis possit adhiberi. Cur igitur
ad senatum proficiscebatur, cum presertim de captivis dissuasurus esset?
quod maximum in eo est reprehenditis. Non enim suo iudicio stetit, sed su
scepit causam ut esset iudicium senatus. Cui nisi ipse auctor fuisset, capti
vi profecto Penis redditi essent. Ita incolumis in patria Regulus
perstitisset alias restitisset. Quod quia patrie non utile putavit, ideo
sibi honestum et sentire illa et pati credidit. Nam quod aiunt quod valde
utile sit id fieri honestum, immo vero esse non fieri. Est enim nichil
utile quod idem non honestum. Nec quia utile honestum, sed quia ho
nestum utile. Quare ex multis mirabilibus exemplis haud faci
le quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius aut prestantius. Sed ex
tota hac laude Reguli illud unum est admiratione dignum, quod cap
tivos retinendos censuit. Nam quod rediit nobis non mirabile vi
detur. Illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Itaque ista laus non
est hominis sed temporum. Nullum enim vinculum ad astringendam fidem iure
iurando viri maiores artius esse voluerunt. Id indicant leges in
xii. tabulis, indicant sacra, indicant federa, quibus etiam cum hoste de
. L. m. vincitur fides. Indicant notiones animadversionesque censorum, qui nu
lla de re diligentius quam de iure iurando iudicabant. L. Manlio Auli
filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius tribunus plebis diem dixit quod
is sibi paucos dies ad dictaturam gerendam addidisset. Criminabatur
etiam quod Titum filium, qui postea Torquatus appellatus est, ab hominibus
relegasset et ruri habitare iussisset. Quod cum audisset adolescens
filius negocium exhiberi patri, accurrisse Romam et prima luce Pom
ponii domum venisse dicitur. Cui cum esset nunciatum, quia illum
iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit
e lectulo remotisque arbitris a se ad se adolescentem iussit venire.
At ille ut ingressus est, confestim gladium destrinxit iuravitque se
illum statim interfecturum nisi iusiurandum sibi dedisset se patrem mi
ssum esse facturum. Hoc terrore coactus Pomponius rem ad populum
detulit, docuit cur sibi causa desistere necesse esset, Manlium missum
fecit. Tantum temporibus illis iusiurandum valebat. Atque hic Titus Manlius
is est qui ad Anienem Gallum, quem ab eo provocatus occiderat,
torque detracto cognomen invenit, cuius tertio consulatu Latini ad
Veserim fusi et fugati. Magnus vir in primis et qui perindulgens
in patrem, idem acerbe severus in filium. Sed ut laudandus Regulus

in conservando iure iurando. Sed decem illi quos post cannensem pugnam iuratos ad senatum misit anibal se in castra redituros ea quorum erant potiti peni nisi de captivis redimendis impetravissent si non redierunt vituperandi. De quibus non omnibus uno modo nam publius bonus auctor in primis ex decem nobilissimis qui tunc erant missi novem revertisse dicit re a senatu non impetrata / unum ex decem qui paulo post quam erat egressus e castris redisset quasi aliquid esset oblitus rome remansisse reditu enim in castra liberatum se esse iureiurando interpretabatur non recte fraus enim distringit non dissolvit periurium. Fuit igitur stulta calliditas perverse imitata prudentiam. Itaque decrevit senatus ut ille veterator et callidus vinctus ad anibalem duceretur. Sed illud maximum octo milia hominum tenebat anibal non quos in acie cepisset aut qui periculo mortis diffugissent. Sed qui relicti in castris fuissent a paulo et a varrone consulibus quos senatus non censuit redimendos cum id parva pecunia fieri posset ut esset insitum militibus nostris aut vincere aut emori. Qua quidem re audita fractum animum anibalis scribit idem quod senatus populusque romanus rebus afflictis tam excelso animo fuisset. Sic honestatis comparatione ea que videntur utilia vincuntur. Acilius autem qui grece scripsit istoriam plures ait fuisse qui in castra revertissent eadem fraude ut iureiurando liberarentur eosque a censoribus omnibus ignominiis notatos. Sit iam huius loci finis. Perspicuum est enim ea que timido animo humili demisso fractoque fiant quale fuisset reguli factum si aut de captivis quod ipsi opus esse videretur non quod rei publice censuisset aut domi remanere voluisset non esse utilia / quia sint flagitiosa / feda / et turpia. || Capitulum xxvi de continentia et voluptate

r Restat quarta pars que decore et moderatione modestia continentia continetur. Potest igitur quicquam utile esse quod sit huic talium virtutum choro contrarium. Atqui ab aristippo cirenaici atque anicerii phylosophi nominati omne bonum in voluptate posuerunt virtutemque censuerunt ob eam rem esse laudandam quod efficiens esset voluptatis. Quibus obsoletis floret epycurus eiusdem fere adiutor auctorque sententie.

Epycurus

Cum his viris equisque ut dicitur si honestatem tueri ac retinere sententia est decertandum est. Nam si non modo utilitas sed vita hominis beata corporis firma constitutione eiusque constitutionis spe explorata ut a metrodoro scriptum est continetur certe hec utili

tas. et quidem summa. Sic enim censet cum honestate pugnabit. Nam ubi primum prudencie locus dabitur. An ut conquirat undique suavitates. Quam miserum virtutis famulatus servientis voluptati. Quod autem munus prudencie. an legere intelligenter voluptates. Fac nichil isto esse iocundius. quid cogitari potest turpius. Iam qui dolorem summum malum dicat apud eum quem habet locum fortitudo que est dolorum laborumque contemptio. Quamvis enim multis in locis dicat Epycurus sicuti dicat satis fortiter de dolore tamen non id expectandum est quid dicat sed quid consentaneum sit ei dicere. qui bona voluptate terminaverit. mala dolore. ut si illum audiam de continencia et temperancia. Dicit ille quidem multa multis locis. Sed aqua heret ut aiunt. Nam qui potest temperanciam laudare. is qui ponat summum bonum in voluptate. Est enim temperancia libidinum inimica / libidines autem sunt consectatrices voluptatis. Atque in hiis tribus generibus quoquo modo possunt non incallide tergiversantur. prudenciam introducunt. scienciam / suppeditantem voluptates depellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt. cum tradunt racionem negligende mortis perpeciendique doloris. Etiam temperanciam inducunt. non facillime illi quidem. sed tamen quoquo modo possunt. dicunt enim voluptatis magnitudinem doloris detrectacionem finiri. Iusticia vacillat vel potius iacet. omnesque hee virtutes que in comunitate cernuntur et in societate generis humani. neque enim bonitas. nec liberalitas nec comitas esse potest non plusque amicicia si hec non per se expetantur. sed ad voluptatem utilitatemve refferantur

Capitulum xxvii. de utilitate. Rubrica

Conferamus igitur in pauca. Nam ut utilitatem nullam esse docuimus que honestati esset contraria. sic omnem voluptatem dicimus honestati contrariam esse. Quo magis reprehendendos Caliphontem et Dionomachum iudico. qui se direpturos controversiam putaverunt / si cum honestate voluptatem / tamquam cum homine pecudem copulavissent. Non recipit istam iunctionem honestas. aspernatur. repellit. Nec vero finis bonorum et malorum. qui simplex esse debet. ex dissimilibus rebus misceri et temperari potest. Sed de hoc magna enim res est. alio loco pluribus nunc ad propositum. Quemadmodum igitur siquando ea que videtur utilitas honestati repugnat diiudicanda res sit satis est supra disputatum. Sin autem speciem utilitatis et voluptas habere dicetur nulla potest esse ei

cum honestate coniunctio. Nam et tribuamus aliquid voluptati con
dimenti fortasse non nichil utilitatis certe nichil habebit. –
// Finis tractatus operis et conclusio eius. Capitulum xxviii. R[ubrica]
Q abes a patre munus marce fili mea quidem sententia mag
num. Sed perinde erit ut acceperis. Quamquam et hij tibi tres li
bri inter cratippi commentarios tamquam hospites erunt recipiendi.
Sed si ut ipse venissem athenas quod quidem esset factum nisi
me emedio cursu clara voce patria revocasset aliquando me quoque
audires sic quoniam his voluminibus ad te profecta vox est mea tri
bues his temporis quantum poteris. Poteris autem quantum voles. Cum
vero intellexero te hoc genere scientiae gaudere tum et presens te
cum propediem ut spero et dum aberis absens loquar. Vale igitur
mi cicero tibique persuade esse te quidem michi carissimum
sed multo fore cariorem si talibus monumentis preceptisque
letabere.

Marci tulij ciceronis de officijs liber tercius et ultimus
explicit. Deo gracias amen. Completus in marcie sancti antonij de
viena et inceptus die octavo post mensem Januarij [illegible]
Qui scripsit scripta manus eius sit benedicta amen

[illegible]
[illegible]

memq ont [illegible] mat

[illegible]qua [illegible]im bon [illegible] Joira [illegible]

150